

1979/5

Helytörténeti kutatás
– helytörténetírás

Ember és város

Látogatás Vasas Károly
és Somogyi Győző
műtermében

Karácsondi Imre versei,
Dózsa Ildikó, Révy Eszter
és Ardamica Ferenc
próza írása

Az ember tragédiája
– lemezen

Táj – ember – irodalom

PALŐCFÖLD

Nem csökkenő bőséggel ömlik a szó a vidékiségről. Az apadás jelei egyáltalán nem mutatkoznak, ám használható igazságok nem ily mértékben szitálhatók ki a hordalékból. Ha jól értem a mélyen szántó megállapítások lényegét, akkor a szóban forgó jelenségben elsősorban kóros önelégültséget, az elégedettség rezzenéstelen állóvizét kell látnunk. Ismerünk már olyan munkákat, amelyek ezt a fételt meggyőző tényanyag birtokában alapos elemzés után állították fel. De mint nálunk oly' gyakran történni szokott, a megszívlelendő gondolat alig növelte önismeretünket. Ettől még a vidékiség

mibenlétének, a vidékiségnek „mint olyannak” a „kutatása” divat lett. Ma a szociográfiával kacérkodók, az irodalmi riporttal próbálkozók közül legalább minden harmadik a vidékiséget akarja leleplezni. Nem áll szándékomban tagadni: napjaink valóságának egyik fontos kérdéséről van szó; csak attól tartok, provincializmusunk legfőbb ismerve lassan az lesz, hogy buzgalmunk akkor igazán törtetlen, ha a provincializmusról beszélhetünk. S ezenközben föl sem tűnik életünk valódi természete, az a körülmény, hogy a vidéki lét más is mint vidékies — nemesak elértéktelenedő állandóság, kont-

roll nélküli bezártság, és emberek, értékek menthetetlen devalválódása. A vidéki értelmiség lassan olyan szorongásosan ragaszkodik ehhez a negatív látülethez, hogy ez a védekező reflex torzítja el ítéletalkotását. Már-már nem is a viszonyítási alap beszűkülése a tulajdonképpen akut probléma, hanem az értékrend bizonytalansága miatti örökös kételkedés mindenben, ami helyi, állandó hivatkozással valami országosra — teljesen meghatározatlan tartalommal. Ez a sokaknál beállítódottsáig rögzült magatartás pedig okozhat akkora kárt, mint a vidékiség már többé-kevésbé ismert hatásai. (Kevesen vannak még az olyanok, mint például a helytörténetírásról folyó polémiainkban megszólalók, akik a kritikus szellemnek ezt a csapdáját ki tudják kerülni.)

Kárt okozhat, mert lehetetlenné teszi az egyre nyilvánvalóbb helyzet felismerését. Azt, amiről mindannyian tudunk, de amit a szükségesnél kevesebbet hangsúlyozunk. Nevezetesen, hogy ma már az élet minden területén, így a szellemi életben is, a vidék értékek termelője, s nem pusztán értékek jó vagy rossz fogyasztója, főelője. Most látjuk igazán, hogy a vidék ilyen irányú megerősödésére kultúránk egészséges fejlődése érdekében változatlanul szükség van. Ennek a folyamatnak a garanciája az is, hogy a vidék ma már számos országos rangú szellemi műhellyel bír. A sok példa közül elég, ha a sajátos arculatú, az utóbbi években érzékelhető minőségi változáson keresztülment tájegységi, megyei folyóiratokat említjük. Ezekből is kiderül, hogy a helyi szín, a helyi sajátosságok egyre kevésbé jelentenek változatlan-ságot-változtathatlanságot. Ezért bizonyos alapállások és vélemények ma már nem is annyira a provincializmus kérlelhetetlen bírálását jelentik, hanem gyakran sznobságot, meddő kívülállást a bekapcsolódás helyett.

Természetesen a vidékiség tünetei még nem sorvadtak el, s ennek a jellegzetes magyar betegségnek a gyógykezelésére változatlanul szükség van. Ugyanakkor szükség van arra is, hogy a vidéki lét pozitívumain létrejőjön egy büntudat nélküli, de a szellemi éberséget nem szüneteltető magatartás. Hogy végre lássunk egészséges lokálpatriótát, aki öntudattal áll a maga talaján, tudomása van a tág világról. Mércéje — az önismeret — pedig egyre többeké.

Laczkó Pál

1979|5

- 3 Hegyi András: Helytörténet — tudatformálás
- 5 Schneider Miklós: Néhány szó a helytörténetírásról
- 6 Németh Márta: Metamorfózisok
- 7 Sulyok László: Tengődők
- 9 Kunszabó Ferenc: Mi az egészséges?
- 10 Molnár Zsolt: Szolgálat és kötődés (Vasas Károly műtermében)
- 12 P. Szabó Ernő: Az ember arca (Somogyi Győző műtermében)

- 13 Karácsondi Imre: Kirándulás, Arc, Tanulmány, (Ön)reklám, Hegedű
- 14 Révy Eszter: Történet
- 15 Dózsa Ildikó: Álruhások
- 18 Ardamica Ferenc: Megállók, állomások

- 21 Csukly László: Az ember tragédiája — lemezen
- 22 Belitzky János: Mikszáth Kálmán: Matyi bátyánk
- 24 Táj — ember — irodalom (összeállította Kojnok Nándor)

- 26 Halmos Ferenc: Illő alázattal (Horpácsi Sándor)
- 28 Cselényi László: Krétakor (P. Sz. E.)
- 28 Szalay Károly: Humor és satíra Mikszáth korában (SDM)
- 30 Valentyin Raszputyin: Isten veled, Matyóra! (salgól)
- 30 RAJZOK (Krunák Emese)

*

A címlapon, borítón és belső oldalakon Farkas András munkái (fotó: Kulcsár József).

PALÖCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVESZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDESUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
 Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 10 Ft, előfizetési díj fél évre 30, egy évre 60 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952

ISSN 0555-8867

79.2959 N. S. 1200 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Helytörténet — tudatformálás

GONDOLATOK A HELYTÖRTÉNETI KUTATÁS NÉHÁNY AKTUÁLIS KÉRDÉSÉRŐL

A Palócföld a közelmúltban nagy figyelmet kiváltó eszmecsere kezdeményezett a helytörténetírás aktuális gondjairól, feladatairól. Tehette ezt annál inkább, mivel Nógrád megyében az elmúlt évtizedben sorra láttak napvilágot az igen színvonalas, példászerűen összeállított forráskiadványok, illetve a történettudomány legkorszerűbb módszereit rendkívül következetesen érvényesítő, nagyszerű helytörténeti monográfiák. E munkálatok során pedig annyi tapasztalat halmozódott fel, hogy közreadásuk minden bizonnyal gazdagítani fogja történetírásunk szakmai-módszertani tőrházát. Már csak ezért sem kívánok receptet adni a helytörténettel Nógrád megyében foglalkozók számára. De ilyen recept nem is készíthető, lévén a helytörténetírás alap kutatás-jellegű, s egyben alkotó munka, amely nem nélkülözheti a személyes képzettséget, műveltséget.

A helytörténeti kutatásoknak azonban nagyobb tudományos és társadalmi célkitűzések egészéhez kell illeszkedniük, s hasznuk, felhasználhatóságuk annak arányában sokszorozódik, hogy milyen mértékben sikerül egységesíteni a kutatás irányait, problematikáját, az adatfeltárás, adatközlés rendszerét. A helytörténeti munkáknak többféle igényt kell kielégíteniük. Szolgálni kell a helyi lakosság természetes igényét múltja megismerésére, felhasználhatónak kell lenniük a helyi oktató, népművelői és propagandamunkában. Ugyanakkor a történettudomány nagyobb célkitűzéseinek megvalósítását is elő kell segíteniük. Hozzá kell illeszkedniük az országos kutatási irányokhoz, hiszen összehangolt helytörténeti kutatások nélkül ma már számos kérdés feltárásában országosan sem tudunk előbbre lépni.

A helytörténetírás feladata továbbá az is, hogy a ma még elérhető tények és adatok sokoldalú rögzítésével megőrizze, átmentse azokat a jövő számára, mintegy forrásul szolgáljon annak. A történettudományon kívül a helytörténetírás, mint a települések hierarchikus szerveződésének menetéit is feltáró vállalkozás, segítséget nyújthat — és kell is nyújtania — a településfejlesztés, -tervezés számára is. A településfejlesztést befolyásoló tényezők és természetük, működési mechanizmusuk egzakt vizsgálata ugyanis csak történetileg végezhető el, s a történeti bázison nemcsak jelen viszonyaink, hanem a jövő fejlődési tendenciái is biztosabban kitapinthatók.

A helytörténeti monográfia tudományos igényű munka, amely a hitelesség és tudományos dokumentálás elveiről nem mondhat le. Ugyanakkor közérthetőnek kell lennie, hozzáférhetőnek, élvezhetőnek a széles olvasóközönség számára. A tudományos hitelességű, megalapozott mondanivaló olyan lendületes stílussal párosuljon, amely a szocialista patriotizmus tudatformáló feladatainak szolgálatára és betöltésére egyaránt alkalmas lehet.

A település története természetszerűen olyan összetett jelenség, amelynek teljességben történő megragadása nem csupán a történettudomány különböző ágazatainak (település-, gazdaság-, politikatörténet) együttes figyelembevételét kívánja meg. Amikor egy-egy település történetét nem provinciális, hanem marxista-leninista szemléletet érvényesítő módszerrel dolgozzuk fel, törekednünk kell a komplex megközelítésre, több tudományág (néprajz-, művészet- és irodalomtörténet, gazdaság- és természeti földrajz, szociológia, demográfia stb.) szakembereinek erőfeszítéseit egy cél sikeres megoldásának irányába összefogó, -hangoló megoldási módozatok keresésére, mégpedig a szakágak teljes egyenjogúsága alapján.

A munkálatok egésze során érvényesítendő alapvető szempont, hogy (az ősi állapotot kivéve) a történelem osztályharcok törté-

nete, a társadalom egymás ellen küzdő osztályai viszont mindenkor a termelési és érintkezési viszonyoknak, egyszóval korszakuk gazdasági viszonyainak termékei. A társadalom mindenkor gazdasági szerkezte az az alap, amelyen minden történelmi időszak jogi és politikai berendezései, vallási, kulturális, ideológiai elképzelésmódjai végső soron felépülnek. Ennek érvényesítése a helytörténeti munka elvi vezérfonala kell legyen.

Nem kétséges, hogy a helytörténeti munkák periodizálásában a társadalmi formációk szerinti országos periodizációt kell követnünk, általában nagy korszakokat felvéve, hiszen az egyes korszakokat a tematikai egységek úgyszólván tovább tagolják. Természetesen ez nem zárja ki egyes fordulópontok (pl. 1848—1849; 1918—1919; 1944—1945.) kiemelt tárgyalását. Persze az egyes városok sajátos fejlődése is adhat belső korszakhatárt (pl. az újratelepítés dátuma), de ez összhangba hozható pl. a feudalizmus nagy szakaszai szerint történő tárgyalással.

A kutatás és ábrázolás jelen felé táguló perspektívája nem csupán azt jelenti, hogy a korban hozzánk közelebb álló részek részletesebbek legyenek, hanem azt is, hogy lehetőleg minden mai jelenség történeti gyökere feltárásra kerüljön, a történeti ábrázolás a ma jobb megértését szolgálja. Ugyanakkor nem szabad abba a hibába esnünk, hogy csak a máig hatót mutatva be, egy-egy kor értelmetlenné váljék, vagy hogy a fejlődési tendenciák rajza elfedje a fejlettség ténylegesen adott színvonalát.

A monográfiának széles körű adatfeltárás és -gyűjtés kell alapulnia, maga a monográfia azonban szintézis, amelybe nem a — mégoly érdekes — újonnan feltárt anyagok, hanem a leszűrt eredmények kell kerüljenek. Helyes, ha még az adattári rész is erősen szelektált, tömörített s feldolgozott formában készül. Az anyaggyűjtés és -közlés során, ahol lehet, törekedjünk a jelenségek, folyamatok minél teljesebb adatolására, kvalifikációjára, s ennek eredményeit rögzítse a monográfiák adattára. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy fontos (politikai, tudati, szemléleti stb.) jelenségek egész sora nem mérhető, de értékelhető, leírható, s ezek nélkül történeti képünk nem csupán hiányos, de téves is lenne.

A színvonalas helytörténeti kutatás, tehát a történelemtudománynak olyan, a többivel egyenrangú szakága, amely éppen ezért érdemi meg, hogy az egyéb szakterületektől támogatást kapjon, mert azt egyenértékű tudományos teljesítménnyel viszonyozhatja.

A helytörténet-kutatásnak mint a helyi keretek között kialakult, szerves történeti összefüggések vizsgálatára hivatott szaktudománynak nem az a feladata, hogy kuriózumokat szolgáltatson a történettudomány szakágai, illetve szintézisei számára. Éppen ellenkezőleg: hogy olyan teljes átfogásra törekvő fejlődésvizsgálatokat folytasson, amilyenek csupán a helyhez kötöt, szerves kötelekekkel egybefűzött társadalmi képletek és intézmények mikrokozmoszainak a mozgásterében végezhetőek el. Ahogyan egyik történetünk megfogalmazta: a helytörténet munkája sem a színes kavicsokat gyűjtő gyermekéhez, sem a kincskereső kalandoréhoz nem hasonlítható, sokkal inkább a módszeresen dolgozó geológuséhoz. Mindebből következik, hogy a helytörténet-kutatás fejlesztése korántsem lokális érdek csupán, hanem nagyon fontos szerep vár rá a történettudomány szakágainak módszeres munkamegosztásra olyannyira rászoruló együttesében.

Az egyes jól körülhatárolt területek történetének feldolgozásában a legfontosabb szempontok egyike az összehasonlító (komparatív) módszer. Jelentőségét így foglalja össze Váczy Péter, a helytörténet-kutatás elméleti kérdéseinek kitűnő szakértője: „Ott is, ahol értékesebb anyagra támaszkodhat a helytörténeti kutatás, egyre inkább megfigyelhető az a törekvés, hogy a helyi adatokat más vidékek adataival kiegészítse és összehasonlítsa. Egy ponton túl kimerülni lát-szik a helytörténeti anyagkészlet, s éppen a mélyebb megismerés érdekében a helytörténetész szükségét érzi, hogy más vidékeken is körülnézzen. Átlépi tehát megyéje határát, hogy innen is. onnan is értékes holmit csempésszen át. Nem azért, hogy megyéje talaját elveszítse lába alól, hanem, hogy inkább abban mélyebbre megfogód-zék. Hogy a tudományosság követelményének jobban megfeleljen, maga hagyja el területét, szűk hazáját, s ezen a vándorúton olyan eszközökhöz folyamodik, melyeket különben az általános történet alkalmaz egyetemesebb jellegű tények ábrázolásánál.”

A történeti vizsgálódás tehát sohasem szűkülhet le csak az adott területre; azaz elszűrkül, provinciálissá válik szükségszerűen az a munka, amelyik csak az adott terület forrásait böngészi és idézi, amelynek szerzője nem rendelkezik széles körű ismeretekkel az országos történet, sőt az egyetemesség irányában. Ebben a történeti műfajban csak akkor nyújthatunk értékeset, ha feldolgozásunk mind szemléletében, mind módszerében és tárgyalt anyagában, valamint (természetszerűen) mondanivalójában szervesen kapcsolódik össze, ötvöződik az országos történet egészével.

Ez évi 3. számunkban azzal a szándékkal adtuk hitehlyt Belitzky János írásának (Helytörténetírásunk néhány történeti és időszerű kérdéséről), hogy az eredmények ismeretében, és a gondokat, problémákat számon tartva, véleménycsere szövege a helytörténetírásban érdekeltet — szerzőket, szerkesztőket, kiadókat, olvasókat. A hozzászólásokban eddig megfogalmazott kérdések (a „vidékiség” a történetírásban, a szerzők tudományos rátermettségének, szakmai megalapozottságának fogyatékoságát, a kritika belterettségéből adódó kérdőjelek, a tudományos műhelyek, alkotócsoporthoz hiánya stb.) által kiváltott szakmai és közönségviszhang „követelte” folyóiratunk első oldalaira a bontakozó vitához újabban érkezett írásokat.

A komparatív módszer különösen nélkülözhetetlen akkor, ha nem biztosítható az adott terület múltjának komplex, minden oldalú vizsgálata, s szűkebb problémakörre összpontosított vizsgálódást kell folytatni. Ilyen esetben az adott területi egység forrásanyagának egybevetése, összehasonlítása más vidékek anyagaival értékesebb, megalapozottabb, az országos történet számára is hasznosíthatóbb eredményeket hozhat.

Dilettantizmus minden tudományágban feltalálható, azonban a helytörténet sajátosságai, lehetőségei és eredményei miatt talán fokozottabban vonzza a hozzá nem értőket, a műkedvelő avatatlankat. A helytörténetnek számolnia kell önnön természetes korlátaival, s csak ott érvényesülhet minden értékes tulajdonságával, ahol nem lépte át ezeket a határokat.

Ha nem minden történeti jelenség és forrásanyag engedi meg a helytörténeti kutatást, kérdés, mikor és hol indítható meg a vizsgálódás. A helytörténészek gyakran nem veszik eléggé figyelembe, hogy a forrásanyag nem mindig alkalmas a kutatásra. Hogy valamely helység múltjára vonatkozóan történeti anyag található, abból még nem egyértelműen következik, hogy az anyag használható is. Nem azáltal lesz a kutató számára értékes a forrás, mert egy helység vagy terület történetére vonatkozik, hanem mert történeti becse a helytörténet módszerével gyümölcsözteszhető a legjobban, legalkalmasabban. Helytörténészeink azonban gyakran „külső” szempont alapján választják egy-egy település történetének a megírását: ragaszkodás a helyi röghöz, érdeklődés a lakóhely múltja iránt, jubileumi ünnepélyek adnak tollat helytörténészeink kezébe. Márpedig ezek lehetnek ugyan indítékok, amelyek a tudományos érdeklődést valamely terület történeti múltja felé irányítják, de nem lehetnek vezérlő szempontok. Annak eldöntésére, hogy melyik település és ezen belül történetének milyen kérdései kerüljenek tudományos feldolgozás alá, arra vonatkozóan kizárólag a történeti anyag tudományos értéke lehet az irányadó. Amikor a zárt forrásanyag nem alkot szerkesztésű egységet, amikor az hézagos, töredékes, jelentéktelen, a helytörténeti kutatás nem kecsegtet sok eredménnyel. Az anyag fogyatékos-sága megbénít minden mélyebb vizsgálódást, minden gondos részlettanulmányok útját állja. A zárt, de szegényes forrásanyag feldolgozásának következménye, hogy a helytörténet könnyen alakul át tudománytalan tudománnyá. Olyankor tehát, midőn egy területen fontos történeti korszakokra egész adatsorok hiányoznak, helytörténet célszerűen, gazdaságosan nem művelhető.

Ideálisnak az a helytörténeti anyag tekinthető, amely nem szagolja szét az egész történeti anyagot, hanem lehetővé teszi, hogy az egészet vonjuk vizsgálat alá, nem bolygatja meg az adatok természetes kapcsolatait. A helytörténeti kutatás éppen azáltal tud felmutatni szép eredményeket, hogy vizsgálni képes az élet összes jelenségeit egy „parányi földdarabon”, s az olvasó egy tenyérnyi nagyságú tükörben megpillanthatja az egész égboltozatot. Az életnek nem önkényesen kihalított darabkáját tanulmányozza, hanem az egész életet minden bonyolult összefüggésével, kuszált kapcsolatával — egy mikroszkóp alá vonható területen. Átfoghatja a folyamatokat, kibogozhatja azokat a rejtett, végtelenül finom szálakat, okfonatokat, érdekhálókat, amelyekből a mindennapi élet szövődik. Mindezt megteheti, mert az életet kicsiny, „lefokozott” alakjában szemlélheti. Az

arányok kisebbek, de mert reálisak, általuk mégis az egész élet jelenik meg. A kisebb arányokat a szem biztosabban kaphatja el, a kutató a történeti valóságról igazibb, hűbb képet nyerhet, mert találkozik az élet teljességével, s megvizsgálhatta összes alkotórészeit.

A rosszul alkalmazott általános történetfeldolgozás, midőn átfut sokféle terület felületén, éppen a jelenségek természetes kapcsolatainak érzékelését zavarja meg, felbontva a szervesen egymásba fonódót, hogy egy részletkérdésre feleletet kapjon. A helytörténet előnye az általános történettel szemben főképpen abban található, hogy a helytörténet egy kis terület anyagából könnyebben rekonstruálhatja az élet egészét. Az általános történetnek tehát, ha igényt tart a tudományos elmélyültségre, a helytörténeti kutatásra kell támaszkodnia.

Összegezve tehát: az országos történet és a helytörténet nem ellentétes megközelítése a történeti valóságnak, hanem két, egymást szükségszerűen kiegészítő és feltételező módszer, amelyek egymás eredményeire építenek, egymás szempontjaitól mintegy megteremkenyülve új és új összefüggések feltárásának a lehetőségét teremtik meg. Ezek a kétségbevonhatatlan tények hozzájárulnak ahhoz, hogy egyre kevesebben vitatják a helytörténet jelentőségét. Ennek ellenére továbbra is számosan vannak olyanok, akik — szembeállítva az országos és helyi kutatásokat — lebecsülően szólnak a helytörténeti tárgyú dolgozatokról, azt hangsúlyozva, hogy ezek eleve korlátozottabb lehetőséget rejtenek magukban, mint az országos történeti munkák. Feltehetően ezzel függ össze az a helytelen szemlélet és gyakorlat, amely szerint a vidék történetének a kutatása a vidéken élő történészek, az országos történet kutatása a központi kutatóhelyeken dolgozó történészek munkaprogramjában kell szerepeljen. Ezzel magyarázható, hogy vannak kutatók, akik a forrásanyagot nem valódi tudományos értéke, hanem annak területi hovatartozása alapján minősítik, selejtezik.

A helytörténeti munkát a köztörténeti vagy az országos eseményeket tárgyaló munkáktól ebben az értelemben nem az különbözteti meg, hogy forrásbázisa vidéki levéltári anyag, hanem hogy a tárgyat képező történeti eseményt, vagy társadalom-, illetve gazdaságtörténeti jelenségsorozatot a helyi tényezők összhatásában mutatja be. Egy tanulmány azáltal válik ilyen tágabb értelemben helytörténetivé, hogy forrásanyagát, a helyi körülmények, a természeti-földrajzi viszonyok alakulásának, a helyi gazdálkodási módszernek, a termelési-technikai kérdéseknek, a szokásjognak, a viseletnek stb. aprólékos ismeretében képes a felszínre hozni és bemutatni. Azaz a történeti megközelítés egyfajta módjaként foghatjuk fel e munkákat.

A megyék, városok, falvak történetének kutatói számolhatnak azzal, hogy a helytörténetírás iránti társadalmi igény a jövőben fokozódni fog. Az emberek, érthetően, mindig is érdeklődtek életük részét alkotó szülőföldjük, községük, városuk, üzemük múltja iránt, s ez a történetet érintő ismerkedési vágy a jövőben még erőteljesebb lesz. Ezt a szülőföld szeretetéből táplálkozó nemes érdeklődést a helytörténetírásnak mind magasabb szinten kell kielégítenie. Ha a helytörténeti tudomány nem válik rossz értelemben véve provinciálissá, hanem a dolgozó osztályok, a munkásosztály és a parasztság haladó hagyományainak bemutatására irányulva megalapozza a hazai, a dolgozó nép egész történetének, kultúrájának szeretetét, akkor betöltheti tudatformáló funkcióját, hozzájárulhat az erkölcsi és politikai egység megszilárdulásához.

Hegyi András

Néhány szó a helytörténetírásról

Több mint tíz éve kísérem figyelemmel helytörténeti kiadványainkat, velük kapcsolatos észrevételeimet már számos alkalommal mondtam el a Palócföld lapjain is. Most, hogy a helytörténettel kapcsolatosan nagyon megszívlelendő és alapos összefoglalók jelentek meg (Belitzky Jánostól és Horváth Istvántól), érdemes még néhány szó erejéig elidőzni a kérdés vizsgálatánál. Annál is inkább, mivel a legutóbb (a lap ez évi 2. számában) ismertetett múlt évi kiadványaink egyike-másika ismételtelen élesen vetett fel olyan problémákat, melyek megoldása nem várthat magára.

Remélem, hogy néhány gondolatöredékkel ki tudom egészíteni az előttem szólók megállapításait; először is arra nézve, hogy vajon mi a helytörténet és az országos történet egymáshoz való viszonya.

Korántsem akadémikus kérdés, nem a tyúk-tojás-elsőség vitájához hasonló műprobléma annak taglalása, hogy melyik elsődleges, hiszen a szakemberek már régóta jól tudják és vallják, hogy a helyi adatok feltárása (függetlenül attól, hogy ezt a munkát helyi kutatók vagy központi tudományos intézmények munkatársai végzik) mindenképpen elsődleges és alapvető, ennek elvégzése nélkül országos szintézis szinte el sem képzelhető. Sokkal inkább okoz gondot az a körülmény, hogy a helytörténeti műveknek kettős rendeltetésük van: amellet, hogy az országos történetírás építőköveiként a tudományt szolgálják, bizonyos helyi igényeket is ki kell elégíteniük. Úgy érzem, hogy ennek az utóbbinak a túlhangsúlyozásával követtünk el hibát az elmúlt húsz-harminc év folyamán. Abból a nagyon helyes alapállásból kiindulva ugyanis, hogy a honismeretnek szerves része a helytörténet is, az ilyen jellegű munkák nevelési célját a kívánt mértéknél jobban előtérbe helyeztük, a helytörténeti feldolgozások fő célját abban fogalmazzuk meg, hogy segítsék elő a lakóhely jobb megismerését és ezáltal annak megszerettetését. Márpedig (korántsem tagadva, hogy ez is feladata a helytörténeti kutatásnak) világosan kell látnunk a tudományos célok elsődlegességét, s az ezzel járó olyan következményeket, mint: a helytörténeti kutatásnak az országos kutatással fenntartott szerves kapcsolata, a helyi jelenségeknek a más tájak jelenségeivel szoros összefüggésben való vizsgálata, a rendelkezésre álló valamennyi országos és helyi forráslehetőség kiaknázása, de mindenekelőtt az egy-egy adott korra, illetve témakörre vonatkozó már meglévő irodalom hiánytalan ismerete. Mindezek nélkül a helytörténettel foglalkozó kutatókat (elsősorban az elszigetelten, aránylag nehéz körülmények között dolgozó helyi kutatókat) súlyos veszélyek fenyegetik, olyanok amelyek nem egy számottevő veszteség okozóivá válhatnak.

A veszteségek első csoportját *objektív veszteségeknek* nevezhetnénk. Legfőbb ismérveik az adott mű színvonalában mutatkoznak meg. Ha ugyanis a szerző munkája során nem veszi figyelembe a már elért országos eredményeket, elszakad az országos kutatásoktól, nem ismeri a tárgyra vonatkozó teljes irodalmat, és a forrásokban is

önkéntesen válogat (esetleg azok egy részét figyelembe sem veszi), munkája menthetetlenül a provincializmus posványába süllyed. Közismerten alapvető tényeket úgy állít be, mintha azok saját jelentős felfedezései volnának, egyes helyi jelenségeket olyan nagy jelentőségűnek minősít, hogy ezzel félrevezeti olvasóit, ráadásul, elveszve a lényegtelen részletekben, a fő kérdések kellő mérvű megvilágításával adós marad, és így nem csak a tudomány szempontjából válik értéktelenné munkája, de a helytörténet nevelési feladatainak, a szülőföld valóságához hű megismertetésének sem tesz eleget.

Nem kevésbé fájdalmas a színvonal alatti helytörténeti munkákból fakadó *szubjektív veszteség* sem. Az a szerző ugyanis, aki nem gondoskodik műve megfelelő belső (ön-) és külső szakmai ellenőrzéséről, a belterjes lektorálás csapdájába esve („én lektorálom a te művedet, te lektorárod az enyémet, és akkor minden rendben lesz!”) elveszti a kapcsolatát az országos követelményekkel, igénytelenné válik önmagával szemben is, a mércét egyre lejjebb engedi. Sajnos, az ilyen jelenségek elsősorban a vidéki kutatókat fenyegetik, hiszen — mint azt a közelmúltban megjelent, nagyon találó tanulmány (Bánlaky—Varga: Azon túl ott a tág világ) is megállapította — a vidékiségek egyik jellemzője a viszonyítási alap beszűkülése, az értékrend bizonyos torzulása: az számít értéknek, amit a közvetlen környezet értékel. Így fordulhat elő aztán, hogy aki egyszer elfogadható helytörténeti művet alkotott, azáltal egy város, egy megye „helytörténészévé” léphet elő, s azt követően a környezet bármely produktumát kritika nélkül fogadja el; ha az első művének sikerével szerzett „babérkoszorújának utolsó levelét is befőzte már bablevesébe”, további művei akkor is kiállják a közvetlen környezet próbáját, ha azok színvonala meg sem közelíti az elsőét.

A probléma elevenjére tapintott Horváth István (a Palócföld 1979/4. számában írt hozzászólásában), amikor az országos történetírás és helytörténetírás között megbomlott egyensúly, a rossz értelemben vett „vidékiségből” eredő hátrányos helyzet, a fenyegető igénytelenedés és ebből következően a helytörténeti munkák egyenetlen színvonala kérdésében sürgeti az intézményi koordináció minél teljesebb — és főként minél előbbi — megvalósítását. Az érdekelteket e tekintetben bizakodással töltheti el a Miskolci Akadémiai Bizottság létrejötte, mert ez a szerv — ha egyáltalán a társadalomtudományok körére is ki fogja terjeszteni tevékenységét — az északmagyarországi megyék tudományos kutatásában (így a helytörténeti kutatásban is) biztosítéka lehet a kutatási programok célszerű egyeztetésének, a témaválasztás-beli és módszerbeli esetlegességek kiküszöbölésének, a helyi kutatások és az országos programok kívánt mértékű összehangolásának, egyáltalán a helytörténeti kutatás tudományos színvonala emelésének. S ha ez valóban így lenne, attól senkinek sem kellene féltenie a helytörténetírás másik fontos, nevelési célzatú feladatának teljesítését: a helytörténeti munkák honismereti mozgósító erejének hatását. Sőt: csak az igazán színvonalas, tudományos igényű helytörténeti munkák tölthetik be maradéktalanul a helyi igények terén rájuk rótt feladatokat is.

Schneider Miklós

Metamorfózisok

Rendhagyó vallomásra indít az a néhány hónappal ezelőtt látott kép, ami az akkori Salgótarjánba érkezésemkor fogadott.

A vasúti töltés felől szemlélve úgy tűnt az egész Meszes-hegy oldala, mint valamiféle óriási, kiüresedett, függöny nélküli színpad, ahol a félig lebontott házak a díszletek minden eseményt megidézni tudó képességével hatottak. Itt a hegy lábánál — egyelőre megkímélve a bulldózerektől — még állt a hajdani József Attila Kultúrház, mely egykor a megye kulturális életének színterétül szolgált, aminek abban az időben nemcsak szemlélője, de már a felszabadulást követő tizenharmadik évtől résztvevője is lehettem.

Attól az időszaktól kezdve, amikor az ország a háború megrázkódtatásából épphogy csak felocsúdott és önmagára eszmélt, Salgótarjánban már egy olyan kultúraépítő erő működött, amely maximálisan tudott minden energiát és minden generációt mozgósítani, lendületes hévvel és hozzáértéssel szervezni, irányítani, programot adni és nagy perspektívát nyújtani. Ebben a cseppet sem provinciális közegben bátran bontakozhatott ki minden érték, köztük a művészi érték is, amely mindig a legnagyobb odafigyelésre számíthatott. Vonzotta a művészeket a megnyilatkozás lehetősége: kiállítások, pályázatok, viták, amelyek mindig jelentős események voltak itt.

Mivel az épülő városnak a fejlődés során már lassanként kirajzolódó településszerkezetére a környűrűs-centrális rendszer válik jellemzővé, mindinkább szembetűnik, hogy ma miként zárja magába a centrumhoz legközelebb eső, legbelső kör íve ezt a helyet, ahonnan a vízbe dobott kő keltette hullámokhoz hasonlóan egyre nagyobb hatósugarú körökbe válna, mind tovább és tovább terjedtek a szellemi energiák; túllépve a város, a megye határait is, országos szintű problémák felelős irányítását is vállalva, kultúránk egészére gyakoroltak és gyakorolnak hatást.

Nem meglepő számomra, hogy húsz év elteltével, visszatérésemkor ugyanolyan friss szellemű és vállalkozó készségű városra találtam. Mert sokan elszármaztak innen az „alapítók” közül, de másutt is az itt megkezdett munkát építik tovább. Mások, akik elhagyták a várost, újra visszatértek. Voltak és vannak, akik sohasem váltak meg tőle, és ma épp oly lelkes szervezők, vezetők vagy alkotók, mint a kezdet kezdetén. Az ő új társadalmat lendületes hévvel építő lelkesedésük és lelkesítésük indított el pályámról a pontról, a Meszes-hegy lábától, s bár furcsa, de inkább érzem törvényszerűnek, mintsem véletlennek, hogy most, két évtized után ugyanerre a földrajzi pontra érkeztem vissza egy fiktív pályázat kapcsán. Mert miképp Tarján szükségszerűen keresi városépítési gondjai optimális megoldásához a legkorszerűbb formát és legigényesebb alkotót, aképp a képzőművész is ott kívánja kifejteni ma az új életmód hozta legégetőbb társadalmi igényeket kielégítő tevékenységét, ahol ez az elvárás a legkorszerűbb építészeti gondolkodással párosul, ahol a vezetők nem csak értő mecénások csupán, hanem a szocialista életmód iránti igényt és elvárást már a leg-

szélesebb tömegekben is felkeltették elkötelezett politikai és kulturális munkájuk során.

Az a hosszú idő óta uralkodó közfelfogás, mely a társművészetek jelentőségét az esztétizálás szintjén ítélte csupán meg. máig tartó tetszhalálra kárhóztatta azok túlnyomó részét. A világméretűvé vált ökológiai válság egyre inkább megmutatkozó tünetei azonban ennek a nézetnek és a társművészetek mesterséges elszigeteltségének felszámolását követelik meg ott is, ahol a fenyegetettség egyelőre még nem tekinthető számottevőnek, de a tendenciák negatív hatásai már érzékelhetők.

A szertelenül burjánzó mesterséges környezetünk okozta léptékvesztés, a helyes méretek, arányok, a természetes ritmus felbomlása, az ingerszegény környezet kialakulása, a természetben való helyünk, tájékozódási képességünk, a hozzá és egymáshoz való viszonyunk, a komfortérzetünk stb. elvesztése egyéni és közösségi életünkben, de a jövő generáció életében is számtalan zavart képes előidézni, amelyek elhárítása érdekében parancsoló szükségszerűséggé vált az emberi nemből rejlő valamennyi képesség mozgósítása, különösen az eddig erre alig igénybe vett művészi alkotóenergia fokozottabb kiaknázása. Mert létezik már úgynevezett lakótelepi közérzet, a legkülönbözőbb biológiai, pszichikai megterhelés okozta stresszállapot, vannak már nálunk is olyan klinikák, ahol a kartinók — mint speciális kategória — külön rubrika szolgálnak a páciens lakótelepi viszonyainak bejegyzésére. A megszokott régi életmódtól hirtelen megválni és helyébe egy újat kialakítani — esetenként ez önmagában is elegendő feszültséget jelenthet, amelynek leküzdéséhez (új perspektívájával) egy új, gazdagabb, minden tekintetben harmonikus életet biztosító, emberközpontú környezet kellene hogy segítsen.

A témának külön irodalma van, és tudományágak, különféle kutatóintézetek foglalkoznak már szerte a világon azokkal az okokkal és következményekkel, melyek a természettel való szerves kapcsolatunk meglazulását vizsgálják, hogy az okokra fényt derítve, mód legyen azok időben történő kiküszöbölésére. Az úgy társadalmi méretekből ható jelentősége, korunk rendkívül összetett, bonyolult, szerteágazó és egymást átható problémaköre miatt ma már nem képzelhető el intuitív módon — még kevésbé egy ölet alapján — e probléma megoldása. Ma már egyetlen tervező-, alkotóművész számára sem kerülhet meg az a kérdés, milyen kölcsönhatásban áll a mi társadalmunk (mai fejlettségi fokán), a tudományos-technikai forradalom által felvetett problémákkal, és azok miként hatják át életünk minden szféráját; hogy az milyen veszélyeket rejt magában és ugyanakkor milyen potenciális lehetőségeket nyújthat komplex környezetünk tervezésekor (pl. a tömegméretű igények legmagasabb szintű kielégítéséhez) anélkül, hogy az emberi alkotóerő és produktuma tovább mechanizálódna, az ember homo sapiensből homo cyberneticusává válna. És épp így nem kerülhet meg az alkotói magatartás kérdése sem, hogy tudniillik mennyiben tartható fenn az individuális művészi alkotói módszer e komplex igényű tervezési feladatmegoldás során, és vajon melyik a leghatékonyabb szervezeti, működési forma ennek valóra váltásához.

Kezdeményezésem ezért 1975-ben egy olyan fórum (Kísérleti Műhely) létrehozására irányult, melyben azok a legértékesebb legfrissebb elméleti és gyakorlati törekvések akumulálódhatnak, amelyek egyéni manifesztációk helyett a totális környezet integráns részévé próbálnak válni egy szervezett, intézményes formák között működő, új szemléletű kollektív munka keretében. Mivel az efféle alkotói munkamódszer feltételei még nem voltak biztosítottak, annak modellezésére — mint első próbálkozás — jöttek létre a Salgótarján nyugati városrészének építészeti tervéhez kapcsolódó társművészeti elképzelések, és kerültek itt bemutatásra 1977. októberében.

Az építészeti koncepció és a különös jellegzetességekkel bíró, az erdő szomszédságában levő, szinte kisvárosias léptékrendet hordozó, sajátos életmódbeli adottságokkal rendelkező, dinamikus fejlődő város számtalan olyan kérdést vetett fel a „pályázat” során, amelyek számunkra egyúttal urbanizálódó korunk majd mindenütt felmerülő, legégetőbb megválaszolására váró kérdései is: közösségi erőt teremteni, tömegekre hatni, szervezni cselekvésüket, mozgásukat, fórumot teremteni, mely atmoszférájával egy élő, organikus város kitüntetett, de szerves része, a közösségi terek és privát terek, a mikrokörnyezet segítségével még jobban összefonódhassanak — egymást áthatva. A játszóterek a kor színvonalán biztosítsák a kreatív időtöltést, tágabb környezetük integráns részeként épüljenek be a lakókörnyezetbe, pihenőparkokba. Maximálisan kitölthető legyen a létesítmények anyagi és erkölcsi avulási határa. A társművészet segítse elő a nagyobb flexibilitást, fogadja el a kor kihívását, és találjon új kapcsolódási lehetőséget egy totálisan iparosított építészethez. Keresse ehhez a vizuális kommunikációra alkalmas nyelvet az ismétlődő formarendszerek stb. segítségével. Tartson lépést a tervezés és a kivitelezés ütemével, és így tovább.

De vezessen bármennyire is egy alkotót a szociális jóindulat, ezeknek az elvárásoknak intuitív szemléletű tervezéssel nem tud eleget tenni. Ehhez egy minden eddigittől különböző, új kollektív alkotói forma szükséges, ahol a permanens tervezés is biztosított.

A gyakorlatban még alig áll előttünk megfelelő példa. De nem lehet kétséges, hogy a megoldás alapvető feltétele a jól előkészített, tudatosan kidolgozott program kell legyen, amely eleve biztosítja az információcsere, az egyidejűleg lezajló, egymással kölcsönhatásban álló, integrált tervezési folyamatok között. Koordinálja a nem annyira speciális, mint inkább univerzálisan, magasan kvalifikált, művészek, mérnökök, társadalomtudósok, kutatók és tervezők zavartalan munkáját, hogy egységes, megszakítás nélküli folyamattá szerveződhessék valamennyiük tevékenysége.

Az építészet ugyanis már ismert, a gyakorlatban bevezetett technológiákkal, gyártmányok felhasználásával dolgozik, míg a társművész még a manufaktúrális kötöttségek szorításából csak most készül kitörni, így számára a nagyipari háttér megteremtésének problémája egyelőre lassítja a realizálás folyamatát.

Salgótarján kivételesen jó helyzetben van a tekintetben is, hogy mind a városban, mind a megyében számtalan ipari létesítmény működik, me-

lyekre mint bázisra építeni lehetne a nyugati városrész építésének során. Ezzel biztosított lenne a város pillanatnyi szükségletének (a társalmi művészet alkalmazta anyagfelhasználás és kivitelezés), de a későbbi építkezések során bővülő igényének is zavartalanabb és mindenképp gazdaságosabb kielégítése.

Nincs gazdaságosabb dolog, mint „a tűzoltás szintjén” megoldást keresni, örökösen csak kompenzálni. Az eredmény ugyanis ennek az igyekezetnek eredményeként a problémák bővített újratermelése, valamiféle szükségállapothoz hasonló helyzet állandósítása, mivel az ellentmondásokat nem gyökerestől számolják fel.

Az ember ugyanis eddig szakadatlan kompenzált művészetével, amivel akarva vagy akaratlanul léte önszabályozását célozta. Megpróbált rendet teremteni, a világban való eligazodása érdekében biztonságra szert tenni, a károsnak ítélt jelenségekre felhívni a figyelmet, a jónak vélt erkölcsi magatartást erősíteni, a negatív ellen tiltakozni, a kellemetlent kellemessé tenni, gátlások, szorongások alól felszabadítani, feloldani, biztosítószerepként működni. A művészetnek ez a sokrétű, valóságfeltáró funkciója és biztosítószerepként működése bizonyára ezután sem fog megszűnni, sőt mindig újabb és újabb tartalmakat fog felfedezni és feldolgozni a maga számára, továbbra is érzékenyen, gyorsan és közvetlenül „reagálva le” a folytonosan változó világot, intenzíven hatva az ember érzelmeire, intellektusára. De az a tény, hogy szervezetünk ma olyan mértékben van kitéve a legkülönfélébb ártalmaknak, az idegrendszeri megterhelésekből származó elváltozásoknak, a zajártalom okozta halláskárosodásnak, a helytelen fény- és színhasználat következtében fellépő negatív pszichofizikai és pszichoszomatikus hatásoknak (amelyeket csak akkor veszünk észre, amikor már visszafordíthatatlan folyamatá válnak), arra készlet minden a környezet ala-

kításában részt vállaló tervezőt, hogy jelen és jövő életterületét is meghatározó tevékenységükben az eddig-nél sokkal nagyobb mértékben igénybe vegyék azokat az eszközöket is, amelyek nem csak közvetett módon hatnak tudatunkra, ezen keresztül cselekvésünkre, és nem csak érzelmeinkre apellálnak, hanem közvetlen módon befolyásolják fizikai, biológiai, pszichikai létünket és ezen keresztül magatartásunkat.

Kétségtelen, hogy a felelősség kérdése ezzel fokozottabbá válik, mert a tervezett (mesterségesen alakított) új életterülethez az idejével nem a jónak hitt, általunk vélt társadalmi igényeket kell megvalósítsuk, mert csupán jószándékunkkal, a tudatosan fel nem mért és ellenőrzött objektív társadalmi igények ismerete nélkül csak „modern kényszerzubbonyokat” gyárthatunk.

Csak a tudomány és a gyakorlati élet tökéletes szimbiózisából születhet jelen és jövő életünkhöz ideális kereteket biztosító környezet, amit tudatosság és magas szintű érzelmi töltés jellemez — az eszmei-gondolati tartalom mellett —, felemelve az esztétikai szférába a hétköznapi dolgait, viszonyait, hallatlanul kitágítva ezzel a művészet addig ismert lehetőségeit.

Objektív világunk megismerhető — valljuk. Elérendő céljaink nem utópiák, mert ez a megismerés a legszélesebb tömegeknek, a mi egész társadalmunknak érdekében áll: tudatosan tervezhető tehát a jövő.

Várakozással és bizalommal tölt el azért az a hit, hogy erre a helyre (hiszen törvényszerű), a kultúrának az itt létrejött bázisára (mint kváderkörre) olyan új városnegyed épül majd fel, mely büszkén lesz képes hirdetni a város vezetőinek akaratát, a jövőd lakók iránti tiszteletüket, úttörő módon megmutatva, miként adott körülményben ez a város a szocialista társadalomban a szocialista életmódhoz méltó keretet a benne élőknek.

Németh Márta

Tengődők

Ha igazát érzi, nincs aki megállítaná. Most is ömlik belőle a szó, mint a zuhatag, míves megformálás nélkül, úgy ahogyan elsőre eszébe jut. S amíg ki nem lökte magából évek, hónapok felgyülemllett felháborodását, nem csillapul.

— Tovább már nem állhattuk szótlanul — csattog M. J.-né osztályfőnök. — Iszonyú D. J. gyermekeinek sorsa. Nagyon rájuk fér a segítség. Ők nem tehetnek semmiről. Születtek sorra, és nőnek, mint erdőben a gomba.

A szavakban tehetetlenség, keserűség, erős sajnálat és élénk düh keveredik. Lassan enged fel a fiatalasszony zaklatottsága. Mikor mégis, akkor aprólékos gondnal újra összeszedjük, követhető rendbe fűzve a mondani-valót.

D.-ék Borsod délkeleti részéből származnak, Nógrádban a mostani a harmadik lakóhelyük. Gyökértelenül vándoroltak tanyáról tanyára. D. J. hosszabb ideig traktoros volt, jól keresett. De szerfelett kedvelte az italt, s ez a vesztét okozta. A kenyértörés után új munkahelyet keresett magának: felcsapott kéményseprőnek. A vállalatól ruhát kapott, négyezer forint körüli fizetést.

D. J. 42 éves, felesége harminc. Öt gyermekük született. Béla 1967-ben, a K.-i Általános Iskola kisegítő csoportjának hatodik osztályos tanulója, Pisti két évvel később látta meg a napvilágot; harmadik osztályba jár. Majd következnek sorra a lányok: 1972-ben Tündi, rá egy évre Piri, 1977-ben Marika. Tündi szeptembertől tanköteles, de szülei elmulasztották beiratni, s valahogyan a hivatal is elfelejtette számon kérni ezt a mulasztást. A fiúk hébe-hóba járnak iskolába. Napokat, heteket hiányoznak, s ha jönnek, általában gyalog érkeznek az iskolába. Szüleik nem vásárolják meg a buszbérletet, pedig az iskola utólag fedezi a költségeket.

A fiúknak elnyúlt az öltözkük, tornacipőben csatangolnak télvíz idején. Főtt ételt ritkán esznek. Béla nap mint nap éhes — meséli a tanárnő —, mohón kap minden falatért, s szorultságában még a szemétkosárból is kimenti a harapnivalót. Úgy nézi, lesi a másikat, amint eszik, hogy valósággal kiimádkozza szájából a falatot. S egy-egy törés mindig jut neki. Olyankor, furcsa mosollyal az arcán, odébbsomfordál, s lopva felcsipegeti a morzsákat is. Gyakran bevásárol azoknak a társainak, akik otthon kaptak néhány forintot a tízóraira. Szolgálatáért kijár a fizetség: egy-egy kifli vagy zsemle.

Tűnt idők emléke, dickensi, Móricz Zsigmond-i olvasmányélmény. D. Bélának és Pistinek nem az.

— Miért élnek így ezek a gyerekek? — kérdezem a történeteket felidéző osztályfőnökasszonyt.

— Miért? Miért? — ismételteti ingerülten, elnyújtva a szót. — A szüleik miatt. Egyik sem dolgozik. A férfi alkalmi munkát vállal: kertet ás, kocsiskodik, rakodik, fenyőfát árul, mikor milyen tennivaló kínálkozik. Én is láttam már egypárszor ügyeskedni, de a gyerekek, a szülők, az ismerősök is mind jönnek és hozzák a friss híreket. Hol az apáról, hol a Béla gyerekről.

*

D.-puszta korábban egy megszűnt állami gazdaság tanyája volt, ma a termelőszövetkezet tulajdona. Kopár buckáin lapos parasztházak darvadoznak. Mállott falak, rozszant tetők panaszozzák az iramló időt.

A puztán nyolc-tíz család lakik, földpadlós szobákban, jelenlegi és egykori tsz-dolgozók. A posta K.-ból érkezik. A tanács N.-ben székel. Az élelmiszerboltot, kétnaponkénti nyitvatartással, az ÁFESZ üzemelteti. Itt elegendő ez a foghíjas nyitvatartás, hi-

szen amikor a bolt még naponta nyitva állt, megesett, hogy mindössze egy forint húsz fillért forgalmazott, a boltos meg — mit tehetett mást — egész nap csak ásított.

★

Víz dagasztja az agyagos földet, csúszkál, süpped benne a láb. A cápaszájú kátyúkkal teletűzdelt földút szélén két kölyök baktat. Tíz év körüli fiú, nála pár évvel fiatalabb kislány. Szutykosak, lábukon, mint lószellenés hangja, lépésenként cuppog a gumicsizma. Testüket ócska rongyok borítják, a nagykabátot férfizakó helyettesíti. A látvány lehangoló, ámbár e nyútt göncökben aligha fájnak a gyerekek.

Az első szavak után tisztázódik, jó helyen járunk. A két gyerek ugyanis D.-éke: a tizenkét éves Béla és a hétesztendős Tündi. Nincsenek megszeppenve, csak fürkésznek ölmos kíváncsisággal.

— Hova igyekeztek? — tudakoljuk.

— Fáért az erdőbe — feleli a széltől könnyesre csiklandozott szemű fiú.

— Élelmesek vagytok — dicsérjük meg a kölyköket.

— Hideg van, kell a tüzelő — magyarázza a gyerek. — Most megyünk ki harmadszor — veti fel büszkén a fejét.

— Mióta?

— Reggeltől.

— Nem voltatok iskolában?

— Nem, mert . . . — aztán, mint aki észbekap, hogy majdnem elkottyantotta az igazságot az idegenek előtt, abbahagyja a mondatot, és elnéz a messzeségbe.

— Mert . . .? — sürgetem, tekintetét megkeresve. Nehezen állja a kényszerítő pillantásokat, így hát gyorsan feladja az ellenállást.

— Mert anyu orvoshoz akarta vinni Marikát.

— És elvitte?

A válasz hetyke, ideges vállrándítás.

A puszta nincs a világ végén, mégis kellemetlen érzéseket kelt az emberben. Lehangolóan sivár és rendezetlen. A házak fölött újabb esőfelhők hömpölyögnek, s a borulásban még riasztóbb e település árvasága.

D.-ék a puszta elején laknak. Az udvaron gallynyalábok terpeszkednek, sorsukra várva. Az apa, baltával a kezében, megáll, a csodálkozás halvány szikrája nélkül fogadja

üdvözlésünket. — Erre tessék — mutat jobbra a kétfelé nyíló előtérből. — Csak egy helyiséget szoktunk fűteni.

Alacsony, inas, szőkésbarna férfi. Agyonhasznált kéményseprőruhájába törli a kezét. Arca kifejezéstelen, mint a fakíroké. Nem kérdez, nem háborog, jól tudja, előbb-utóbb úgyszólván kirúkkolunk jövetelünk céljával; meg aztán olyan, mintha megszokta volna az idegenek váratlan betoppanását. Feszélyezetté teszi az embert ez a rezzenéstelen nyugalom. Nyugtalanít a környezet. De mutatni nem szabad, mert ha észreveszik rajta, oda a beszélgetésnek.

Az asszony bádogteknőben ruhát öblöget. Bal oldalán a kimosott ingek, zoknik, harisnyanadrágok púposodnak, jobbán a mosásra várók. Az egyik leánya-harisnyanadrágon ülülék szárad.

A körülbelül háromszor négyméteres helyiségbe egyetlen parányi ablakon kandikál be a fény, s a félhomályban bizonytalanná válnak a tárgyak. Legtisztabban az ablakkal szembeni viharvert kredenc, a mellette levő meghatározatlan színű, felszakadt huza-tú heverő, a hozzá franciásan odaigazitott, régi típusú ágy látszik. A kopott asztalt a mosóteknő, az asszonyt meg a ruának takarják el, a fekete sparuhelt beleolvad a fénytelen szeglet sötétségébe. A falipolcon rádió — egyik gombja kiszakadva, dróton fityeg. Nincs mosógép, centrifuga, televízió, újság.

A két kisebbik lány alacsony széken kuporog, a nagyobb másfél éves hűgát babusgatja. A családból csak Pisti hiányzik, aki bátyjánál rendszeresebben jár iskolába, most is tanul.

— Mióta nem dolgozik? — kérdezem a férfit.

— Ösztől — feleli fagyos egykedvűséggel.

— Október 12-én ütött be a krakk.

— Hogyan?

— Magam sem tudom . . . A főkönyvelő az oka mindennek. Semmi baj nem volt, amíg ő ide nem jött és bele nem avatkozott. Vége a barátságnak, mondta, magához vette a sorkönyveket, melyekbe a sepréseket írtam, aztán elvitte. Négy igazolatlan mulasztást mutattak ki.

Volna hát kire és miért haragudni, mégsem teszi. Rendkívüli önérzettel és nagyfokú gyakorlattal őrzi nyugalmát, mint egy méltóságos úr. Nem mentegőzik a nyomorúsá-

gáért, de igazából, szenvedéllyel nem is okol senkit érte, még a főkönyvelőt sem. A világ legtermészetesebb dolgának tartja ezt a „szemétdombot”, meg azt, hogy már fél éve nem dolgozik sehol.

— „Vége a barátságnak”: mit jelent ez?

— Azt én is szeretném tudni. — Belebámul, belemered a teknő mocskos vizébe. — Elbocsátottak. Húszezer forintot vettek ki az azal a zsebemből, hogy nem házalhattam az újévi naptárakkal. És ugrott a családi pótlék is, 1900 forint havonta.

— Miből élnek?

— Alkalmi munkákat vállalok.

— Mennviért?

— Mikor hogy. Rakodással, fuvarozással megkeresem a napi 150—200 forintot. De a kertészás még jobb. Két fél nap alatt kerestem már vele 300 forintot.

— De az alkalmi munka mégiscsak alkalmi. Vagy van, vagy nincs. Például, ma is itt-hon találtuk . . .

Egyre csak bámul maga elé. Az asszony is hallgat, mintha semmi köze nem lenne ahhoz, amiről a férjével beszélgetünk. Az asszony tartsa a száját, ne kotnyeleskedjen bele a férfiak dolgába, végezze a magáét — így nevelték, és így szoktatta a férje.

— Mikor áll újra munkába?

— Nem tudom . . . , visszavesznek-e.

— Máshol próbálkozott már?

Sokadszor telepszik közénk kínosan a csend. Csak a gyerekek szöszmögnek, a koszos ruhák sikongatnak szüntelenül az asszony kemény keze alatt. Újabb és újabb gyermekholmit mos ki . . .

Páratlan öröm újra kinn lenni a világoson, a friss levegőn. Úgy mellbevág, hogy az ember belerészegszik az ízébe, illatába.

Gömböc — a gazdája sem tudja, miféle korcs — farkát csóválva, lábunk körül settenkedik. A férfi megnyugtat:

— Csak bátran. Nem harap.

★

Levelek, feljegyzések D. Béla életével kapcsolatosan.

Az E.-i Általános Iskola igazgatója 1975. február 20-án elküldi a K.-i Általános Iskolának a kisfiú beiratkozási igazolását. A levélben olvashatjuk: „A kisegítő második osztályba felvettük. Könyvei, füzetei nem mutatják egyértelműen, hogy melyik osztályba járt. A szülő első alkalommal azt mondta, elsős a gyereke”.

1977. május 10-én M. J.-né tanár hosszú tényleíró levelet küld az n.-i tanácsra, elpanaszolva a gyerekek mostoha életkörülményeit, melyekről a kisfiútól hallott; s tudatja, hogy több ízben személyesen vette meg számára az autóbuszberletet, továbbá hogy a gyereket esetenként az iskolában mosdatják meg.

Ellenőrző könyvi bejegyzések arról tanúskodnak, hogy a kisfiú decemberig összesen 60 napot hiányzott az iskolából, az utcán ok nélkül nekirontott egy járókelőnek, bántalmazta iskolatársait.

Szöbéli közlések: a kisfiú merő szórakozásból kiugrál az országúton az autók elé, s jókat mulat a megrettenő gépkocsivezetők bosszúságán. Az egyik tavaszon felgyújtotta a termelőszövetkezet fenyesét. Összel, szülői parancsra úgy keresett pénzt, hogy kókényt, makkot, csipkebogyót, adott le a gyűjtőhelyen, a márciusi, áprilisi hónapokban kertet ásott. Emiatt hetekig hiányzott az iskolából. A május elsejei felvonulásra rongyokban érkezett, jövetelének elsődleges célja volt, hogy húsz zsemlét vásároljon, mivel hiányzott a kenyér otthon az asztalról. A gyerekek többsége pedig már a virslit is unta, s üdítőért nyaggatta a szüleit.

Az n.-i tanács vb-titkárának 1978. december 9-én kelt levele a k.-i iskolához: „Hivatalos tudomás alapján környezettanulmányt folytattam le a kiskorúak segítése ügyében. Megállapítottam, hogy a szülők jövedel-

me alacsony". A tanács ezen indoklással 2000 forint gyámügyi segélyben részesítette a két iskolásfiút, s a napköziotthoni térítés befizetésével és a szükséges ruhaneműk, lábbeli megvásárlásával M. J.-nét bízta meg.

*

A vb-titkár valami oknál fogva nem lelkesedik a beszélgetésért, ezt a modorával érzékelteti.

— Hogyan támogatja a tanács D.-éket?

— Több ízben utaltunk ki nekik gyámügyi segélyt, a kelengyepénzből a védőnő megvásárolta nekik a szükséges holmikat.

— A fiúk decemberben is kaptak segélyt. Ezt úgy indokolták, hogy a szülők jövedelme alacsony, holott az adott időszakban egyik szülő sem dolgozott.

A vb-titkár hallgat. Közben eszembe jut a gyámügyi főelőadóval korábban folytatott beszélgetés, melynek során kiderült, az előadónak fogalma sincs arról, hogy D. J., az apa dolgozik-e vagy sem. Az viszont rémlett neki, hogy valamiért büntetőjogi eljárás folyik a férfi ellen.

— A gyerekek rendszertelenül járnak iskolába, az egyik kislány tankötelezettségét a szülők be sem jelentették. Hogyan intézkedtek?

— Figyelmeztettük őket.

— Nem használt...

— Na és? Azt akarja, hogy büntessem meg őket ezer forintra? Hiszen úgyszólván anyagi körülmények között élnek. Akárhogyan is füstölgünk, a gyerekek igénylik a szülőket. Az állami gondozás meg mit ér? A falunkból most is börtönben van az állami gondozott. Akkor inkább csak maradjanak a gyerekek a családban, akármilyen szűkösek is a körülmények.

Persze, számos kérdés feltehető. Például: maradjanak akkor is, ha az apa munkakerülő? Ha a családnak nincs biztos jövedelme? Ha a pénz elcsurog a sarki üzletekben?

*

A kéményseprő-vállalat főkönyvelője határozott ember.

— A fegyelmet minden szín alatt fenn kell tartani — jelenti ki kategorikusan, amikor D. J. kéményseprői pályafutása felől érdeklődöm. — Nem vagyok szívbajos, és ha szükséges, akkor kiadom a fegyelmet. Inkább legyen 10—12 kéményseprőnk, de azok becsületesen dolgozzanak. Nemezszer belenyúltam én a zsebükbe...

— Belenyúlt D. J. zsebébe is.

Egy pillanatra megrendül a magabiztossága. Láthatóan a mondat értelmezését fontolgatja.

— Nem munkaköri kötelességem — meredek vissza hivatalos határozottságába —, hogy a személyekkel közvetlenül is foglalkozzam. D. J.-nek a fegyelmet a művezetője adta. Vele együtt egyébként több ízben is kerestük az otthonában, mert hallottunk egyet-mást a munkájáról, tisztázni akartuk a szóbeszédet. De amikor mentünk, elbújt — előfordult, hogy a kukoricásban. Üzentünk neki, hogy a saját érdekében, a díjkönyvekkel együtt, jöjjön be a központba. Nem jött.

— Mit beszéltek az emberek D. J.-ről?

— Azt, ami igaz is volt. Többször hiányzott a munkahelyéről, senki sem tudta, hol van, és sikkasztott tízezer forintot. Nem szívesen küldünk el senkit, különösen fegyelmivel nem, mert kevés a munkaerőnk, de ebben az esetben nem tehetünk másként. D. J. magatartásával nem segítette ügyének tisztázását. Különben a sikkasztási tárgya-

lást is el kellett halasztani miatta, mert az első idézésre nem jelent meg a bíróságon.

Hivatalos vizsgálat szerint a sikkasztás mintegy 400 személy sérelmére történt. A gyanútlan emberek soha el nem végzett munkáért fizettek pénzt.

*

A levitézlett kéményseprő húsvét hétfőjének reggelén, viszonylag mutatósan, elegánsan felöltözve az egyik szomszédos községbe kerékpározott. Elégedettnak látszott. De vajon elégedettek voltak-e a gyerekei, meg a felesége? Ki locsolta meg Tündit, Pirit és Marikát? Ünneplőt húzott-e magára Béla és Pisti a locsolkodáshoz?

Telnek, múlnak a napok, ahogyan évezredek óta. D.-pusztáról nem érkeznek vígasztaló hírek. Úgy látszik, D. J. gondolkodása, magatartása nem változik. Mi oka is lenne rá? Felelőtlenségének keresztje a legelviselhetlenebbül nem az ő vállaira nehezedik, hanem azéra a zokszó nélküli asszonyára, aki talán fel sem fogja, hogy áldozat, meg azéra az öt gyerekére, akik nem is sejtik, mivé válhatnak egy gondoskodó, emberibb szülői házban.

Az osztályfőnöknő a Szép versek idei kötetét forgatja. Csuka Zoltán versénél hosszan elidőz: *Hites sorok gyermekekhez* a címe. „...Gyere te is, te is, a dombok alatt aranyeséket legelnek a szarvasok / a hegyek púpján túl friss máglyákkal várnak a szénégetők...”

D. Béla és testvérei nem értik ezeket a mondatokat, csak a hívását érzik. Egyelőre azonban nem nekik íródnak az aranyesék, hegyek ormán nem nekik gyulladnak ki a máglyák.

Sokkal földhöztapadtabbak a vágyaik.

Sulyok László

Mi az egészséges?

A Mátra magasabb tetőin, csúcsain még ott csillog a hó, itt lent, a Zagyva huzatos völgyében már csak a minden orrot-fület pirosra gyaluló februári szelek járnak, fákról, kerítésekről, villanydrótokról lerázzák a zúzmarát, és szeszélyes rendetlenségű kupacokba gyűjtik a fagyott sár redőt. A falu főutcáján kevesen mozognak. Néhány vénasszony igyekszik a templomba, mások a malacot hajkurásszák — munkásvonatokhoz, faröbuszokhoz, téeszbe már régen elmentek a férfiak és nők.

Ez a fél óra a táskával ballagó gyermekeké. Az új iskola kint áll a falu szélén, innen a felvegről már ideje lenne indulni, de a kapuk alig csattognak.

— Juj, hideg van! — visít egy kis kölyök, és visszaugrik a verandáról.

Pedig dehogyan van hideg. Tavasz jön. Érezni, mint szellőzőknek az erdők, domboldalok, a patak zegzugai.

Miért fázik hát akkor annyira ez a gyerek?

*

A férj a délutános műszakba készül, az asszony pedig a három gyereket várja ebéddel.

— Rosszak-e? — kérdem.

— Jaj, mint a tűz! — sóhajt az anyjuk, miközben gombot varr az ember bejáróingére. — Tegnap adtam nekik egy ötvenest, mert már majd kihúztak valami építőjatekért; és ma reggel megint egy-egy tízest, már nem is tudom, mire. Aztán itt van Palkó, a legnagyobb. Táncolni tanul. Mondom neki: Te! A rendes cipődet vedd föl a kultúrba! Este nézem: hát nem abban ment el, amit egész nap nyű?! —

— A mindent! — mondom meggyőződés nélkül. — De: szagatják-e a ruhát? Másznak-e például fára?

— Fára?! — csodálkozik rám, de csak egy pillanatig, mert elharapja a cernát, és lódul a dolga után. Hallom, amint az előszobaszekrényben matatva mormolja: — Fára! Az kéne még csak! Hát majmok az én gyerekeim?

A fürdőszobából kijön a férj, kapja magára az inget.

— Pali — mondom —, ha úgy hirtelen vissza tudnál emlékezni: hány fát másztunk meg gyerekkorunkban egy nyáron?

Kis ideig ijedten mered rám, de hogy egészen komoly pófát vágok, elneveti magát:

— A fene meg jobban tudja. Nemigen hagytunk ki egyet sem.

— Mit szoktak csinálni iskola után a gyerekeid?

A feleség közben visszajött a szobába:

— A tévé!... Az az egy jó, hogy azt szeretik. Addig legalább csendben vannak. Vasárnap délelőtt is; nem is tudom, mit csinálnék!

— Kimennének a faluba — vélem óvatosan —, kiszaladgálnak magukat. Az az egészséges...

— Ilyen locspocsban? Kész betegség! Üljenek csak itthon, a fenekükön!

Lényegében a másik házban is ugyanezt mondják, és a harmadik meg a tizedik gyermekes családnál is. S néhol még azt is hozzátesszik, hogy nem jó az, ha mindenféle utcagyerekekkel barátkoznak.

Gyermekkoromban hónapokig kórházban feküdtem, lesóványodtam, kicsit elbizonytalankodtam, elszoktam a társaságtól. Szüleim egy darabig riadozva figyeltek, majd visszavittek, hogy gyógyítsanak ki teljesen, mert mióta kijöttem, egy karcolást, egyetlen szakadást sem vittem haza.

És nem féltettek semmiféle társaságtól — úgy látszik, akkor valahányan voltunk, mind utcagyerekeknek számítottunk.

*

Jó harminc évvel ezelőtt a csökött malacot patkányok, ürgelemek, egérnek, a macskát cirmosnak, a kutyát többsincsnek hívtuk, egymást pedig füles, szeplős, hazudós, bucska, talicska és hasonló jelzőkkel illettük. Ma a kismalac — már ahol van — mazsola, a macska kandúrbandi, a kutya foximaxi —, de egymásra is ugyanezeket a neveket aggatják a gyerekek.

Dúl a tévé.

Iskolában iskolatelevízió, vasárnap délelőtt ifjúsági, este mese- és gyermekműsor meg futballmérkőzés — meg krimi, meg szex. És erőszak, kegyetlenség, háború, felfordulás szinte naponta.

Megszűntek az isten háta mögötti vidékek. Legyen az bármilyen kicsi falu vagy tanya, a nagyvilág az eddigi intim, csak-a-mienk lakásba jött.

Sokszor megfigyeltem a gyerekeket: a kétéves már érzékeli a mozgóképet. Még esetleg a tízéves sem tudja, miről van szó — agya még nem képes az asszociációkra —, de a kép mozog, abban a fene kis dobozban emberek, állatok, sőt lárgyak mindenféle mókás dolgot csinálnak. A napi munkában elfáradt, koránkelő szülők már régen alusznak, ők azonban még mindig markolják a kisszék szélét, és kivörösödő szemmel bámulnak a szürkén fényes üvegre.

✱

Eszem ágában sincs a tévé romboló hatásáról elmélkedni. A képtávközlés korjelenség, rohamosan fog továbbterjedni, és haszna szinte beláthatatlan. Azt azonban föltétlenül figyelembe kell vennünk: kaphat a gyerek akármilyen okos, érthető tanácsokat — ha azt csak látja, és nem gyakorolja, akkor sohasem lesz a sajátjává, nem képes feldolgozni. Ugyanakkor a mozgókép bűvölete elszakítja pajtásaitól, kicsit tehát a társadalomtól is. Hiszen ha többen ülnek a képernyő előtt, akkor is mindegyik egyedül ül, egyedül fogadja be a látottakat, s társait legfeljebb egy-egy felkiáltás erejéig érzékeli; de azt is gyorsan lepiszegeti, mert attól nem hallja, mit mond a tévé.

Márpedig, amit ott lát, azt sohasem cselekszi. Ha akarja, sem tudja. Amit ugyanis a tévé ad — legyen színházi közvetítés, bábjáték vagy riport —, az valami esszenciális, a valóság kivonata — ha nem is mindig művészi vagy találó. Am minél művészebb, annál nehezebb visszaforgatni égi másából a való-

ságba. Az ő kis élete mikrovalóságába. Hisz megpróbáltuk azt már mi is, hogy a ritkán látott moziképeket újrátársítsuk. Soha, egyetlen alkalommal sem sikerült. Nem volt az az íze, az a sója, ami a filmen. S ha néha sikerült is volna valamelyőnknek új történetet fabrikálnia, akkor meg összevesztünk, hogy az pedig nem így volt! Maradtunk tehát saját játékainknál. Saját kis társadalmunkat fejlesztettük tovább — így készültünk a felnőtt életre.

Most pedig jórészt a tévé, a rádió trenírozza a gyerekeket.

✱

Sok városi szülő ma már arra törekszik, hogy fiát-lányát sportoltassa, szabadba küldje; a falusi szülők többsége viszont még a fűvő szélét is óvja a serdülőket! De hol, mikor, hogyan tanulják meg ezek a fiúk és lányok a közösségi magatartást (az iskolai élet önmagában nem elég), mikor tanulnak meg vere-seget szenvedni, elismerni az igazságos fölényt — és igazságosan gyakorolni a fölényt!? Hogyan tanulnak meg alkalmazkodni, helyesen rangsorolni a világ elemeit?

És mikor szoknak rá a léleknek oly nélkülözhetetlen tűnődésre, álmodozásra? „Gyorsuló élet” — zengjük a fülükbe napról napra; az ő életük azonban lelassult, és szinte minden belső, öntevékeny cselekvéstől megfosztódott. — Nem az üresen maradt erdőket, patak mentét és domboldalakat sajnálom hát elsősorban, nem is a sok, megfabrikátlanul maradt saját játékok (a többnyire fantázia nélküli késztermék helyett!), hanem a holnap falujának felnőtteit.

Kunszabó Ferenc

Szolgalat és kötődés

VASAS KÁROLY MÜTERMÉBEN

Vasas Károly huszonkét évvel a főiskola elvégzése után rendezte meg első önálló kiállítását. Diskurzusunk is ezzel kezdődött: miért ilyen későn? Hogyan szánta el magát végül arra, hogy egyénileg is bemutatkozzon?

— Felkértek rá: tartsak kiállítást. Régebben is szerettem volna már bemutatkozni, de akkor nekem kellett volna termet szereznem. Nem vagyok „hajtós”, állandóan mozgó, ügyes-bajos dolgokat intéző ember, így hát lemondtam róla. Úgy gondoltam, eleget szerepelek a nagyobb tárlatokon, legkedvesebb két munkám mindig ki volt állítva. Úgy éreztem, jelenlétnek ez elegendő, műveimet megismeri a közönség.

— Megismertek?

— A kiállítás vendégkönyvéből kiderült: sokan most fedeztek fel. Nem értették, hol voltam eddig. Nos, én nem bújtam el senki elől: vidéken, Pesten egyaránt kiállítottam. Csak hát egészen más, ha kollektív vagy egyéni kiállításra csábít a plakát. Erre most kellett rájónom.

— Katalógusod tanúsága szerint húsz köztéri szobrot helyezték el Jászberénytől Sopronig, Szécsénytől Pécsig az országban. Tehát mindegyik másutt látható. Eppen ezért kérdezem, hogy egy szobrász számára mit jelent, ha egybegyűjtve látja alkotásait?

— Talán nem volt igazam, hogy eddig vártam. A szobraimat ugyanis én akkor is együtt látom, ha nincsenek egyszerre „kirakva”. Együttesen azonban más a hatásuk, és biztosan a közönségben is más gondolatokat keltethetnek, mint ha csak két-három művet tekinthetnek meg egyszerre. Kettőre-háromra bárki ráfoghatja, hogy a véletlen művei, másrészt — s azt hiszem, ez a lényeg — nem látja át az egészet a folyamatát, az indítékokat, amelyekkel a szobraimat csinálom.

— Miben erősített meg ez a kiállításod?

— Mindenekelőtt abban, hogy tovább kell mennem azon az úton, amelyen haladok. Mindig is arra törekedtem, hogy újat adjak: ez olykor a formában, olykor a szobor kompozíciójában, térhatásában, jelentkezésében. Amit csinállok, abban hiszek is, s ameddig hiszek benne, addig csinálom. Ma elég gyakran hallani olyan megjegyzéseket, hogy aki a közösséget szolgálja, az már eleve nem lehet művész. Számomra a művészet társadalmi szolgálat. Mi más is lehetne? Én azt próbálok elérni, hogy a közösség gazdagodjon munkáimmal. S a legabsztraktabb, legelvontabb kompozíciókat is éppen azért kellene közkinccsé tenni, hogy érezze a társadalom: az alkotó nemcsak magának, hanem másoknak is akart valamit mondani. Ezt szeretném én is tenni, de mint már mondtam, csak addig, ameddig hiszek benne.

Kritikusan szemlélem munkáimat. Természetesen minden szobor után marad egy bizonyos hiányérzetem, s azt a következőben próbálom megoldani, elképzeléseimet továbbfejleszteni. Egy kívülálló csak annyit lát, hogy a szobrász megint alkotott egy művet, de azt már nem, hogy az ember minden percben, a másodperc töredéké- szében is állandóan kritizálja magát vagy a munkáját. Ha kritikusságról esik szó, mindig eszembe jutnak Somogyi József szavai: amíg a műteremben van a szobor, vagy éppenhogy kikerült onnan, addig édes gyermekének tartja művét a szobrász. Ha akkor szólnak, akkor nagyon tud harapni. Amikor azonban már eltelik egy bizonyos idő, és kívülről tudja nézni, akkor mindig van egy olyan érzése (mondhatjuk úgy is, hogy hiányérzése), ami miatt új szobor készítéséhez kezd. Mert ha nem lenne hiányérzete, akkor ugyanazt a szobrot csinálhatná mindig, vagy azt mondhatná: ennél jobbat nem tudok készíteni, befejeztem, ülhettek a babérjaimon stb.

— Mi készített arra, hogy elkészítsd A Téli Palota ostromát, vagy megcsinálj egy felszabadulási emlékművet?

— Kezdjük megint a végén. Az alkotó nemcsak belső kényszerből, de megbízásra is készít műveket. Tehát már eleve adott egy bizonyos külső igény. De hiába készült, mondjuk, már több felszabadulási szobor, ezen a témakörön belül mégis valami újat kell csinálnom. Nekem szerencsém van: munkávérosban születtem, nekem nem kell „lemennem”, hogy például bányásszobrot csináljak. Én belülről azonosulok ezekkel az emberekkel. S annak ellenére, hogy voltak idők, amikor lejáraták — sematikus formával és gondolkodásmóddal — ezeket a témákat, igazolni igyekeztem: a munkásábrázolás nem egyenlő a sematizmus-sal, amitől meg kell szabadulnunk.

— De a témáit le lehet jártni.

— Többen megtették ezt, s ma egyesek rögtön éppen a legrosszabb alkotásokra asszociálnak, amikor szóba kerül a kérdés. Hat évig tanultam, s nem akarom elhinni, hogy akár egy lovaszobrot (ami nagy, szép és nehéz szobrászi feladat), akár egy hármaskompozíciót, csupán azért, mert lejáraták, nem lehet újból jól megcsinálni. Én nem hiszem el, hogy egy feladat pusztán azért a későbbiek számára elveszhet.

— Szobrászl „másfajtaságot” emlegetsz. Nemcsak a tartalomban, hanem a formai jegyekben is. Végül is hogyan tudod megoldani a felvállalt feladatot?

— A téma képlékeny dolog. Úgy is felfoghatom, hogy a kőműves legény akkor kőműves legény, ha rajta van a megfelelő sapka, a munkakesztyű, a malterosvödör, mert az is a témához kapcsolódik, és még egy csomó rekvizitum. Nem hiszem azonban, hogy ezt kellene hangsúlyoznom. Én elismerem a modern plasztika eredményeit, s a legjobbak erényeit próbálom átvenni, hogy mint írásban, beszédben az abc betűiből, hangjaiból összeállítom a szavakat, úgy a plasztikában is megoldjak bizonyos új szintéziseket.

— Szobraid meglehetősen dinamikusak. Ez alighanem témavilágodból is adódik.

— A dinamizmus nálam együtt jelentkezik az életrealitással, az újszerűséggel. A mai életet fejezem ki velük. A dinamizmus persze nem vulgáris dolog; két gőzoltattyú nem képes elmondani korunk erejét, száguldását. De jelképeként felhasználhatók, hasznosíthatók a huszadik század utolsó negyedében is.

— Végül is nem arról van szó, hogy egy mozgással kimerevített egy pillanatra a világot, hanem hogy az ember végigjárja alakjainak az útját, átéli a folyamatot.

— A mozgást én egységként kezelem az egész kompozíción belül. Egy lovaszobornál különösen nem lehet egymástól elválasztani a figurákat; a lovat és a figurákat egységben kell felfogni — persze a szobrász túlzásaival együtt —, s ezért nincs szükség arra, hogy állattani szakértőt hívjanak, vajon megfelel-e mindenben az anatómia követelményeinek.

— A lovakról jut eszembe: miért kedvelted annyira, miért formázod annyit ezeket az értelmes állatokat?

— A dinamizmust leginkább két tömeg egymáshoz való viszonyával lehet kifejezni. Ez azonban engem nem elégit ki. Szükségem van tehát egy figurára: ez pedig a ló, mint eredendően természeti forma. A dinamizmust számomra a ló, és nem a gép jelenti.

— Csupán a megjelenítés az érdekes, vagy szimbolikus értelme is van ennek?

— Eleve szimbolikus. Ez indította el az Ady: Dalok tüzes szekéren című plasztikámat is: a két ló a teljes erőt, a költőnek a többletenergiaját szimbolizálja, nemcsak a fekete bánatot, a bűnt, hanem a költészet egészét, harmóniáját, erejét és hatalmát, magának Adynak az életét. Bartók Cantata profanájában is megjelennek a verssorokban elmondott alakok, de magával a kompozícióval, a kompozíció ritmusával próbáltam kifejezni az eredeti zene hangulatát, lényegét. Nemcsak azért, hogy megmintáztam a szarvasokat. Kedvelem ezt a fajta ábrázolást. Persze, ebben az is benne van, hogy minél inkább technizálódik ez a világ, annál körültekintőbben kell vigyáznunk rá. Úgy is mondhatom, hogy többet elveszíthetünk belőle, ha nem ügyelünk, mint amennyit eddig nap mint nap eltékoztunk. Félő, hogy egyszer eljutunk ahhoz az állapothoz, amikor a fákról eltűnik a levél, a halak kivesznek a folyókból, s a lovakat is már csak a versenyeken vagy az állatkertekben tudják bemutatni.

— Ebből következik tehát, hogy az alakjaidat általánosítod, vagyis elmarad belőlük a konkrétizálás. Mintha anonim jelenségeket szimbolizálnának?

— Azt szeretném elérni, hogy szobraim nézése közben ne csak a konkrét dologra gondoljanak; hogy az érzelmek és gondolatok, amelyeket a művek remélhetően kiváltanak, tágabb értelműek legyenek. Beleérezés, azonosulás nélkül nincs műalkotás. Én a szobrászi tömeget és annak mozgásait, arányait tartom mindig szem előtt. Ha a néző

is ugyanezt tapasztalja — bár laikus módon (s ezzel nem lebecsülni, sőt felemelni akarom, mert hiszen ez neki nem tanult szakmája) —, akkor úgy vélem, a szobrász megoldotta a feladatát, művet alkotott. Tehát a nézőnek is azonosulni kell a művel, méghozzá a szobrásszal majdnem azonos szinten.

— Hogyan lehet egy nézőtől elvárni, hogy otthonosan közlekedjen a szobrok között? Hogyan hatnak a szobrok, a jó alkotások az emberek gondolkodásmódjára, vizualitására?

— Minél több szobrot lát az ember maga körül, vagyis minél többet tud foglalkozni a képzőművészettel, annál inkább változik, gazdagodik vizuális kultúrája. Dehát így vannak ezzel a profik is. Ha én például művészettörténetet tanulok öt éven keresztül, és csak fotó- vagy gipszmásolatokat látok, akkor még csak sejtéseim vannak arról a korról, amelyben születtek. Ha viszont elmegyek Olaszországba, és az eredeti környezetben veszem szemügyre az alkotásokat, tehát az ottani városokkal, terekkel, utcákkal, növényzettel, emberekkel együtt, akkor valóban ráérezhetek a helyszín fontosságára, megtanulhatom azt, hogy egy műnek mindig tartoznia kell valahová, s az emberek is akkor érzik magukhoz közeleink. Akkor fogadják el arányrendjét, az adott térben betöltött szerepét. Petőfi is azt mondja, hogy a dolgoknak akkor van értelmük, ha azokba minél több ember bele tudja magát élni, akkor válnak közkinccsé, akkor lesznek egyáltalán valakiké.

— Miért?

— Én a magam részéről csodálom a közönséget, hogy egyáltalán eljár még kiállításokra. Egy tárlathoz annyiféle megjegyzést kap, hall, olvas a látogató, hogy ember legyen a talpán, aki azt — a látnivalók mellett — mind fel tudja dolgozni!

— Térjünk vissza szobraid témavilágához, méghozzá az elkötelezettséghez. Azzal, hogy elkészítetted a salgótarjáni *Bányászodat*, átadták az oroszlanói *Bányászaidat*, valamit jeleképpen is el akartál mondani, azaz valamit vállaltál...

— Érdekes probléma. Ha mi a társadalmunkat szocialista társadalomnak nevezzük, és azt akarjuk felépíteni, akkor én nem értem, miért számít neknek, hogy elkötelezett vagyok? Azt sem értem, hogy egyesek ezt miért nem vállalják, vagyis miért hátrálnak meg, vetik meg ezt a meghatározást. (Bár azt is hozzá kell tennem, hogy ma elkötelezettnek lenni nem nagy dicsőség, ha lehet is, hogy ez megítélés kérdése, vagyis helytől függ, ki hogyan látja — s nem hinném, hogy a megítélés különbözősége szerencsés lenne.) Én annyit tudok mondani, hogy amit csinálok, azt teljes hittel teszem — s elképzelem, hogy más is így gondolkodik. Éppen ezért: tisztázni kellene a problémákat, nem pedig egymást bősztíteni. Hogy vitáinkban is emberek maradjunk. S ezt nem az egyéni érdekek, hanem a közösség kívánja meg tőlünk.

— Gyökereid a salgótarjáni gyermekkorba mélyülnek. A tudatosulás később következt be. Mit jelent ez az indítás?

— A gyermekkor mindenki számára meghatározó: akkor alapozódik meg a munka, a munkások megbecsülése, az igazságérzet is. Én Salgótarjában, a Nagyállomás környékén nőttem fel, s kezdő fiatalembert a tűzhelygyárban dolgoztam. A munkát a keményebbik oldaláról ismertem meg, nem értem rá bliccelni, tehát előttem senki sem járathatta le a munkát. Szeretem az egyenességet, megvetem az érdekek hajhászását, s ugyanúgy az árnyékbokszolást is, a pillanatnyi helyzeti előnyökkel együtt. De adok az önkritikára, s azokat az embereket értékelem, akik nemcsak ma és itt beszélnek így, a véleményüket nem köpönyegforgatójánosokként kezelik, de ki is állnak érte és mellette. Salgótarján ennek az útnak a kiindulópontját jelenti nekem. Azt, amit Horváth György írt le a Magyar Nemzetben, hogy tudniillik szeretem megszervezni a munkámat. A Múcsarnokban bemutatott harminckilenc szobrom az én igazságérzetemből táplálkozik. Ha tehát egyszer megígérek valamit, én azt teljesíteni is akarom. S általában csak azt ígérem meg, amit meg is tudok valósítani (bár ma ez is kuriózum). Valahogy ez is ugyanannyit jelent, mint az elkötelezettség.

— Nehéz ma elmondani egy szobrászról, hogy mindössze egy ponthoz kötődjön, hiszen egy művésznek egy teljes ország a hazája. Salgótarjában te mégis akkor térél vissza, amikor felállították *Bányász* szobrodát.

— Ha nem is járok évente a városi tanácsra, Salgótarjánál nekem úgy van kapcsolat, hogy az sokkal szorosabb kötődést (hátszínigot) jelent, mint egyfajta hivatali kapcsolatot. Amit én Tarjában merítettem, azt az emberektől, a városból, a környezettől, a régi kedves helyektől kaptam. Az már csak pluszt jelent, hogy elismernek: tarjáni voltam és annak is érzem magam. Én senkire nem akarom magamat ráerőszakolni, számítani azonban rám mindig lehet.

Molnár Zsolt

Az ember arca

SOMOGYI GYÖZŐ MŰTERMÉBEN

Somogyi Győző grafikusművész 1942-ben született. A budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban 1960-ban érettségizett. Szitanyomatait 1973 óta számos bel- és külföldi kiállításon mutatta be. 1977-ben elnyerte a Miskolci Grafikai Biennálé fődíját. Művészete a mai magyar grafika egyik jelentős értéke. Lapjai — hogy példaként csak néhányat idézzünk: 1848-as sorozata, *Galícia, 1914, Jézus bevonulása Jeruzsálembe, Külváros, Csepel* — szitanyomással, ezzel a mintegy fél évszázada (hazánkban két évtizede) használt technikával készülnek. Témavilágukat tekintve négy alapvető csoportba oszthatók: bibliai ihletésű, a magyar történelem fordulópontjaihoz kapcsolódó, táji, etnikai élményekre, illetve a külvárosi hétköznapi ihletésére utaló lapokra. Munkásságát azonban nem elsősorban a technikai kérdések, a témavilág, hanem a megközelítés módja teszi értékessé. Lapjai nemcsak a jelenségek analízisét adják, hanem azok szintézisét is: a XX. századi ember arcát mutatják meg premier plánban, minden szép és minden csúf vonással együtt.

Hogyan látja ő saját művészetét, fejlődését, a számára fontos problémákat? — ezekkel a kérdésekkel kerestem meg műtermében.

— A műteremben hatalmas terepasztalt láttam. Játékfigurákkal, épületekkel, fegyverekkel. Eszembe jutott közben az is, hogy az iskolai firkálásokra hivatkoztál egyszer, s azt mondtad, mostani módszered is az akkorihoz hasonlít. A beszélgetést éppen azért a gyermekkori élményekkel kellene kezdenünk, vagy éppen ezekkel a játéktípusokkal.

— Négyéves korom óta készítek papírkatonákat. Stratégiai játékokat játszom velük. Az évek folyamán igen bonyolult szabályok alakultak ki, míg — arányos torzítással — e játékkal kalmassá lett történelmi rekonstrukcióra. Most hat-hét milliméteres figuráim vannak, ezekből több százat is lehet mozgatni egy asztalon. Ilyesmit mindig szívesebben rajzoltam, mint komoly, „művészi” képeket: aktot, csendéletet, portrét stb. Mai dolgaim közül is tudnék mutatni olyanokat, amelyeket „csak magamnak” készítettem.

— Tehát műhelyrajzok?

— Igen — és a játékhöz szükségeseink. Ezeket a rajzokat a képzőművészeti gimnáziumban kezdtük készíteni. Előttém ült Kovács Tamás. Mindkettőnk történelmi és P. Howard-témák rajzolásával töltöttük az órákat. Mindkettőnk grafikája valahol innen ered: a pad alól. Nékem a történelem iránti vonzalmam is. Úgy találtam, hogy az általunk játékosan ábrázolt jelenetek — legyőzetés, kivégzés, ló farkához köttetés — történelmünkben egyre ismétlődnek.

— A történelem mellett visszatérő élményed a külvárosi lét, a kopott tűzfalak árnyékában élők világa. Pesten nőttél fel, ezek az élmények hogyan kapcsolódnak gyermekkoroedhoz?

— A Keleti pályaudvar mellett, a Nyolcház nevű vasutasházak egyikében laktunk; szüleim és az öcsém ma is ott élnek. A világháborútól 1956-ig szegény világ volt ez: proliudvarok

sok gyerekkel, kóbor macskákkal teli pincék, körbefutó gangok, ahonnan az anyák kiabáltak. Kopasz, mezítlábás, klottgatású kislányok voltak. Engem a nagyok naponta megverték.

— Elvégezted a gimnáziumot, azután — a kívülről talán váratlanul tűnő fordulattal — a teológiát... Műveidet ma is gyakran inspirálják bibliai alakok, események.

— Osztályunkból négyen is elvégeztük a Katolikus Hittudományi Akadémiát. Ez egy áldott, öreg zsidó filozófusnak, Szilágyi Ernőnek köszönhető. Igaz tanítónk volt, olyan mint Szokratesz. Akkoriban, érettségi után, négy évig a Kossuth Nyomdában dolgoztam, és sikertelenül pályáztam a Képzőművészeti Főiskolára.

— Egy élménykörről nem beszéltünk még, arról amelyet a *Galícia, a Torockó, Brassó, Hollókő* című lapjaiddal jellemezhetünk.

— A teológián a népvándorlás-kori egyháztörténetből szereztem laurea-fokozatot. Érdeklődésem azóta átment a keresztény európai kultúra keleti felére, közelebről Kelet-Európára. A bennem kialakult szemlélet megköveteli a minden ideiglenes és részérdektől mentes vizsgálódást és a szerető kritikát — akár a látványt, akár a szociális viszonyokat dolgozom fel.

— Szociális viszonyok feldolgozásáról beszélsz, de nem a szociológiáról, hiszen az nem helyettesítheti a művészetet.

— A szociológia szaktudománya az embereket statisztikai átlagnak tekinti, az egyén sorsa kevésbé érdekli. Inkább az anyagilag mérhető összetevőket vizsgálja — szerintem viszont ezek másodlagosak. Az emberi élet minőségét nálam valami olyan dolog jelenti, amit kultúrának, lelki, erkölcsi tartalomnak szoktak nevezni. Barátaimmal mindig arra törekedtünk, hogy ne legyünk az életszínvonal függvényei.

— Ez paradox dolog: egyrészt függetlenítjük magunkat, másrészt a szitanyomatokban — Csepel, Külváros — benne van, hogy többek között az életszínvonal is fontos.

— Engem ezekben nem az anyagi lét érdekelt, hanem a szellemi.

— Egyszerű a párhuzam a szociológia és a művészet, illetve a fotók és műveid között. Sokszor dolgozol fénykép után, de a sziták, festmények egészen másról beszélnek, mint a felvételek. Ez az egészen más, ahogy fogalmaztad, „a szépség keresése”, vagy: „egyetlen vonást nem húzok csúfolásból vagy hitetlenül.” Az alkotásaidon látható emberek (akiket jobb kifejezés híján groteszk figuráknak nevezünk, hiszen a szépség és rütség keveredik bennük) tehát erről beszélnek?

— Igen. Arról, hogy korunk igyekszik az embereket boldogítani, de csak félembereket produkál. Anyagilag, testileg valóságosak, de kialakult kultúrájuk még nincs. Az ember ma azt sem tudja, mit hiányol. Ezt látom én a tanácstalan arcokon.

— Ezeket a nagyorrú, -füldű, kitágult figurákat azonban visszavetted a múltba is. Tehát nemcsak az utóbbi évtizedek történelme által meghatározott, hanem az általában vett emberről beszélsz. Vagyis: szóban most élesen körülhatárolva fogalmazol meg egy problémát, tehát a mai ember anyagi helyzetének és szellemiségének viszonyát. Azt hiszem viszont, hogy grafikáidban az is benne van — s ezt olyan művek jelzik, mint az 1848-as sorozat, vagy az egyik legjobb munkád, a *Kereszt* —, hogy az ember mindig törekszik a jó és a szép felé. Jelenbeli állapotának lényege a rendkívül érzékeny egyensúly a fenyegetettség és a biztonság között.

— Igen, ez így van. Csak én erről egészen konkrétan a mostani helyzetből kiindulva beszélek. Beismerem, hogy ez történetiszemléletemre is hat.

— Apropos, konkrét helyzet. Sokszor indulsz anyaggyűjtő útra, igen sok tanulmányrajzot, kroit készítesz. Hogyan alakult ki ez a módszer? Illetve: mikor kezdett kialakulni jelenlegi stílusod?

— 1972-ben, amikor felhagytam az akt, portré, csendélet, tehát a tanult művészet körüli igyekezettel, és rajzoltam boldog dilettáns módjára, mint az iskolában, órák alatt. Ez az év azért is jelentős számomra, mert egy nyomdászmaster, Markó György ekkor tanított meg a szitanyomásra. Ekkor jelentkeztem a Stúdióba is Bráda Tibor barátom tanácsára.

— A technika, amellyel dolgozol — a szitanyomás — szinte korlátlan lehetőséget jelent számodra, hiszen a nyomat bármilyen rajzod tökéletesen visszaadja.

— A szita nem ad korlátlan lehetőséget, mert részlemezzen finomabb vonalat, kövön vagy raszteres eljárásokkal gazdagabb tónusokat lehet létrehozni. Az én rajzaimhoz viszont valóban pontosan megfelel a szita, hiszen én szándékosan keményen dolgozom, hogy vonalas, kontrasztos rajz jöjjön ki.

— A kontrasztos fekete-fehér felületek, a dísztelenség lapjaid „hétköznapi drámai” hatását fokozzák. Hogy rajzolásmóddod valóban nem öncélúan, hanem mélyebb szellemi igények hatására alakult ki, azt a sok szitanyomat közül például a II. magyar hadsereg, s a Brassó bizonyítja.

— Nem tudom. Ugyanezt másképpen is meg lehetne oldani. Vagy ha ez így van (mármint a szellemi igénnyel), akkor arról a művész nem tud. Egyébként sem tartom jónak, ha nagyon ismeri saját szándékait. Most — hogy a másféle megoldásról beszéljek — egyre jobban érdekel a festés, a képmény színék és a puha átmenetek együttese. Tanulom, hogyan kell bántani a temperával, s hogy közben a személységem és az elképzeléseim hol hatnak, nem tudom pontosan. Eszközt keresek olyasmihhez, ami már bennem van.

— Érdekesek kis méretű állatábrázolásaid. Ezeket sokkal konkrétabb humor jellemzi, mint a többi lapot.

— Az állatok és az ember között nem látok nagy különbséget. Egyrészt az állatoknak is van személyiségük, másrészt az állat, a természet ugyanolyan fenyegetett helyzetben van, mint az ember. Tehát a technikával, erőszakkal szemben természetes szövetségünk. Ezt viszont ritkán ismerjük fel, ma is ott tartunk, hogy le kell igaznunk a természetet...

Ezért áll hát Somogyi Győző az állatok, a természet pártjára, ezért választja szövetségeseül őket. Ezzel viszont visszaérkezünk az ember védelméhez, a teljes élet igényéhez. Az alkotásokról szólvá pedig a katartikus hatású művészet szerepéhez, jelentőségéhez a XX. században. Somogyi Győző — tudva s szándéktalanul — úgy elemzi a mai embert, szellemi és materiális helyzetét, hogy a mozaikokból — szerető figyelemmel — újra össze tudja rakni az egészet. És ez az egész — mi vagyunk. Nem lehet nem elgondolkodni magunkon.

P. Szabó Ernő

Kirándulás

a délután laza homokja
zátonyok szirtek madarak
napfény vitorla csónakok
összetapadva föld s az ég
pihegő hullámok hanyatt
nyaldossák a sziklafalat
az erjedés
húsod rétegei alatt

(Ön)reklám

Hajnal.
(Fogpasztaíz.)
Busz.
Metró.
Villamos.
Meló.
Éjszaka.
Megszokott íz.
(Ugyanaz a márka.)

.....

„Naponta 3X moss fogat!”

.....

— Én csak 2X.

.....

(Egészségtelen életet élek.)

Hegedű

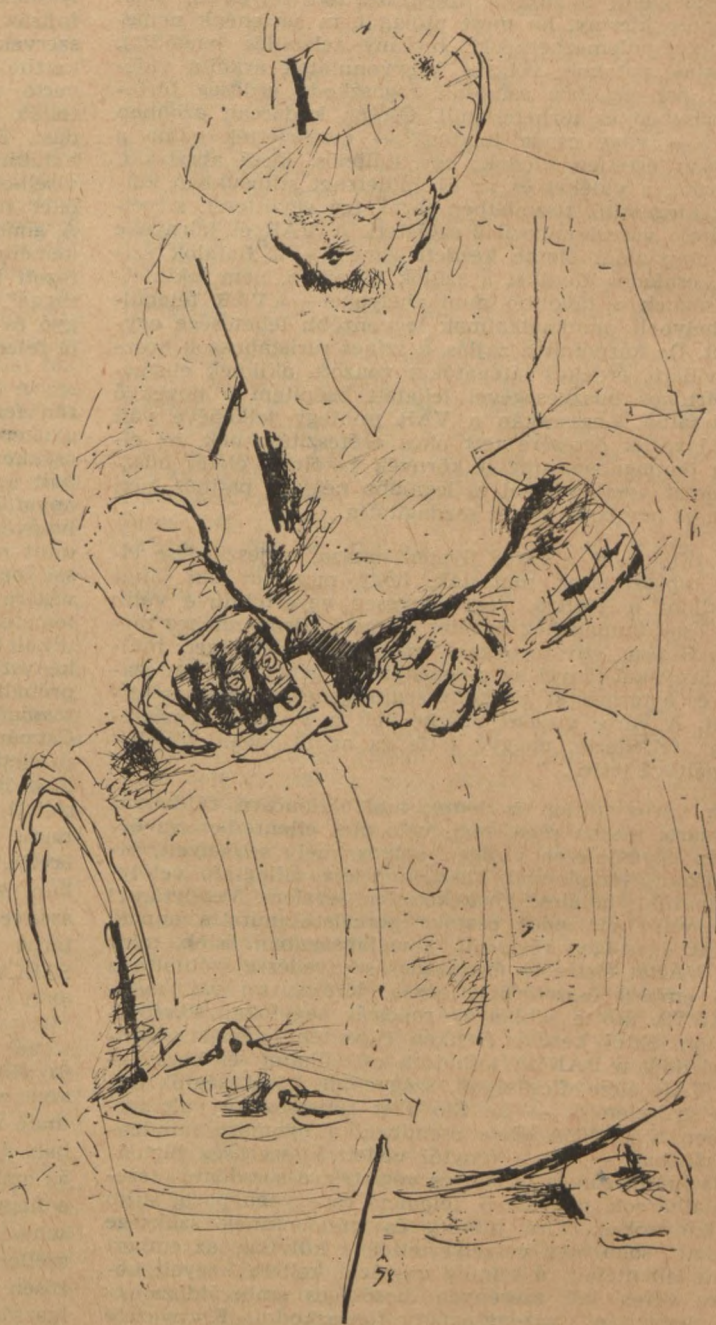
húrozva halálra
— hallgatásra
testemben az utolsó
remegés
végső akkord-sikoly
ahogy megfagy a zene
mint fényes suhogó penge megáll
mint cigaretta lágyszűz füstje
Bach lelke átleng a szobán
a végső remegése testem
mielőtt tűz üszkösít
mielőtt por bevon
mielőtt költözöm
sajgó hegek
a csönd homlokára
— húrozva halálra
hallgatásra.

Arc

csikorgó esontú állkapocs.
borosták felütött fejjel.
koponyagödör.
fogad emléke.
bagóbúz.
szemekben dac-szilánkok.
homlokon ferde csík
svájcisapka-nyomvonal.
fálnak fordított éjszakák.
vicsorgó marógép-hajnalok.

Tanulmány

Tér.
Por.
Galambok.
Át.
Felverem a port.
A levegőben néhány verébtoll rezeg.
A sarkon verző ribancok.
Műfogsoruk belevillog a délutánba.
VÉGE.

Még a régi várat is, mely oly büszkén őrizte különállását századokig, lassan, szinte észrevétlenül elnyelte a város. Tapintatosan, gyengéden vette birtokába, minden felesleges láрма, látványos gesztus nélkül. Először, szívós kitartással a régi falak és a várak tisztultak meg a sok, vadon összevisszaságban nőtt bozótól, szeméttől, vadvirágtól. Láthatóvá váltak a dicső kövek törötten, elnyüzöttan, különös, szemérmes meztelenségükben összezsugorodva. Aztán lassan-lassan megtévesedett egy-egy torony, az árkok, régi csatornák, folyosók útvesztőiből eltűntek a környék kalandéhes gyerekcsapatái, és emelkedni kezdett a várfal, kibontakoztak a mellvédek, és rendre intettek a hatalmas kapuk. A vár egyszerre VÁR lett újra, élesen kirajzolódó kontúrokkal, századok méhében fogant, ősi tekintélyével ismét uralkodni kezdett egy olyan tájon, melynek változásairól nála többet senki sem tudhatott.

De nem csak a VÁR élete változott megvetett, elfeledett, lenézett tengődéséből új dicsőség, új holnapok felé, de mint már annyiszor, pusztá létezésével ma is képessé vált környezetének átforgatására. Igaz, a formálódásnak ez a varázslata már nem mehetett végbe olyan előkelő diszkrécióval, ahogy a VÁR saját életformáját megváltoztatva, hiszen a való élet profán hús-vér megnyilvánulási kicsinyes, önző módon megkövetelik a zajt, a kikényszerített figyelmet. Nos: a VÁR körül eladdig kicsiny, ha most utólag nem sértenénk nemezebb érzéseket, úgy jellemezhetnénk: hitvány település tengődött. A szagot, sziklás patakok, völgyes hegyvonulatok árkolta vidéket tömörségéhez, ősi jogaihoz szívósan ragaszkodó erdőszeg birtokolta merészen, büszkén és törhetetlenül. Őseink kudarcait azonban mintha váratlanul — vagy csoda folytán? — megértették volna a különben oly fájdon értetlen utódok: egy különös, kissé absztrakt, ám a várat, az erdőt, a vidéket és az új épületeket stílusukban kölcsönösen egymást kiegészítő, tiszteletben tartó, így együttesen szívlelket gyönyörködtető városkompozíció született. A VÁR és környéke eleven, nyüzsgő, nagyvilági életbe kezdett ismét — a fiatalok szívesen kezdtek új, családos életüket a szülők házaiban, nem tekintették kényelmetlenségnek a távolibb munkahelyeket — a VÁR felépüléssel ugyanis a helybeli munkaalkalmak legváltozóbb lehetősége egy csapásra megszűnt. De kárpótolta a zajlás, a színes turistabuszok hosszú lánc, mely vidám, érdekes látogatókat vonzott, akiknek elismerő ámulatát a birtokos büszkeségével lehetett beépíteni a növekvő lokálpatrióta öntudatba. Lassacskán a VÁR mintegy jelképévé vált a nemes hagyományaink őrzésére tett okos erőfeszítéseknek, az elismerést példázta önmagában, míg a környék lakóinak életét büszkeséggel, némi német nyelvtudással és legalább négy-öt patinás honi történelmi évszám és név ismeretével gazdagította.

A VÁR nem tiltakozott a város illetén hatása, terjeszkedése ellen, hiszen régi tapasztalatok mutatták, hogy mondhatni aki akar — ha rápillant a VÁRra, végérvényesen egyértelművé válik számára, hogy az csak önmagához és létét kiemelő környezetéhez tartozhat. Monumentalitása, szívzorongató magasságai-mélyiségei, múltat idéző termei, árnyékai-fényei az alkotás szentségét, a szellem szabad szárnyalását és a természet jótékony segítségének egyességét hirdetik — időtlenül. A város viszont büszke volt a VÁRra, természetesen csak mióta „felfedezte, nagygyá tette és az őt megillető elismeréshez ismét méltóvá tette...”

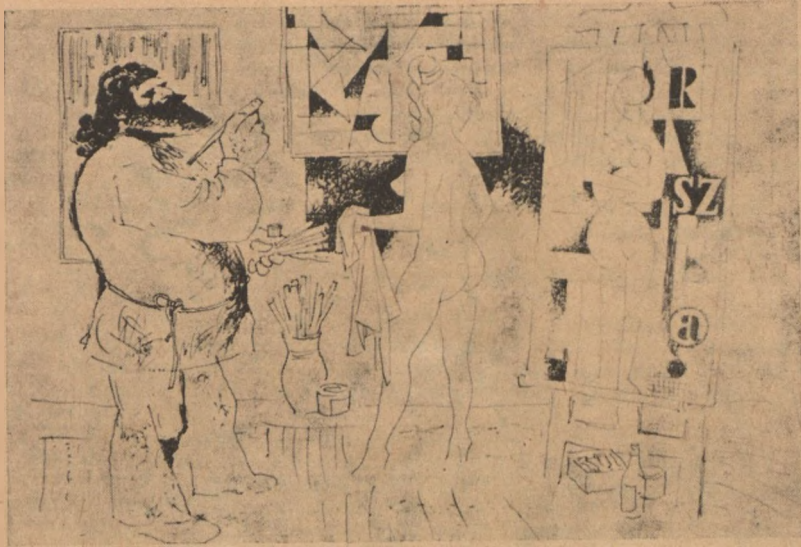
Am tudott a város hűtlen is lenni, ami különösen fájdalmas volt a VÁR számára, hiszen réges-régi, vele éles ellentétben az évszázadok folyamán egyenletesen virágzó, súlyos, mély sebhelyeit, piros cseréptető házeit, templomait büszkén feléje villogtató vetélytársát érte — úgy tűnt, halálós, jóvátehetetlen sérelem. Vetélytárs?! Nem, csak az elmúlt évtizedek csalóka percélete mutatta annak. A bánya régi volt, igen-igen régi, sőt, kortalanságában ősi, mint a VÁR. Mikor a VÁRat életre és évszázados szenvedésre szólította a mindennél ősi emberi összeférhetlenség, lőrései, tornyai, mellvédei már a BANYA ütötte sebhelyek roncsolt hegyfokait köszöntötték a túloldalon. Ettől kezdve élénken figyelték egymást századokon át. Igaz, eleddig a BANYA láthatott, csodálhatott és borzonghatott többet: a VÁR élete dicsőségtől, szegységtől, büszkeségtől, bukástól, vértől és győzelemtől — az Élő Élet teljességétől volt terhes. Ezzel szemben a BANYA élete csendben, a nyomorú minden napok egyhangúságában —, de a fénytől védett kisserőség biztonságában telt. Nála hiányoztak a látványos végletek, a sorsdöntő összecsapások, élet-halálharcok, nagyszerű, felemelő és egyben porig sújtó örök, dicső hullámvérések. Órá mindig és mindenkinek szüksége volt, létét, becsületét soha nem veszélyeztették a külvilág, az emberi pillanat-létek érdekellentétei, rá mindig vigyázni kellett, kegyeit keresni, időről időre véres, bár szerényen dicsőséges emberáldozatokkal jóindulatát megváltani, gazdagságáért fohászni. Környezete hasonlónak vált hozzá, ritkán hangos, alapjában véve csendes, szorgalmas, szívós emberek lakták a föld méhében rejtőző lelke leppezésére szívvidítóan lankás hegyoldalt, völgyeit. A VÁRból hangyáknak látszó emberek nehezen, olykor nyomorultul, mégis viszonylagos biztonságban élhettek emléin, és ezért a kis biztonságért tapadtak hozzá, mint hús hegyi forráshoz a szomjazó ajkak. Sem vagyó-

nuk, sem lehetőségük nem volt ahhoz, hogy akár neki, akár önmaguknak szép épületeket emeljenek, hiszen a kincsen, melyet kemény munka, verejtékpatakok árán adott, biztonságukat vásárolták meg, mások gazdagságát és a hozzájuk hasonló szegények meleg otthonát biztosították. Így aztán a BANYA soha nem küzdött mély lelki sebekkel, súlyos testi sérelmekkel — olykor a megsemmisülés határán — nem ismerkedett meg, homályban maradt előtte az emberi természet iszonyú sokfélesége, a becsület, az erény, a bűn és a szenny mélységesen sorsszerű összefonódása. Kezdetleges, majd egyre modernebb segédeszközeivel lassan, óvatosan fejlődve a BANYA kiegyensúlyozottnak, a hozzá ragaszkodó emberek pedig bizonyos erkölcsi fölényben állóknak tekintették magukat a VÁR viharos életéhez képest.

Am — legutolsó újjászületése után — a VÁR furcsa csendre döbent, helyesebben arra, hogy ezt a csendet már régebben, egyre nyugtalanítóbban érzi. És végre ráeszmélt az okra: a BANYÁval történt valami, valami Baj. Hihetetlen, mégis valóban bizonyult, hogy a BANYA környéke csendes. Halott-csendes. Mikor már a csillehordószerkezetek is eltűntek, és a csilingelő, szénszállító kisvasút homályból kifényesedő sínparjai is megvakultak, a VÁR végre felfogta a felfoghatatlant: a BANYA meghalt. A VÁR ámultan figyelte az élet és a sors által soha nem látott, szándékolt kegyetlenséget a legyőzött felett. Még alig fordították rá utójára a BANYA aknáira a jelképes kulcsokat, a belőle élő, évszázadokig töretlenül, szívósan kitartó népség a gyors tavaszi áradások hűtlenségével hagyta cserben. Épületeit szétszedték, alagutait betemették, nyílásait gondosan, szívtepő alaposággal berobbantották, a százados életforrást veszélyesnek nyilvánították és mindent megtettek, hogy végleg megfojtsák. Településeit viharos gyorsasággal hagyták el a hivatalos szervek, nagy mulatságtól, közös ünnepek sorozatától hangos kerthelyiségeit, vendéglőt, szabadtéri színpadát alig egy év alatt felverte a gaz, a mindennapjaink lüktető ritmusát jelző apró színpoltok úgy eltűntek, mintha szégyenlették volna az elmúlt ragaszkodást. És eltűntek a fiatalok is. Egyszerre kényelmetlenek lettek a hatalmas, jól épített vörös téglaházak, farsztoák a nagy kertek, elviselhetetlenek a szülők, és összeférhetetlenek a testvérek. Vonzotta őket munkahelynek a város — és lakóhelynek a VÁR környéke. A gondokkal viaskodó, de a nehézségekben mindig úrrá levő izmos, kemény nép a BANYA körül szinte egyik pillanatról a másikra változott idős emberek kínos erőfeszítéseitől vergődő, lelkeszűnt, „lakosságá”. A BANYA életében-holtában erőszakos volt, uralkodni vágyó és makacs, nem tűrte, hogy kifosztott felszínén a hálátlanok új, őt feledésbe borító életet fakasszanak.

A VÁR — akinek bőséges alkalma volt az eltelt évszázadok során felismerni a dicsőségnek az emberi természet áthatatlanságában gyökerező szeszélyességét, és akinek veleszületett lovagiasságát nem csökkentették, de megszárdították az élet viszontagságai — megpróbált segíteni. Összefogva az erdővel, a hegyvel, a patakokkal és az anyafölddel, addig fészkelődött, míg egy váratlan mozdulat felfedezhetővé tette katakombáinak lejárátát, melyet féltve őrzött eddig, mint múltjának bensőséges titkát. Az új, szenzációsi lehetőséget persze azonnal felismerte a város és elismerése méltó gyorsasággal végére is járt. Feltárták a hosszú, föld alatti folyosók intimitásait: temetlen holtakat, eltévedt ágyúgolyókat, rejtegetett fegyvereket, titkolt kincseket — a föld alá bújt gonosz cselekedeteket és az ugyanide kényszerített, tisztaságban fogant, ártatlanul elbukott, kétségbeesett próbálkozásokat. Ez mind-mind a VÁR hírnevének növekedését, fontosságát, kiemelkedő voltát, értékének öregbítését vonta maga után. Csupán az olyannyira óhajtott célt nem érte el —, hogy a BANYÁT új élethez, jól megváltozott dicsőséghez juttassa. A katakomba ugyanis a BANYA titkos tárnait kötötte össze a VÁRral, és ügyesen elrejtett kincseket őrzött öleiben, melyről csak a VÁRnak volt tudomása a kívülrőlők közül. Híven őrizte is titkát idáig, de most úgy érezte, hogy a kincsekre való tekintettel a város mégiscsak ad valami kis elismerést a BANYÁnak, és nem kell a kizsárolt éző szenvedésével tengődni az elkövetkezendő századokban. De a feltárók ostoba elfogultságukban, amint a tárnákhoz értek, ÉLETVE-SZÉLYT kiáltottak, és befalazták a kincsekhez vezető utat, még mielőtt végére jártak volna a titoknak.

A VÁR szomorúan látta hogy a város egyre büszkébb lesz rá és egyre gonoszabb az elsorvadt BANYÁhoz, holott annak ezerszer, százezerszer többet köszönhetett, mint amennyit a VÁRnak a múlt dicsőségeken kívül valaha is. És a VÁR, aki már jó ideje abban a hitben élt, hogy hosszú, gazdag élete folyamán mindent tud az emberi természetről, most ismét segítségül hívta barátait, az erdőt, a hegygerincet, a patakokat, a tisztásokat az újabb rejtély megfejtéséhez: Miért tér az ember örökösön vissza halhatatlanságot ostromló szellemi és véres verejtékkel megszenvedett testi munkája által közösen alkotott gyümölcsei közül azokhoz, amelyek életének véres, igazságtalan, békétlen, tengernyi szenvedést hozó, ám olykor a fény, a dicsőség múltó felmagasztosulását ajándékozó napjait idézik? És miért felejt el sértett gyorsasággal alkotóképességének mindazon gyermekeit, melyek jelképei a biztonságos, békés, gyarapító életének a lét széttephetetlen fonalát láncszemekkel összefűző munka szürkeségét láttató valóságnak?

Dósa István

Álruhások

Orbán csipás szemekkel nyiklik-nyaklik az ágy szelén. Szeretni bolondulásig, tirarírára, mondja bátortalanul a füledt, alvásszagú hajnalnak. Miután semmi vigasztalót nem tapasztal, nagyot ásít. Ez a virradat is olyan, mint az eddigiék, s várhatóan az elkövetkezendők lesznek. Orbán visszadól a párnáira. A sarokból rácsálás hallatszik. Odavágja papucsát, az egér rémülten iszkol. Neked már semmi se elég, teljesen elkényeztetettek, nyavalya a telhetetlen bendődbe, lamentál Orbán. Az Egér is hasonló véleményen lehet. Büntudatosar lapít a lyukban, kincsei között — összetépett újságszeletek, hurkapálcika-darab és egy ostyalap. Orbán olyan lusta, hogy tátott szájjal fekszik, de aztán eszébe jut, hogy az Öreglány szokott így aludni a konyhában. És gyorsan felrántja az állát. Az ablak alatt tehervonat zörög. Orbán feltápáskodik, reménykedve bámul bele a vagonokba: mit visznek? Ahogy máskor, most is csak követ. Szürke, nagyjából egyforma darabokat. Mire kelhet ez, töpreng Orbán. A holtvágány mellett a váltókon búbospacsirták fészkelnek, fűgén tipegnek a sárga, aszott fűcsomók között. Nyár van, szól ki Orbán egy kormos gerlének. Élvezed, mi? Hát még én! Csak vihar ne lenne soha!

Szénfüstöt hoz a meleg szél, a nap ráérvén pöfög föl a keleti égre. A bal oldali ablakból valaki vállán kidug egy fehér miniszoknyát, és hosszas kaparászás után ráakasztja a párkányra.

— Csókolom, le fog csúszni — jósol Orbán.

— Rá van az rakva jól, ne izguljon — mondja elutasítóan egy asszony.

Orbán visszahúzódik. A miniszoknyát azelőtt a Lány akasztotta ki. Macskaképu, hosszú hajú kis nő, lenge lipityőkében. Ezen a héten a Lány helyére egy váratlan satrafa lépett rémes, rózsaszín pamutrékliben és vastag bugvogóban. A Lány derűsen és öntudatosan ajánlékozta meg hajnalonként derengő ifjúságának látványával, a satrafa kétségbeesítő és megalázó közömbösséggel mutatja magát. Mintha egyedül lenne az egész világon, Orbán csak légy piszok az esőverte ablakon — nincs és nem is volt. Orbán az utóbbi napokban egyre reménytelenebbül szölt át:

— Csókolom, le fog csúszni.

Nem csilingelt a lány válasza.

— Rá van az rakva jól, ne izguljon — recsegte a satrafa.

Ez most már mindig így lesz?

Hányzik a Lány, és ami még rosszabb, biztonságérzete is veszélybe került. Orbán ragaszkodik mindenhez, amit megszokott, a lassan, de biztosan piszkolódo ágyhoz, a lazán gomolygó poros cicaszőnyeghez, az Egér neszeihez és ahhoz a meghitt rendetlenséghez, amely egy kivüálló szemében áttekinthetetlen káosz, de az ő számára a tárgyak — a titokzatos erővonalak mentén kialakult — ésszerű sora.

Ki lehet ez a hárpia? A Lánnal szinte egyszerre nyitották ki az ablakot télen is. Jó a levegő, mondták. Orbán derékig lógott ki az ablakon. húzódt a nyaka, fázott, bűdös jött a vasútról, a Lány lipityőkéjét cibálta a szél, hópehelyek pötytyözték a sötét haját. Ez volt minden. Tavasszal, a miniszoknya-korszakban már okosabban lehetett beszélgetni:

— Csókolom, le fog csúszni — kezdte Orbán.

— Dehog fog — nevetett a Lány.

— Dehogisnem — erőszakoskodott Orbán.

— Ugyan, ugyan — köszönt el a Lány —, viszlát!

— Csókolom — mondta Orbán.

Tulajdonképpen mikor viselte azt a szoknyát, ha mindig reggel akasztotta ki száradni, és estig ott hagyta, tűnődik, kissé késve Or-

bán, aztán a dobkályhához húzva a hokedlit, reggelizni kezd. Az asztalon nincs hely. tele ragacos lábasokkal, üres kakaósdobozokkal. Orbán néha itthon is kotyvaszt krémeket, mert cukrász, pontosabban az szeretne lenni, de a főnöke nem engedi. Orbán egyszer csupa keserű mandulából készítette a marcipánt, és Fekete úr akkor majdnem kirúgta.

— Kétbálkezes marha! — ordította Fekete úr. — Magára egyszerűen nem lehet felelősségteljes munkát bízni!

— Kérem szépen, én nem tehetek róla, hogy az összes mandula keserű volt — védekezett Orbán.

— Miért nem kóstolta meg! — ordította Fekete úr!

— Mert, amikor a krémesbe ettem bele, akkor is majdnem ki tetszett rúgni.

— Nem zabálásról, hanem kóstolásról beszélek! — ordított tovább Fekete úr.

Orbánnak azóta csak mosogatni szabad, és büntetésül a takarítás is az ő feladata lett. Nyerek a lottón, és Fekete úr egészen másképp bánik majd velem, vigasztalta magát Orbán. Elhatározta, hogy ha beüt a négyes, vattacukorgépet vásárol. Törte a fejét újításon. A fehér és rózsaszín unalmas, talán sikerül nemzetiszínű vattacukrot előállítani. Addig is, ha elfogta az alkotás vágya, kakaókrémet töltött a Fekete úrtól csent tölcserékebe, és kivitte a Vidám Parkba. A bruttó jövedelem nem érte meg se a fáradságot, se az izgalmakat, saját szórakozására csinálta. Ilyenkor az Egér is úgy élt, mint Marci Hevesen, megkapta a repedt, törött tölcseréket.

Most meg itt reggelizik a hideg kályhánál. Ilyet is csak legényember tehet. Egyelőre ellenáll a — gondolati — csábításnak, nőszülni ráér ötvenen túl is. (Egyéb kísértésnek nincs kitéve, senki se vágyik arra, hogy Orbánná legyen.) Addig hadd élje világát. Orbán itt éli világát a vasúti sínek mellett. Van egy Egere és egy főberlője, az Öreglány, aki a konyhában lakik. Orbán nyammog a kenyéren, és számokon töri a fejét. Az Egér izgatottan ül a lyukja előtt, mozog az orra. Orbán eléje hajít egy darab kolbászt. Az Egér máskor elbújt a konccal. Most marad, és a helyszínen rágja bele magát a héjba. Orbán örül, hogy barátságosan viselkedik. Számolja az Egér bajszát, megteszi a lottón. Legalább ennyi hasznom legyen belőled, te bűdös kis dög, dűnyögi, és megint eszébe jut a miniszoknya. Hol a Lány? A kályha tetejéről lesöpri a morzsákat. Ha az Egér arra jár, egye meg. Aztán kibontja a csomagot. Előző este találta a villamoson. A végállomáson mindenki leszállt rajta kívül, és ő észrevette, hogy a szemben levő ülés alatt valaki egy átlátszatlan nylonzsákot felejtett. Amikor hozzáfért a lábával, a csomag behorpadt. Igyekezett közömbösen csapni a hóna alá, még fűtörészett is — ugyanazt, amit reggel —, és megérezte a tapintásán, hogy ruhaféleség. Csalódott volt. Értékesebb, súlyos valamire vágyott, de még reménykedett, hogy esetleg a finom gyapjuszövet, vagy puha takaró. Anyira sietett a tasakkal, hogy a kocsmába se ment be. Ezt aztán később megbánta, a valóságtól pedig egész estéje megkeseredett: kéményseprő kormos vacakjait hozta haza. Últ az ágyon. Mihez kezdjen a ruhával? Persze az érdekesebb, hogy a kéményseprő mit kezd a ruha — nélkül? Hahahaha, nevetett öblösen. Meg is lepődött. Nem sejtette, hogy ő ilyen szép mélyen tud hahotázni, de csak az Egér ébredt fel. Az Öreglány meg se moccant a konyhában. Orbán nehezen aludt el, mert képtelen volt zöldágra vergődni az egész kéményseprőüggyel.

Eladni persze nem lehet, MÉH-be vinni feltűnő, itt meg csak útban van. Talán a sors keze? Ha az embernek negyven évig nincs különösebb szerencséje, és ezek után életében először talál valamit, annak jelentőségtejjesebbnek kell lennie, semmint első pillantásra látszik. Orbán igyekszik valamihez kapcsolni a történeteket, hogy magyarázatra leljen. Eddig még mindig mindennek volt oka. Az anyja meghalt, mert akkor ment át az utcán, amikor egy gazdátlan srappal kereste az utát. Orbán, aki mellette jügetett, nem halt meg, mert kicsi volt, és csak az anyja derekáig ért. (A szilánk a feje felett, oldalról csapott az anyja nyakába, és feltépte az ütőerét.) A nagynyja meghalt, mert öreg volt, Orbán intézetbe került, mert nem maradt senkije. Cukrásztanuló lett, mert annyi erőt még kinéztek belőle, hogy a habot fel tudja verni, de a vizsgái sose sikerültek, mert nem tanult. Valahogy nem volt kedve hozzá. Fekete úr felvette inasnak, mert a segédje éppen akkor hunyt el májzsugorban, mikor Orbán munkát keresett. Közben ágyrajáró volt éveken át, mert kedvelte a társaságot, aztán komoly albréletet keresett, mert úgy érezte, lassan egzisztenciát kell teremtenie magának. Már az első próbálkozás sikerült. Orbán az alvajárók biztonságával felment egy házba, amely a munkahelyéhez közel eső utcák egyikében volt, és a harmadik emeleten benyitott balról a harmadik ajtón. Az Öreglány ott ült a konyhában a tűzhely mellett. Egyáltalán nem csodálkozott, hogy jön egy vadidegen férfi, és szobát keres. Orbán is természetesen vette, hogy azonnal költözhet, mert ez a ház az utcában balról a harmadik volt.

Ilyen miértek és azérték között el lehetne helyezni a kéményseprőruhát is.

A kormos anyagba gondosan be volt csomagolva a lánc — golyó nélkül. Orbán sajnálta, hogy az úton nem hallhatta a csörgést. Legalább találgatta volna, mi zörög a gyapjuszövet között? Menynyivel izgalmasabb titokzatosan csörrenő csomagot találni, mint néma rongyokat! Orbán tegnap este megnyugtatta magát. Ahogyan eddig az életével, a kéményseprőruhájával is lesz majd valami. Elvégre az a legfontosabb, hogy fedél van a feje felett. Albréllő, állandó bejelentéssel. Innen az isten se tud kitűrni, mondta az Egérnek elégedetten. Nyúlálmú éjszakák előtt jó ilyen gondolattal elaludni. Így is abban a biztos tudatban számolja bele magát az álomba

— száznegyvenharmadik birka ugrik át a kerítésen... —, hogy nem-sokára felébred. Aztán mikor csikorogva fékez egy szerelvény, és a vagonok egymáshoz ütdöve megállnak, hiába riad fel azonnal, nincs ereje megnézni, mennyi idő telt már el. Ilyenkor öt perc órának, fél éjszaka egy percnak tűnhet.

Vigaszul azelőtt ott volt a Lány. A szomszéd szobában, mégis másik épületben pihent. A két ház összekapaszkodva áll, mintha az északi szél ellen támogatnák egymást. Az ablakok alatt szerelvénnyek vándorolnak, a vonatfűtő felzaklatja Orbánt. Olyan félelmetes az elhaló, éles hang, mint kutyavonítás egy lakatlan faluban, vagy magányos szaxofon kísérteties bűgása. Orbán reszketve fúrja be fejét a párnák közé. Mintha minden vonat tőle vinne el valamit. De felvirradtak a hajnalok, és a Lány kitűzte fehér szoknyáját.

— Hol a Lány? — szól Orbán az Egérhez, aki megijed a váratlan kérdéstől, és a kolbászhéjjal betakarodik a lyukba. — Hülye! — mondja Orbán. Visszaszámolja a kéményseprőruhát. Három nappal a Lány eltűnése után találta, tehát vele van összefüggésben. Hirtelen minden egyszerű lett. Elindul. — Szervusz — búcsúzik Egértől, és kilép a konyhába. Kettőre zárja a szobaajtót, a kulcsot a zsebbe süllyeszti.

— Mikor takaríthatok magánál? — kérdezi az Öreglány felrezenve.

— Majd.

— Borzalmas, hogy amióta itt lakik, még soha...

— Mondom, majd — vág közbe Orbán. — Nem tudja, hova lett a szomszédból az a kis macskaképű nő?

Az Öreglány meglepődik. Eddig még nem beszéltek egymással másról, csak a takarításról. Igaz, ezt hűségesen elmondták naponta kétszer: amikor Orbán elment dolgozni, és visszajött munka után. A lakbért is szó nélkül tette le a konyhaasztalra Orbán, és dugta el gondos számolás után az Öreglány, a lisztesdobozba.

— Nem tudom. Talán férjhez ment? — kérdez vissza.

Orbán nézi a hímtett háziáldást:

— Az lehetetlen! — mondja.

— Orbán úr, mikor takaríthatok magánál? — kezdi újra a lemezt az Öreglány, mintha a macskaképűs kitérőt csupán egy rossz tú okozta volna.

— Majd — hátrál ki Orbán a nyárba a sötét konyhából.

Azon gondolkodik, hol alhat az Öreglány. Napközben a tűzhely mellett ülve. És éjszaka? A konyhában nincs fekvőhely. Még kinyitható tábori ágy sem. Hát akkor? Éjjel is a tűzhely mellett kuporog? Orbán felnéz a sarokból, kókadtan lóg a fehér szoknya. A közért előtt félmeztelen, bronzbarna férfiak hevernek a földön, és félkőnyékre támaszkodva nyájasan beszélgetnek, mintha ókori lakomán lennének. Orbán enyhe megvetéssel evickél a lábaik között. Bocsánat, pardon, szabad, motyogja. A környék elitje este kocsmázik, akárcsak ő. Ezek a lump elemek alkalmi és építők munkások, és ahogy pénzhez jutnak, szaladnak vele a közértek, pálinkára költenek. Orbán megbor-zong az undortól. Ki nem állhatja a pálinkát. Szorítja magához a zsákban a fekete ruhát és a láncot, amin nincs golyó. Legalább nem kell cipelnem, gondolja. És ez nem is olyan fontos, mint a kémény-ajtó nyitója. A nagyanya a korcsolyakulcsot használta kormozáskor. Olcsó, mindössze négy forint az ára.

Orbán egyedül ödönk a játékboltban öt eladó között.

— Tessék — fordulnak felé egyszerre.

— Van korcsolyakulcs?

— Van — válaszolják kórusban.

Az egyik megírja a blokkot, a másik kimegy érte a raktárba, a harmadik becsomagolja, a negyedik elteszi a négy forintot, az ötödik átadja Orbánnak, akiben egyre határozottabban rajzolódik ki az elképzelés körvonala. Itt született, ebben a városban élt eddig, és még soha nem volt a kilátóban, a várban, vagy akár a bástyán. Mehetett volna, de minek. Most hegyre vágyik, fák közé, ahol dél tájban nem áll meg a levegő a hőségtől, és a férfiak hátára nem tapad rá az ing. Megpörkölt porszemek se karcolják az ember torkát, és fényóllat öblíti ki a fáradt tüdőket. Nem fontos, milyen irányban ered útnak. Biztos benne, hogy ma rátalál a Lányra, miképpen azt is tudja, hogy egyszer a nemzetiszínű vattacukrot is előállítja.

Orbán buszra száll. Tikkasztó a hőség. Elképzelhető, hogy az örültek házában ilyenkor lázadnak fel az ápolók, és kitépik az ápol-tak haját. Vagy fordítva. Mindegy. A hegyen kellemes légáramlat kószál a fák között. Orbán a nagyanyjára gondol. Borogatást rakott a homlokára, amikor ő lázasan feküdt valahol egy ágyban. Azt fül-lentette, hogy lenyelte a kinint, de a nagyanya megtalálta a lyukas párnacihában, és olyasmit mondott, hogy aki hazudik, az lop, aki lop, az öl. Orbán megijedt, és zokogni kezdett. A nagyanya is vele sírt, de ez nem biztos. Lehet, hogy rosszul emlékszik. Átöltözik a bokrok között, ruháját elrejtí egy fa mellé az avarban. Amikor újra az úton jár, bárki igazi kéményseprőnek vélhetné. Csörgeti a golyótlan láncot, nem ideges, inkább kíváncsi, de a bal szeme alatt mégis úgy vibrál a bőr, mint a frissen sózott nyers halszelet a tányéron. Kívül-ről látja önmagát: sötét, idegen alak, aki közömbösen megy, hogy elvégezze feladatát. Lehetne családi lap gyermekrovatában rejtvény is: „Aki jó megfigyelő, 30 másodpercen belül kitalálja, mi hiányzik a képen. Hatvan másodpercen belül közepes, azon túl rossz megfigye-lő”. Orbán leltározza felszerelését. Először is nincs golyó. Mije szokott lenni még a kéményseprőnek? Kefe! Igen, nyeles kefe az övébe tűzve, és hosszú dróton még egy. Ahhoz hasonló, persze nagyban, amivel az üveget is tisztogatják. Emiatt csúfolták gyerekkorában a kéményseprőt kéménycucinak. Kellene még a kéményvető, háromféle folyadékából kevert eleggyel. Az egyik valószínűleg petróleum. Vagy benzin?

Megy a villák között, számol. Balról a harmadik, nagy fehér kertben áll. Nyugalom és csönd van a környéken. Becsönget. Énekel a giling-galang, kihallatszik az utcára. Orbán úgy dönt, hogy semmit nem mond. Beszéljen önmagáért a jelmez. Nézi a szép pázsitot és a virágokat. Hol a Lány?

Valaki feltűnik a kert végében. Orbán meglepődik: a kapuval szemben a bejárat, onnan várta, hogy jöjjenek. A valaki lehajol, a lombok alatt szemügyre veszi. A fák felig eltakarják. Orbán nem moccan. A valaki tétován közeledik.

— Tessék! — kiált mérgesen.

Orbán, elhatározásával ellentétben, kénytelen megnyilatkozni.

— Kéményseprés! — kiabál vissza, és megcsördíti a láncot.

A valaki hirtelen felbukkan a kertkapuban.

— Ilyen korán jönnek? — kérdezi szemrehányóan. — Nyár végén szokták, nem ilyenkor...

— Nem — mondja Orbán és makacsul vár tovább. Micsoda debella! Nézi a nőt, aki hosszú pongyolában, csipőre tett kézzel áll. Micsoda izmos debella!

— Hozom a kulcsot — adja meg magát a nő. — Tulajdonképen jókor jött, nagytakarítók.

Visszamegy az úton. Orbán bizonytalan. Ha a ház ajtaja itt van szemben, mit akar ez hátul a kertben. A nő siet a kapuhoz.

— Essünk túl rajta — mondja sürgetően.

Orbán ballag utána, nézeget. Cseresznyefa. A tetején gyönyörű fekete szemek. Csak alul szedték le. A debella nyilván nem mer magasra mászni, fél, hogy letörnek alatta az ágak. Biztos nincs gyerek a házban. Állítólag ez a megfeketedett cseresznye a legédesebb. Milyen öreg fa, csupa mézga! Az út végén nyitott fáskamra. Orbán leteszi a láncot, bekukkant. Létra, kapa, ásó, sarló, fejszék, fűnyíró olló, alágyújtóshalom. A nő dühösen áll mögötte.

— Keres valamit? — kérdezi élesen, és felgyúri a pongyola ujját. Orbán megfordul, bámulja. A himlőoltás olyan az öregedő karon, mint a hervadt karfiol.

— Hol a kályha?

A nő a kezébe nyom egy fehér vödört.

— A koromnak — mondja. — Jöjjön, mutatom az utat.

Átmennek a konyhán, a szobában esatater, halkan szól a rádió. A cserépkályha a sarokban áll, két oldalán ajtó. Orbán odasétál. A nő nagyon ideges, megbotlik a parkettkefélőben, belerúg.

— Valami baj van a kéménnyel. Egész télen füstölt, csak hátulról tudtam meggyújtani.

— Megnézzük — vigasztalja Orbán. Testével eltakarja a kémény-ajtót, ne lássa a nő, hogy korcsolyakulccsal nyitja. Kidől a korom.

— Juj, máskor óvatosabbak! Maga még nem is volt itt.

— Nem — helyeslő Orbán. Egyik kezével a kályháhak támasz-

kodik, másikkal a kéménylyukban kotorászik.

— Párosával szoktak jönni.

— Igen — bólint Orbán. — Párosával, de most nem.

Jár a szeme, nézi a képeket, könyveket, ezüstöt, hosszabb ideig bámul egy nagy, szürke számovárt. Gondolkodik, hova nyílnak az ajtók. Talán a folyosóra? Vagy egy másik szobára? A nő összeráncolt homlokkal lesi. Orbán rápillant, találkozik a tekintetük. Orbán, menekülve a leplezetlen mustra elől, kényszeredetten a fal felé fordul. A rádióban vidám lányhang ezt mondja: „A bécsi Dolóresz Cirkuszából megszökött egy fehérbohóc”. A debella felnevet, és elzárja. Orbán bárgyú mosollyal igyekszik lépést tartani a nő váratlan jókedvével, és kicsavarodva kotor tovább. A kályhától nehezen fér hozzá a lyukhoz. A nő felemel a rendetlen asztalról egy noteszt és egy ceruzát. Ír: szöke... (áthúzza) világosbarna haj, ritkás szemhéj, lapos orr, áll...

— Van még egy kályha — szólal meg hangosan.

— Hol? — néz vissza Orbán.

— Bent — int a nő a jobb oldali ajtó felé, és ír tovább: kerek áll, fodros száj, vékony nyak, rövid választék, kb. 2 cm-es egyenesre nyírt haj, kócos, mintha kézzel simították volna le. És bő ruha. Lőtyög rajta.

— Kellene egy lapát. — Nincs — mondja a nő határozottan.

Orbán látta a szeneslapátot balra a konyhaajtó mellett. Ezek szerint a debella megérezte, hogy valami nincs rendben, és ezért nem akarja egyedül hagyni?

— Annyi baj legyen — kotor tovább. — Majd a kezemmel...

A nő újságot regeget, letakarja a vödört, amelyből gomolyog a korom.

— Még szerencse, hogy most van nagytakarítás — mondja újra. — Máskor jobban vigyázzanak.

Hogyan fogadta volna, a Lány? Ülne a mély bőrfotelben, és azt mondaná, nem baj, kedves Orbán, majd fölmosom. Megkínálhatom málnaszörppel? Ugye milyen szép a szamovárom, kedves Orbán?

— Kész — zárja be Orbán a kéményajtót. Kiviszi a vödört és visszajön.

— Mondtam, hogy van még egy kályha!

— Ja, tényleg! — csillan fel Orbán szeme, de áll tovább.

A nő ingerülten kiszalad a vödörért. A fejét közben meglepő rugalmassággal majdnem teljesen hátrafordítva tartja.

— Jöjjön! — hívja magával a másik szobába. Orbán engedelmesen követi, mint a megbűvölt kigyó. — Ez a kályha jó. Nem volt vele semmi bajom.

A kéménylyuk alacsonyan van. Orbán letérdel. A nő engedi, hogy megint a kezével szedje ki a kormot. A belső szoba nem olyan szép, mint a kinti, Orbán se nézelődik, mereven bámul a lyukba. Közömbösen kivesz egy halott katicabogarat. A nő indul kifelé, és elbotlik Orbán lábában.

— Jaj, ne haragudjon! Fájt? Nem akartam — esdekel túlzottan. — semmi, semmi — mondja Orbán csodálkozva.

— Hol lehet felmenni a padlásra?

— Minek az magának?

— Kigolyózni.

— Azt előtte szokás, nem tudta? — szurkál a nő.

— Nem kell mindig. De itt sok a korom.

— És valami készüléssel égetik ki tisztítás után, hogy legyen huzat.

— Jó papír is — mondja szelíden Orbán. Gyufát kér, és meggyújt egy újságot. — Akkor ne is menjek fel a padlásra?

— Tőlem mehet — von vállat a nő.

Dühösen cigarettázik a kert közepén, Orbán a padlason mászkál. Nincs semmi, csak vastag porréteg, pókhálók, egy rossz nyolcas létra és baltafeje, nyél nélkül. Ezt zsebre teszi. Nehéz, lehúzza a vékony bélést, lépés közben csapkodja a combját. Töri a fejét, hova vezethet a külső szobából a bal oldali ajtó. Hozzávetőlegesen két méter szintkülönbség van közle és a ház bejáratának vélt ajtó között. Ahhoz rövid, hogy lépcsőház legyen. Legfeljebb öt, egyenként negyven centi magas lépcső férne el benne, ilyen meg nincs. Viszont az is lehetetlen, hogy ebbe a szép lakásba a konyhán át kelljen bemenni. Ez csupán arrafelé szokás, ahol ő lakik. Csalódott, hogy a padlásról nem tud semmit megállapítani. Ott van talán a pince? Nem. Szobaajtó nem nyílik pincére. És ha mégis? Ki tudja, mi ennek a debellának a foglalkozása. Hátha gombatenyésztő.

Orbán lejön a padlásról, szó nélkül átsétál a konyhán, be a külső szobába. Egyenesen a bal oldali ajtó felé tart. A nő eldobja a cigarettát, lohol utána, és Orbán elé ugrik.

— Mi van?

— Azért füstölt a kályha, mert belelóg egy féltégla.

— Vegye ki!

Találkozik a tekintetük, ezúttal a nő fordul el.

— Csókolom, az nem olyan egyszerű — mosolyodik el Orbán, bár maga sem tudja, mit akar a féltéglával. Kizárt dolog, hogy ez a debella beleegyezzék a bontásba.

— Ide figyeljen, a másik kéményben egyszer egész téglá volt, mégis kivették. — Hm.

— Mi az, hogy hm! Leesett, benyúltak, kivették. Egyszerű!

— Az atomkorszakban ne javasoljon kórkorszakbeli megoldásokat. Öt éve élek együtt az állítólagos féltéglával. Vegye tudomásul, ragaszodom hozzá. Inkább mindig hátulról gyújtok be. Szerintem csak szélkakas kell.

— Atomkorszak ide vagy oda, a kéményseprés technikája nem nagyon fejlődött. Nekem persze mindegy.

— Akkor végeztünk. Hol a papír? Aláírom.

— Már nem szokás... csak bontáshoz kellene... — mondja vontatottan Orbán, és megegyeszer körülnéz. Látja a zsúfolt könyvespolcokat, a mély fotelt, ahol a Lány mosolygathatott volna, he lennének még csodák, és búcsúpillantást vet az ajtóra. Aztán a zsebébe nyúl. A nő is. Mindketten a bal oldali ajtót nézik.

— Keres valakit? — kérdezi a nő tétován.

Orbán fülel. Mintha olyasmit hallott volna nyöszörögni, hogy Aranka. A debella idegesen köszörüli a torkát, és ráförmed Orbánra.

— Mit bámul!

— Azt tetszett mondani, hogy Aranka?

— Álmodik? Nem mondtam semmit. Legfeljebb pipitér.

— De az nem is hasonlít az Arankára.

— Mindkettő gyom. A kertben sok a pipitér. Biztos aranka is.

— Az Aranka név.

— Én Biborka vagyok.

— Micsoda? — nyög Orbán.

— Április 21. Megtalálhatja a naptárban. Van magának anyósa?

— Nincs. De volt egy nagymamám.

(Valaki megint azt mondta, hogy Aranka?)

— Fáj a fejem — sóhajt Orbán.

— Nem csodálom. Az a sok korom! — nevet gúnyosan a nő. Pongyolájából kivesz egy húszast, és Orbán kezébe nyomja, aki meglepődik, de elteszi a baltafeje mellé.

— Csókolom — nyögi, és kihátrál a konyhába. A nő szorosán utána, mintha groteszk tangót járnának. A cseresznyefa alatt Orbán végre önállósítja magát. — Ezek a fekete szemek a legédesebbek — dadogja, hogy vége legyen az irgalmatlan csendnek, a nesztelen tangónak.

— Akar belőle? — nyújtózkodik a nő, és lehúzza egy ágat. Három szem cseresznye himbálódik Orbán orra előtt.

— Nem, igazán nem azért...

— Nyugodtan! — legyint a nő. — Na, mi lesz!

Orbán leszakítja a legfeketebbet. Bekapja. A nő kajánul figyel. Orbán megrázkódik.

— Azt hittem, édesebb.

— Mint látom, maga finnyás egy kicsit. Egyébként ha túlrett, akkor már fanyar. Nemcsak a cseresznye. De a rigóknak így is jó.

— Nekem is.

— Persze. Maga is fekete annyira, mint ők.

— Orvosnőnek tetszik lenni? — húzza az időt Orbán.

Szép a kert és szép volt a lakás. Jó itt. Milyen kár, hogy nem lehetett falat bontani! Ott lóg a kéményben a féltégla. A debella nem nagyon hisz benne. Hol a Lány, és ki lehet a bal oldali ajtó mögött?

— Miért?

— Mit miért? — eszmél Orbán. Közben elfelejtette, mit kért, de a kapura erősített vöröskeresztes elsősegélyládáról újra eszébe jut. — Mert hogy ez itt van. — mutat rá.

— Ez az új levélszekrényem — nevet a nő. Nagyon rosszul áll neki a nevetés. Az ilyen típusú embereknél az ingerült arckifejezés sokkal természetesebb. Az oroszlan is megnyerőbb, ha ordítózik. A mosolygó oroszlan olyan háborzongató, mint például a Fekete úr lehet kedélyeskedve.

A nő unja Orbán igényét társadalmi életre és csevegésre. Kiteszi a szűrét az utcára, kettőre zárja mögötte a kaput.

— Csókolom! — ordít utána Orbán, és a kerítéshez nyomja az orrát.

A nő eltűnik az elülső ajtó mögött. Orbán tűnődik — most merre? A Lány képe észrevehetően elhomályosult. Hol a Lány, hol a Lány, hajtogatja, de nem nagyon figyel oda. A szótagok összekadva, szétválva lassan értelmüket veszítik, lányholalányhollalá... A célnál fontosabbá vált a feléje vezető út. Ha rátalál a lányra, megkéri, jöjjön vissza, mert hiányzik a napok liturgiájából; minden változás baljós, tehát korrigálandó. De az út a vártnál érdekesebb.

Lenéz a hegyről. A város nagyobb, mint gondolta. Igyekszik tájékozódni, melyik részben lakik, de a folyó elhúzza a tekintetét. Keresi a húszast. Nem találja. A pénz kicsúszhatott a balta vágta bélésen. Micsoda egy izmos Biborka volt! Mélyet sóhajtott. A meredek kanyarban teherautó rohan lefelé hangos buffogással. Nem lehet más megoldás. Ha a külső szoba bal oldali ajtaja mögött lépcsőház van, akkor annak is ilyen szögben kell kanyarodnia, mint az útnak. A szoba elég furcsa alakú. Amennyiben az ajtó után jobbra tart a feltételezett lépcsőház és hozzávetőlegesen negyvenöt fokos szögben tér vissza az alsó bejáratához, úgy elég a tizenöt centi magas lépcső is.

— A marha mindenit! — káromkodik valaki, talán Fekete úr, és Orbán ott fekszik a kerekek alatt.

Jön a lány sírva, karjaiban a szamovár.

— Nem kell sírni... nem kell énmiattam sírni senkinek. Kibírom.

— Orbán azt hiszi, ő suttog, de csak hang nélkül tátogatja a száját. Lazán leesik az álla, mintha csodálkozna, hogy ez az egyszerű megoldás a kanyarral már előbb nem jutott eszébe.

Megálló, állomások

Fáradtan, bizonytalanul haladt az utcán. Rosszul érezte magát. Régi, több éves öltöny volt rajta, az újabbat most váltotta ki a gyors-tisztítóból, a karjára akasztva vitte. Egy percig azzal ámtotta magát, hogy a viselés öltöny okozza a kellemetlen közérzetet, bár nem így volt, s ezt ő is tudta.

Valaki nekiment az aktatáskájának. A táská nagy ívben kilenggett, meglódította kezében a tarka kenyeres szatyrot. Tartalma, egy kiló fehérkenyér, oldalba vert egy másik járókelőt, az hangosan méltatlankodott. Holtbiztos volt benne, hogy nyomban elbotlik, de csak a kitisztított öltöny csúszott el a karján. Megtorpant, maradék ereje elhagyta. Igazgatta a ruhát — tökéletesen kipucolták, a foltnak nyomma sem volt. Hirtelen úgy érezte, a járda széle emelkedik, magasodik. Szédült. Lehúnyta a szemét, és várta, erősen kívánta, hogy beszedüljön, beleessen. Belezuhanjon — ordítva, vagy hangtalanul — egy zúgó, hatalmas tisztítógépbe, mely korszerű vegyszerekkel kimosná, eltüntetné belőle Paulát. De nem történt más, mint hogy lelépett a járdáról, s kis idő múlva föllépett egy másikra.

Megborzongott. Még csak augusztus vége volt, de az időjárás már erősen őszire fordult. Érezte, hogyan indulnak el a hátán, s csordulnak alá a hideg veríték patakokcskái. Foga meggoccant, s elsüllyedt az utca.

Itt valahol. Nem... annál a kirakatnál lassított, a cipőket nézte, Paula a másik oldalról jött át, magas nyakú pulóver volt rajta, a kezében táská. Úgy tett, mintha letne, pedig a következő kirakatnál már ő is megállt. Hátranézett. Tekintete erős volt, de nem ígért semmit. Haja kekesfekete, rövidre nyírva, fiúsan tapadt a homlokába. Utánaeredt, de megállította egy volt ügyfele, s mire sikerült leráznia, a kék pulóvernek nyoma veszett. Öregszem, gondolta bosszúsán (harmincegy éves volt), és hazament.

Azután néhány napig nem történt semmi. A vállalat, amelynél bérelszámoló volt, azon a héten fizetett: nemigen ért rá mással foglalkozni, mint a számológéppel. Naponta túlórázott, rendszertelenül járt haza. De azért háromkor mindig lecsúsztak ujjai az olasz gép billentyűiről: talán épp most sétál végig a Fő utcán...

Amikor mindennel készen lett, szeme a naptárra tévedt. Meglepetve nyugtázta, hogy ismét csütörtök van: pont egy hét telt el... Elhatározta, aznap időben megy haza. Az óramutató a hármashoz közelített. Néhány mozdulattal az íróasztal fiókjába seperte szétrakott iratait, kapta a táskáját, s lerohant... Lába alatt kettesével fogták a lépcsők. Az utcán lassított, szándékosan visszafogta magát, úgy lépkedett, mint akinek semmi dolga. A hőség, mely máskor bágyasztotta, most felforralta nedveit. Szájában megsűrűsödött a nyál, alig győzte nyelni megvadult nyálmirigyei szintelen termékét. Naivul azt képzelte, a lány ott lesz ugyanazon a helyen, ahol a múltkor megpillantották egymást.

Negyven méterrel odébb látta meg. Tulajdonképpen már rég láttnia kellett volna. Szürke szoknyát, és keresztbe csikos kék-fehér trikót viselt, kevésbé volt elegáns, mint első találkozásukkor. Furcsán jellegzetesen járt, két lábát szorosan összedörzsölte, de nem úgy, mint a csipőficamosak. Háta enyhén meghajlott, melle bujkált, kimondottan sovány teste szerényen és lustán hullámozott. Úgy megy, mint egy tevé, állapította meg, mint egy tevé a sivatagban, próbált belőle kiábrándulni, de nem sikerült, ellenkezőleg, lángrobbant körülötte a levegő.

A lány rónézett, visszafordult, újból hátrapillantott, s elindult. Ő meg követte. A mozinál érte utól, megállt szorosan mellette, megakart szólítani. Nem ment, nem jött ki hang a torkán. A lány ellépett mellőle a másik ablakhoz, s nézte tovább az esti műsor képeit. Odament hozzá, végre elszánta magát, megnézzük, kérdezte, s mosolyogni próbált. Már láttam, mondta a lány, és rápillantott, mire ő elnémult. Testközelen volt, őle megolvadt, zsebében kotorászott, ügyetlen kísérleteket tett a rágyújtásra, eltördelte maradék gyufáját. A lány érdeklődve figyelte, kezításkájába nyúlt, gyufát vett elő, s a tüzet a szája sarkában ide-oda ugráló cigaretta alá tartotta. Mélyet szippantott, s megállapító hangszíjjal azt mondta, már ismerjük egymást. A lány nem segített, hallgatott. Abba hagyta a képek nézegetését és elindult. Egymás mellett mentek, magatartását hirtelen elutasítóan érezte. Ránézett, s most látta, hogy sokkal, legalább tíz évvel fiatalabb (később megtudta, csak nyolccal.) Elbizonytalanodott. A lány mintha most sietett volna, egy lépéssel mindenütt elől haladt. Talán megsértődött, gondolta, talán a leszólítással elrontottam a dolgot.

— Ne haragudj, egészen biztos voltam benne, hogy valahonnan ismerjük egymást (próbálta meg helyrehozni vélt hibáját), ha nem így volna, elnézést... leléphetek... Valami nekem is rémlik (mondta a lány, tekintete biztató volt, de gúnyos), meddig érsz rá, gyenge háromnegyed óráig, s azután, indul a vonatom, dolgozni megyek, hol laksz, nem mindegy, mikor jársz, legközelebb erre felé, két hét múlva, előbb nem lehet, nem (két hét! két hét az sok! két hétig nem várhat!), hová megyünk, nem tőlem függ (vállrándítás), maga van itt hon, ne magázz, zavar, jó, jó, de egy kis türelmet kérek, meg kell

szoknom, nos nálam nem lehet, tudom, láttam a karikagyűrűjét nősbaj, annak kellene lennie, szóval már csak fél órában van (áradt belőle a gúny).

Határozott. Lejtős utcához értek, két oldalán bérházak elhagyott építkezései sorakoztak. Kőműveseknek, munkásoknak nyoma sem volt már, rég fuszta. Amott üzlethelyiség épült, félig készen állt, megfigyelte a lépcsőket, pince volt alatta. Körülnézett, az ő és kutyája messze járt, egyébként sem jutott eszébe, hogy feléjük nézzen. Elindult a lépcsők felé, nem fordult hátra, jól hallotta maga mögött a lány lépéseit. Lenn a félhomályban eldobta a táskáját, sután megölelte, megcsókolta. A lány ímmel-ámmal viszonzta. Utána találkozott a szemük. Látta, hogy józan. Hogy akarsz, kérdezte, nekem mindegy, válaszolta a lány túl gyorsan, s a szemében csak most villant fel az izgalom halovány szikrája. Azután sügött valamit...

Micsoda technikája van, gondolta, lába megrándult, a lány észrevette, arcán mosoly suhant át, majd szégyen, fejét félrelordította.

— S te (kérdezte), nálam tovább tart, nem megy ilyen könnyen, akkor? akkor most szépen elválnék (mondta a lány, és elhúzódott, hangja határozott volt, és újból gúnyos...) az istenét ennek a vilámnak, ma már harmadszor vacakol... csak nem azt akarod mondani, hogy ma már harmadszor szeretkezel? (a gúnyba némi anyáskodás is vegyült, mely azokban a pillanatokban határozottan jó esett), nem, dehogy, mennem kell, még ne gyere utánam, az istenbe, a neved sem tudom, Paula, várj.

Fölemelte a táskáját, kotorászott a félhomályban, ceruzát vett ki belőle, jegyzetfüzetéből kitépett egy oldalt, felírom a telefonszámomat... Siess! Átnyújtotta a cédulát... Az első a vállalati... A második és harmadik közül valamelyik az otthoni. Kivülről nem tudom biztosan. Restelte bevallani, hogy az izgalomtól összekeveredtek agyában a jól ismert számok. De a lány mindent értett, szemében tétőfokra hágtott a gúny. Azután elszurrant mellőle, s előbb ő, azután lépte is elvesztek a félhomályban...

Aznap ötször csegett a készülék, s mindig a felesége vette föl a kagylót. Valaki szórakozik velünk, jegyezte meg végül ingerülten.

Hatodszorra (már éjszaka volt) ő ment a készülékhez. Lélegzést hallott a vonal másik végén, a kagyló táncolt a kezében, közben az órájára esett a pillantása, nem sok hiányzott már az éjfélhez. Az ebédőben szólt a tévé... Bemondta a teljes nevét. Csend... Lélegzés...

— Beszélhetsz nyugodtan, szervusz, én vagyok, tudom, Paula, összeavartad a számokat, egyedül te tehesz róla, az elsón állandóan recsegő hangú öregúr jelentkezett, itt meg a feleséged, nem aludtál, nem, tévézek, éjszakai előadás van, s ő, elálmósodott a film közepe táján, már mindketten alszanak, mindketten, ő és a gyerek, gyerek is van, tízéves házaspár vagyunk, mennyi idős, két éves olyan kicsi, ilyen kicsi, leány, fiú, tíz év alatt csak egyre tellett az erdőből, szerezted, nagyon, lány volt, nem, az is fiú volt, szereted, igen, várta, hogy felhívjalak, igen, s ha eszembe sem jut felhívni, az jó lett volna, s most, hogy felhívjalak, most még jobb, honnan beszélsz, a munkahelyemről, szolgálatban vagyok, hol, nem mindegy, nem egészen, csak annyit tudok rólad, hogy Paulának hívnak, vagy ha így akarsz, hát... mindegy... csak... én még ennyit sem tudtam... mit gondolsz, miért nem telefonáltam a vállalatodhoz, ugyan kit kértem volna, persze, erre valóban nem gondoltam, bemutatkozom, jó, minnek, már bemutatkoztál, ha arra célzol, hogy akkor oda vittelek, nem arra, az előbb bemondtad a teljes nevedet, nyomban ráismertem a hangodra, nézd, semmi okosabb nem jutott az eszembe, és veszettül kívántalak, de még jobban bánt, hogy önző voltam, csak magammal tördtem, azon ne rágódj, hiszen mondtam, hogy nálam sokáig tart, nem szeretném, ha olyasmiket gondolnál rólam, semmit sem gondolok, úgy mentem veled az első szóra, mint egy kurva, mindketten szépen bemutatkoztunk egymásnak. Paula, valaki jön, be kell fejeznem, add meg a számodat, nem, ide úgysem telefonálhatsz, akkor hogy érlek el, sehogy, feleség, gyerek, így is túl sok terhet cipelsz, legyek az egészért én a felelős, jó, nézd tovább a filmet, már vége van, akkor próbálj aludni, Paula, bízd rám a folytatást!

Recsegés: Paula letette. Paula! Lehetetlen a neve, a járása tevé járásához hasonlít, sovány, nem is szép, úgy szeretkezik, mint egy kurva, s úgy gúnyolódik, mint egy hercegnő! És mégis!...

Bement az ebédőbe, kikapcsolta a tévékészüléket. Azután levetkőzött, csendben belopakodott a hálószobába. A gyermek mocorogni kezdett. Betakarta és lefeküdt. Eddigi nőügyei miatt (hosszabb-rövidebb ideig tartottak) mindig volt lelkiismeret-furdalása. Most semmi ilyesfélét nem érzett, de reggelig le sem húnyta a szemét...

Kimutatások fölött görnyedt, amikor megszólalt az asztalán a telefon. Hívnak, vedd át a beszélgetést, szóltak bele a központból. Átvette.

— Szervusz, és vagyok; hol szoktál ebédelni, és hánykor (megmondta), odamegyek (szólt Paula és letette.)

Az étteremben nagy volt a túlekedés, eleinte alig tudtak beszélgetni. Az ismerős pincérnő féltékenyen lecsapta eléjük az ételt. (Egyszer találkára hívta, elfelejtett elmenni. Azóta vigasztalásul néha udvarolt neki, minden cél nélkül bolondította. Jó szeme volt az ilyesmire, a veséjükbe látott.) Lábuk összefonódott az asztal alatt.

— Paula, tessék, bocsáss meg, akkor éjszaka, amikor telefonáltál... utálatosan nyivákkoltam, ugyan, csak képzeled, nem egészen érttem magam, én sem, kínos, de megtörtént, nem akartalak elszalasztani, lehet, hogy így jó, lehet, hogy elrontottuk, próbáljuk meg helyrehozni, jó, a jövő hétre szerettem lakást, keresztanyámék üdülni men-

nek, én öntözöm a virágjait (Paula elmagyarázta, hol a lakás), hétfőn, szerdán és pénteken találkozhatunk, s a többi napon, dolgozom, szabadságot nem kaphatnál, már kivettem, találj ki valamit, nem lehet, ne erőlködj...! (a lány keze az asztalon hevert, megfogta, kilengett vele a szék, megmondta Paulának.) Az jó, azt hittem, csak arra kellek, fagyadt vagyok, éjszakás voltam, kifacsart citromnak érzem magam, megyek haza aludni, hol laksz, egy közeli faluban, faluban, érted, mindenki megbámulna, oda nem jöhetsz!

Nem is akarok, készült ráválni, azután mert úgy érezte, hogy ez nem volna egészen igaz, nem mondott semmit, és Paula elment...

A keddet és a csütörtököt szerette. A hétfőt, szerdát, pénteket ki nem állhatta, szerencsétlen napoknak tartotta őket. Előérzete most is viszolygott tőlük. A hétfő és szerda később összerosódott, máig sem tudott köztük különbséget tenni. Ó kassai rizlinget hozott. Paula magyar borral, debrői hárslevelével várta a sűrűn lefüggönyözött, félsötét lakásban. Először mindketten vadul füstöltek. Hosszú, piros pulóver volt rajta, félcombjaig érő, levetette róla: nem viselt alatta semmit, mással nem kellett bajlódnia. Paula egy körrel állandóan lemaradozott, dacára annak, hogy karóráját és gyűrűjét is levetette... Hangosan szuszogva pihentek, odakint tetőzött a kánikula, a lakásban roppant hőség volt.

— Mire gondolsz, vajon ha fülbevalót viselnél, azt is levennéd-e, (nevetés), azonkívül, azonkívül, hogy miért vagy mindig a második, erről nem tehetsz, ne törődj vele!

Ismerkedtek egymás testével, vonásaival...

— Hiszen neked műfogad van, híd, észrevetted, igen, nem zavar. nem, mi ez a forradás, még gyermekkor, kis pocakod is van, baj, nem éppen, te meg sovány vagy, mint egy gebe (vagy teve?), keveset eszek: anyám haragszik érte, anyád is van, apád is, apám is, de veled mindig veszekszek, tetvéred, az nincs, gyújts rá, nem, már ittam, ha iszom, sohasem dohányzom, megárt, ezt meg kell tanulnod, nem, ne erőszakoskodj, miért csináljak olyasmit, ami nekem nem jó, jó, hát csináld azt, ami neked jó, az neked is jó lesz, legalább is azt szeretném, hogy jó legyen, de miért állva, hiszen ez a legnagyobb hülyeség, amikor ágy is van, ez a hét a miénk, ki kell használni, milyen hét, csak három nap, nem, bízd rám, bízd csak rám, majd én egy hetet csinállok a három napból, legalább annyiszor kell szeretkeznünk, ahány napja van egy normális hétnek.

Paula gyengéd volt, ki se nézte volna belőle, bizonyos pillanatokban mohó és vad, és azzal sem törődött, ha fájdalmat okozott. De gúnyos... gúnyos már nem volt soha többé!

A harmadik napra — pénfekre — mindketten idegesek voltak...

— Nem fürdesz meg, egyedül nincs értelme, megyek én is.

Betelepedtek a kádba. Kényelmes nem volt, csak nagyon jó. Ültek a langyos vízben, és sokáig szótlánul bámulták egymást. s fogták, gyúrták egymás kezét. Paula tekintete egyre sötétebb lett, merev, szinte kancsal, átszellemült, néha ködösülő, távolba néző. Ó vallo-másokat velt belőle kiövasni. Paula hirtelen előre dőlt, két kezét a torkára kulcsolta, s azt mondta, szeretnék megfojtani. Nekem most olyan jó, válaszolta, hogy szebb halált nem is kívánhatnék. Paula keze lecsúszott a nyakáról, kicsit megijedt, magához tért, vizsgálódva nézte. Nézésében volt valami megnevezhetetlen. Azt hiszem, belém-szeretett, gondolta, s ettől felforrt a kád tartalma. Keze elindult, gyáva és merész kalandozásokba bocsájtkozott, Paula tekintete üveges volt, kilocsant a víz. Gyerünk, egy percig sem bírom tovább.

Paula még szívesen maradt volna, de nem ellenkezett. Kimásztak a kádból.

Végigdörzsölte magát, s mikor már félig-meddig száraz volt, a lány kivette kezéből a puha frotét, és elkezdte törölni a hátát. A művelet a feleségét juttatta eszébe, ingerült lett. Sután állt, túrt, s kis-

híján kikapta Paula kezéből a törülközőt. Most úgy illene, hogy viszonozzam a törülközést, gondolta, azután értelmetlen bosszúállásból nem tette meg. Az előbbi hangulat elmúlt. Magára rángatta a nadrágot (ettől még ingerültebb lett), és kicsörtetett a fürdőszobából.

Paula, úgy, ahogy volt, víztől csöpögve követte a szobába. Az ágyban meleg lesz, mondta. A szőnyegre telepedtek. Paula érintésére megborzosgott. Hanyattfeküdt. A lány hozzábújt. Jó volt turkálni rövid fekete hajában. Hollófeke, mint a mesékben, gondolta, fogtam magamnak egy hollót, s kitaláltam hozzá egy valószínűtlen mesét. A mesének hamarosan vége, a madár elrepül... Nem fejezte be a gondolatot. Nem akarta befejezni! Elkecserepedt és kétségbeesetten kezdte érezni, hogy neki így jó, most jó, még jobb, mint a szeretkezések alatt. Talán még boldog is?! Szerette volna tudni, milyen a boldogság, hogy megállapíthassa, vajon boldog-e.

Paula fészkelődni kezdett, hová készülsz, hollómadaram, épp most hagyysz itt, amikor... Amikor idáig jutott, kiszaladt a lélegzete. Paula fölállt, kiment a konyhába, poharakkal, csörömpölt, becsapta a hűtő ajtaját, jéghideg szódával és borral tért vissza. Mi van veled, kérdezte, és gyorsan megitta. Kissé magához tért, s komolyan felelte: tizenöt éves koromtól epilepsiám van.

A lány felnevetett. Nem gúnyosan, jókedvűen.

— Szifiliszed nincs, nincs, öreg vagyok, nem számít, semmi sem számít.

Nekem se, nekem se, akarta mondani, de mégsem szólt, inkább ivott. Paula hozzákúszott. Felébredt benne a vágy, de a lány leszerelte, ma már képtelen volnék, mondta. Késő estig együtt maradtak, ittak és lelkiztek. Szeretett csókolózni, Paula nem. Bosszúból feldíszítette a lány testét. Paula feldühödött, ajka a nyakához tapadt. Óvatos gyorsasággal elkapta. A lány szemrehányóan nézett. Nem tudtam megmagyarázni, kért zavartan bocsánatot. Értem, mondta Paula, és töltött. Kezdek becsípni. Később elfogyott a bor. Paula órája megállt, lekeste a buszt, a következő másfél óra múlva indult. Volt még egy jó órájuk. Görcsösen összefonódva ültek és remegtek.

Azt hiszem, nem foglak elengedni, tört elő belőle rekedten. Ugyan, mondta a lány. S ültek tovább a sötétben.

Azt hiszem, valamit mondanom kell neked, ki ne mondd!

Paula sovány ujjai riadtan az ajkára tapadtak. Megrendült, s nem tudta, mitévő legyen. Paula... S te... Te nem mondasz semmit? A lány az arcához emelte kicsiny fejét. Jól látta a sötétben, hogy hevesen megrázta. Szomjas vagyok, szaladt ki a száján nyugósen. Paula ügyesen csapolt a szifonból, és megittatta.

— Meleg, Paula, én tudom, ne, semmit sem tudhatsz, semmit sem tudsz rólam, olyan rövid ideje ismerjük egymást, az idő nem számít, nem számíthat, lehet, hogy igazad van.

Már dacos volt, amikor lassan öltözni kezdtek. Paula elbizonytalanodott, elfordult és suttogva, hangsúlytalanul megjegyezte, hogy talán mégis ki kellett volna mondaniuk...

Egyémes után surrantak ki a lakásból. Kint megvárta a lányt.

— Mikor van szabadod, holnap és holnapután, de elutazom, a barátnőmének faházuk van a hegyekben, meghívtak hét végére, egyébként ne aggódj, a barátnőm férjnél van, más férfiak meg nem lesznek jelen.

Othton azt mondta, túlórázott. A felesége elhitte. Vagy úgy tett, mintha elhinné. Azért volt megjegyezni valója: telefonálhattál volna, tette hozzá, a gyerek egész este föl-le mászkált a lakásban, keresett, alig foglalkozol vele.

Étvágya nem volt, megfürdött lefeküdt. Az ágyban, mielőtt elotlották volna a villanyt, azt mondta az asszony: újabban borszagúak a túlóráid! A szemrehányásban, és mindenben szemérmes volt, a szerelemben is...

Vonszolta magát, akárcsak azon a héten, amíg hiába várta a lány hívását. Egy kora délelőtt végre:

— Benn vagyok a városban, vásárolok, ráérsz? — Rá, mondta, pedig azt sem tudta, hol áll a feje. Otthagytak csapat-papot, s rohant a cukrászdába, melyet Paula megnevezett. Útközben kíváncsian arra gondolt, hogyan fog viselkedni a lánnyal: összeszidja-e, vagy a nyakába ugrik?

Ráismert a piros pulóverre. Boldogan huppant le a lány mellé. Rágyújtottak, s az első szippantás után megkérdezte: jó megállhatóságod van, mit csináltál egész héten. Hangjában féltékenység kakaskodott, Paula rendre utasította.

— Ne így, mit szóljak én, egész héten együtt aludtál a feleségeddel, nem együtt, csak egy szobában, nincs róla fénykép, váljak el (istenem, miket beszélek, gondolta), és a gyerek, ezért elítélnék, hát akkor, tudsz jobbat, nem, s ami még rosszabb, osztadni sem tudok, óriási, az, akkor mi lesz (Paula vállat vont), azt kérdezted, mit csináltam egész héten, mit csináltál egész héten (ismételte bambán) és a víkendházban, hogy érezted magad, pocsékul, a barátnőm el sem jött, megbetegedett az anyja, ott ücsörögtem a férjével, hülye helyzet volt, szombaton este hazajöttem, ne hazudj (ránézett, elvörösödött), nem szeretek hazudni (mondta), mondd el az igazat, akármit csináltál, meg fogom érteni, ne izgulj, nem vagyok kurva, és van egy elvem, sohasem futok kettővel egyszerre, az egyiket ejtem, kurva nem vagyok, ezt már mondtad, tehát, kezd el a legelején, sokan voltak?

Körülbelül annyian, ahány nőd neked lehetett, de csak kettő számított! kettő, Pozsonyban jártam iskolába, az elsővel ott ismerkedtem meg, táncdalénekes, a legutóbbi Lírán is szerepelt, ha elárulnám a keresztnevét, azonnal rájönne a kilétére, és, és úgy jár-

tam utána, mint egy kiskutya, naponta százszor felhívtam, míg szakított számomra tíz percet, néha furcsa összejöveteleket rendezett (megakadt), csoportos szex (segítette ki, és szorító hidegséget érzett a melle táján), igen (Paula bólintott), olyankor mindenki akart mindenkivel, és nem ért az egész semmit, különben neki is csak arra kellett, ő szakított, nem, én, egyszer nem bírtam tovább, kiborultam, és arcul találtam csapni, roppant hiú volt, nem tudta elviselni. A másik, a másikat Péternek hívják, két éve ismerjük egymást, azóta tart, azt a történetet a barátnőmmel csak kitaláltam, Péterhez utaztam, már előzőleg felhívtam, foglaljon számomra szobát a szállodában.

— Az állomáson mindent elmondtam neki rólad, rólunk, mire volt az jó, tisztába akartam jönni önmagammal, sikerült (nem választott, kávéja fölé hajlott, majd kis idő múlva folytatta).

— Elvitt a szállodába, azt mondta, nem ér rá, sürgős dolga van, de este feljön, reggelig vártam az ablaknál, s néztem ki a zuhogó esőbe, amikor reggel lementem a portára, s rendezni akartam a számlát, kisült, hogy már kifizette, üzenetet nem hagyott, csak egy csomagot, ajándékjaim voltak benne, azután kijött az állomásra, már csak néhány pillanat volt az indulásig, nem lehetett beszélgetni, azt mondta, nem készült el a munkájával, nem tudott feljönni, ez a piros pulóver volt rajtam, szerettem volna levetni és otthagyni neki, de nem volt velem más ruha...

— Miben maradtatok (kérdézte, s gondolatban a piros pulóvert cibálta), semmiben, vége, talán még nem egészen, úgy nyolcvan százalékig, ha már nem ment föl, nála az ilyesmi nem sokat jelentett, számára sohasem az volt a fő, hetek múltak el, s nem történt semmi, s neked az jó volt, képzeld, ült az ágyam szélén, úgy éreztem, hogy szeretem, azt hittem, hogy boldog vagyok, s akkor felbukantál te, tudom, most már nyolcvan százalékban vége van, húsz százalék tart (rá sem figyelt, rágyújtott, fújta a füstöt, s mondta a megáét), mindig együtt vásároltuk a fürdősót, végigszagoltuk az illatszerbolt egész választékát, zavarba hoztuk az elárusítónőket, azután órákig ültünk a színes habokban...

Rémülten nézte a lány tekintetét, mely újból sötét volt, merev, kancsal, átszellemült, ködösülő és távolba néző, s hirtelen minden világossá vált: akkor a kádban bizonyatosan félreértette a helyzetet. Azokban a pillanatokban nyert bizonyosságot arról, hogy szereti a lányt. S ő közben a másikra gondolt!

— Kegyetlen vagy, nem szeretek hazudni, s nem is tudok, azért akartál hát megfojtani, én, miért nem fojtottál meg, nem ellenkeztem volna, tudom, te egészen mást hittél, én meg csak arra gondoltam, hogy megcsalom Pétert veled, úgy volt, hogy összekelünk, és örökbe fogadunk egy gyereket, kérlek, hadd abba, hiszen már mondtam, hogy nem lehet gyerekem, kérlek...!

Nézte a lányt, aki egész valóját feldúlta. Szerette volna vérig sérteni. De nem tudta, hogy kezdjen hozzá. Ezért átnyúlt az asztalon, és megfogta a kezét. Olyan érzés volt, mintha a sajátját fogná. Ijedten eleresztette.

— Paula, hibáztunk, akkor ki kellett volna mondanunk, ne várj, eljön az ideje, Paula, én nem válhatok el...!

Beszélni kezdett. A feleségéről, aki szereti, s a gyerekekről — az elsőről, a betegről. Hat évig feküdt magatehetetlenül, s az aszszony több mint önfeláldozóan ápolta. A rosszban kovácsolódtak össze, közös emlékeik láncá eltéphetetlen bilincs. S most az újabb, önként vállalt, kívánt, erősebbnél erősebb kapocs: a másik gyermek!

— Már mondtam, ha megtennéd, megvetnélek, osztozni meg képtelen vagyok, ez emberkinzás, mondd azt, hogy az egésznek nincs jövője, és fejezzük be (Paula keze elindult az asztalon, azután megállt), még ne, mit akarsz tulajdonképpen, nem tudom, de én tudom, hogy én mit akarok, téged, most, azonnal, gyere, hová (felsorolt néhány helyet), nem (Paula a fejét ingatta), addig nem, amíg Péterrel tart, a húsz százalék miatt, már nem húsz, már csak öt, Paula, ha így haladsz, te leszel a nyertes, mit érek veled, nem akarsz velem lefeküdni, s ha lefekszünk, akkor sem azonosulsz velem, mindig a második vagy, ezzel ne törődj, nem tehetek róla, egyszer elmentem egy négerrel, veled se ment hamarabb (felugrott), ülj le...!

Egymás után tördelte a gyufákat. Paula nem segített, nem adott tüzet. Elmorzsolta a cigarettát.

— Péterrel, veled ugyanúgy vagyok, mint veled, különben másodrendűnek tartja az egészséget, s az énekes (rövid csend), mindig egyszerre jutottunk el a csúcsra. Talán azért, mert ő volt az első, nagyon szerettem, és nagyon csalódtam benne, nehézzé őszintének lenni. előtted nem, mi lesz velünk, Paula, nem tudom, ne gyötrődj, ne légy türelmetlen, te mindent azonnal akarsz az élettől, dehogy is mindent, dehogy is azonnal, hát nem érted, az a miénk, amit elmarunk az élettől, az öt- vagy tízperces együttlétek, boldogságok, miért ne használnánk ki, holnap délután négytől ötig egyedül leszek otthon, feljössz, nem, miért, nézd, egyszer úgyis vége lesz, azt akarom, persze csak Péter után, hogy addig legyen még néhány szép, értékes állomásunk, legalább egésznapos állomások, amelyekre örökké emlékezhetnénk, öt-, tí-, tizenöt perces megállókra nincs szükség, bocsáss meg, Paula, de ebben nem értünk egyet, azt mondod, türelmetlen vagyok, pedig én évekig tudnék várni, vagy küzdeni öt perc boldogságért, veled.

Felállt. Fizettek. Kint az utcán Paula mindenütt egy lépéssel előtte ment. A saroknál érte utól: akkor hívj, ha szükséged lesz rám! Mindegyikük másfelé kanyarodott. Olyan érzése támadt, mintha kibelezték volna. Görcsös igyekezettel próbálta lekötöni magát: sorban

állt kenyérért, és kiváltotta öltönyét a gyors tisztítóból. Azután visszament a hivatalba, de hogy ott mit csinált a munkaidő elteltéig, arra nem emlékezett pontosan.

Estig mozdulatlanul ült ugyanazon a széken, melyre hazaérkezésekor letelepedett. Este fölugrott, föl-le mászkált, szűk lett a lakás. Csodálkozva nézték, majd otthagyták és lefeküdtek. Egyedül maradt a telefontal. Lehet, hogy sohasem fog megszólalni, lehet, hogy Paulának sohasem lesz rá szüksége. Miért is mondott neki olyan képtelenséget?!

Tizenegykor megcsörrent a készülék. Felkapta a kagylót, s mielőtt még Paula hangja megérkezett volna, belekiabált: szeretlek, te örült, és letette.

A telefon újból berregett.

Paula hangja érkezett nagyon messziről, sötét díszletek mögül. Rekedt volt és fojtott. Egészen mást mondott, mint amit várt tőle.

— Miért kellett most, éppen most, olyan mindegy volt, egyszer ki kellett mondani, nem, olyan szörnyű, semmit sem értesz, mi van veled, Paula, valóban nem értem, szabadot adtam egy tehervonatnak, mit, elfeledkeztem a gyorsról...

— Ez a vég, (ismételgette) nem, ne Paula, hallod, próbálj megnyugodni, megnyugodni, halottak vannak, évekről van itt szó, vége, számunkra nincs több állomás, sem megálló, sajnálom, most már a megállókat is sajnálom, az ötperc-boldogságokat, amiket kértél, amelyekért könnyörögtél, s amelyeket nem adtam meg, nem baj, Paula, én már az elsón, az egyetlen megállón, az ötpercesen boldog voltam, most már tudom, azért az öt percért érdemes volt élni, az állomások is szépek voltak, de a megálló, nekem a megálló volt az igazi, tévedtünk, nem a megállón rontottuk el, hanem az állomásokon, felejtjük el az állomásokat, állomásokat... én... már nem felejttem el... Paula, ne sírj, Paula, segíthetek, nem, nem segíthetsz, egyedül az én hibám, volt, egyedül én okoztam, hogy történt; rám gondoltál, nem, a maradék öt százalékra.

HAGYOMÁNY

Az ember tragédiája — lemezen

A Magyar Hanglemezgyártó Vállalat tiszteletre méltó vállalkozásaként öt nagylemezen, a magyar színjátszás színe-javának közreműködésével, Liszt Ferenc kísérőzenéjével megjelent *Az ember tragédiája* teljes, csorbítatlan szöveggel, élményt nyújtó előadásban.

Szinétár Miklós rendező legfőbb célja volt — amint erről az izléses kiállítású, Vilt Tibor Madách-szobrával és Sötér István akadémikus eligazító tanulmányával készült kísérőfüzetben nyilatkozik — olyan lemezt létrehozni, amely hitelesen, pontosan, érthetően őrzi a művet az első sortól az utolsóig, és amelyen a XX. század utolsó negyedének gondolati töltése összhangba tud kerülni a XIX. század végi kifejezésformával. „Azt kívántuk, hogy minden madáchi maradtalanul megszólaljon, még az is, ami ma már talán távolinak tűnik. De az egészet fűtse át az az izgalom, amit ez a remekmű a mi korunkban is sugároz.”

A hatalmas vállalkozás hozzájárulhat a *Tragédia* tömeges népszerűsítéséhez, segítője lehet e remekmű olvasásának is, amelyre Babits figyelmeztetett: „Olvasd újra művét, s úgy fog hatni reád, mint valami véres aktualitás, korod és életed legégetőbb problémáival találkozol; szédülten és remegő ujjakkal teszed le a könyvet. A versek, amik nehézkesek és avultak voltak megírásuk napján, frissek ma, mintha tegnap keltek volna, mint némely sütemény, mely szárazon és keményen jön ki a sütőből, frissességet nyer az idő fűrdőjében...”

Miért emeltük ki első helyen, hogy a *Tragédiát* teljes, csorbítatlan szöveggel adja a lemez? Azért, mert a nagy mű négyezer-száznegyvenegy sora kisebb-nagyobb rövidülést szenvedett az eddigi kiadásokban, és ami majdnem természetes, a színpadi és egyéb előadások alkalmával is.

Közismert, hogy a *Tragédia* kéziratának legfőbb gondozója a „rokon érzelmű pályatárs” Arany János volt, aki „bársonyos kézzel” végzett mintegy ezer során javításokat (betűjavításokat, szócsereket, ritmikail változtatásokat), az apró rögök eltüntetését a remekmű iránt érzett tisztelettel végezte, hangsúlyozva Madáchnak írott levelében, hogy a módosításokat *éretted* ajánlottam. A műről az első ismertestét Szász Károly írja, aki a *Tragédia* első kiadásszövege száztizenhat sorának egy- vagy kétszavas megváltoztatására tesz javaslatot.

Madách a javaslatok jó részét elfogadja és a második kiadások maga is végez változtatást a mű száznegyven során. Az *ember tragédiájának* szövege azóta száznál több kiadás viszontagságain ment keresztül, sok alaki és belső romlást szenvedett, mint azt Szabó József, az eddigi *Tragédia*-kiadások közül a leggondosabban eljáró, az 1972-es kiadás utószavában elmondja.

Csak két példát: a legtöbb eddigi kiadásból hiányzott két sor. A kilencedik színből a „Nem gondolok nevemmel, légy átkos” és az „E guillotine is szinte hallgatózik”, vagy a sajnos eleddig legteljesebb *Madách Összes Művei* című Halász Gábor-féle kiadásból hiányoznak azok a sorok, amelyekkel a konstantinápolyi színpad, amikor a búcsúkönyvekkel üzérkedő barátok láttán Ádám arra szólítja fel Lucifert, hogy verje szét a hittelt kereskedőket, az így felel:

„Bocsáss meg, e barát rég cimborám
S nem is utálok én az ily világot.”

A lemezen, amely a Szépirodalmi Könyvkiadó Magyar Remekfrók sorozatában megjelent szöveg alapján készült Németh G. Béla gondozásában, az imént hiányolt sorok is elhangzanak.

A *Tragédia* színpadi útja során mindannyiszor tudomásul kellett venni, hogy a mű teljességében nem vihető színre. Amikor 1883. szeptember 21-én az ősbemutatóra sor került, Paulay Ede átdolgozásában szólalt meg a darab. Paulay a színház főhivatását az irodalmi értékek közvetítésében látta, igazgató-rendezői feladatát pedig abban, hogy az irodalomnak olykor drámaiattalan alkotásait jó színpadi átdolgozásokkal, az egyéni virtuozitás helyett az együttes játék kialakításával, a tömegjelenetek gondos kidolgozásával, a jelmezek és színpadkép megalkotásában a korhűségre, történelmi hitelösségre és stílusosság megteremtésére való törekvéssel kell közel vinni a mindenkori nézőhöz.

A későbbi rendezők közül Hevesi Sándor nem annyira a történelmi hűség visszaadására gondol, hanem az embert állítja a középpontba, és annak harcát egyes korokban. Paulay megérteti Madách művét, Hevesi a megértésen kívül gondolkodtat, elmélkedésre serkent. Hevesi 1923-ban, még a rádiózás megindulása előtt publikált dramaturgiai elképzelései már a későbbi rádiószínpad követelményeinek is megfelelnek. Szigorúan Ádám harcára koncentrálni a történetet, sűríteni, egyszálúvá tenni a cselekményt, a részepizódokat mel-

lőzni kell, fontos a gondolati elemek ipoentírozása, az álom és valóság hangeffektusokkal való érzékeltetése. A rádióban Hevesi nem mutatja be a *Tragédiát*, erre Déry Árpád főrendező, majd Hans Nüchter bécsi rendező kísérlete nyomán Németh Antal vállalkozik 1935-ben.

Tertinszky Edit a Kortárs 1968. januári számában *Az ember tragédiája mikrofon előtt* című tanulmányában a rádió archív anyaga és a korabeli kritikák segítségével ismerteti azokat a kísérleteket, amelyek a *Tragédia* széles körű népszerűsítésére történtek. Megállapítja, hogy Németh Antal egy szerencsétlen, átmeneti, stílusköreső korszakban rendezi *Az ember tragédiáját*. Hibásan, indokolatlanul nagymérvűen meghúzza a szöveget: a II. színpadon Ádám és Éva paradicsomi állapotának ábrázolása túlságosan halovány, a római, párizsi és falanszterjelenetben a hűzások úgyszólván csak a történetet hagyják meg, az eszkimóképben még a cselekmény is megrövidített. Németh Antal szükségét érzi annak, hogy a teljes illúzió érdekében Szabó Lőrincsel az egyes jelenetek elé narrációt írasson. Szabó Lőrinc szövege összegezi az elmúlt kor eszméit és az újabb korszakot mintegy bevezetőül summázza. A hangkulisszák mértéktelen használata esetenként oda vezet, hogy a zaj a színészi összjátéktól független életet kezd, és zavaró momentumként uralkodóvá válik. Németh Antal időt, fáradságot nem kímélve, sok száz színésszel végez próbafelvételeket, úgynevezett hangkatasztert állít fel, és a *Tragédia* előadásánál is törekszik a szép, kifejező magyar beszédre.

Tertinszky Edit megállapítja, hogy mindezek a törekvések valamiféle eklektikusságot eredményeznek. Ez különösen megmutatkozik 1938-ban, amikor Németh Antal rendezésében az Odeon Hanglemezgyártó Vállalat 30 lemezre felveszi a *Tragédiát*. (Ádám: Abonyi Géza, Éva: Tasnády Ilona, Lucifer: Uray Tivadar.) A lemezre vett *Tragédiából* csak 225 sorral húzott többet, mint annak idején Paulay, tévedése, hogy még ezt is kevesli, ahelyett, hogy felismerné: a teljes művet kell adni. A lemezre vett *Tragédiából* kimaradnak Szabó Lőrinc átkötő versei, ahelyett sűrített madáchi sorokat hallunk, mely nem narráció, mert írója nem köti előadóhoz, hanem kizárólag tömör helyszíni ismertetésül szolgál. Nem sikerülhetett teljesen megoldania a színészi átlényegülést, a szerepben való teljes feloldódást, mert a fejlődés ezen szakaszán a felvétel közben gyakori leállítás a színészt kizökkenti a hangulatából. Ennek ellenére megállapítja a kritika, hogy Tasnády Ilona és Uray Tivadar szövegmondása világosan értelmező, jól artikulált, ugyanakkor Abonyi Géza szerepében már igyekszik alakítani, úgy hogy kontúrjaiban valamennyire hozza Ádám figuráját.

Szinétár Miklós rendezésének kulcskérdése: milyen tanulságokat érezzen és értsen meg a néző? Munkája középpontjába a *Tragédia optimizmusát* állította. „Ez a mű, amely sokak szerint pesszimista, számomra azt sugallja — hogy az ember legfontosabb, legnemesebb tulajdonsága a mindenkori újrakezdés képessége. Hiába igyekeznek meggyőzni Ádámot — az embert — a magánélet és a történelem feloldhatatlan ellentmondásairól. Lucifer mindig bölcs, racionális, sőt nemegyszer humanista, Ádám mindig újra és újra fölkel a porból, és »csatázik újra«. Legyőzhetetlen, mert legfőbb emberi tulajdonsága az irracionális, »megtörhetetlen gyermekkedély«, mely Lucifer számára Ádámot megérthetlenné és legyőzhetlenné teszi. A darab vezérmotívuma számomra Ádám szava az úrben: »a cél halál, az élet küzdelem és az ember célja e küzdelem maga.«”

A rendezői elképzeléseket kitűnő színészi gárda segíti megvalósítani. Lukács Sándor-Ádám, Molnár Piroska-Éva, és Haumann Péter-Lucifer szerepében, s mellettük még több mint nyolcvan színész azonosul a rendező kívánságaival: a művet a maga teljességében átnyújtani a hallgatónak, nemcsak Madách szellemét és alap gondolatát, de minden egyes szavát és lehetőség szerint instrukcióinak, tehát szándékának megfelelő hangkiadással. Összességében megállapíthatjuk, hogy a kifejező hang és a hibátlanul szép beszéd jellemző mindannyiukra, a szöveg értelmezése és előadása elősegíti, hogy azok is megértsék a *Tragédiát*, akik esetleg hanglemezről ismerkednek Madách drámai költeményével. De nemes izgalmat és szórakozást nyújt zeneelvezők módján partitúrával a kézben hallgatni az előadást. E sorok írója három különböző kiadás szövegével vetette egybe a lemezre vett *Tragédia* előadását, s ha a következőkben mellékeltem erről a talap (Arany a *Tragédia* első kiadásához készített tévedések jegyzékét nevezi így), több hibát is észrevételez, ez semmit se von le az előadás értékéből, csak segíthet egy második, talán már teljesen tökéletes felvétel elkészítéséhez.

Az összevetéshez felhasználtam a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában megjelent, Szabó József gondozta, 1972-es kiadást, mellette figyeltem Tolnai Vilmos centenáriumi kiadását és a Szépirodalmi Kiadó 1954-es, Waldpál József által sajtó alá rendezett *Tragédiáját*. Alapnak Szabó József kitűnő munkáját vettem, aki néhány helyen az eredeti kézirat alapján visszajavításokat is végzett.

Ilyen mindjárt az első színben a szabott (Sz) — hozott (T, W, L) Arany javítása ellenében.

Második szín:

jöttél (Sz) — jövéél (T, W, L)

legerősebb (Sz) — leghatalmasabb (T, W, L)

Negyedik szín:

törekvésinkre (Sz, T, W) — törekvéseinkre (L)

Ötödik szín:

Vezessetek le (Sz, T, W) — vezessetek el (L)

Hatodik szín:

becsü (Sz, T) — kecsü (W, L)

Csináljatok most más (Sz) — már (T, W, L)

Hetedik szín:

hízelve (Sz, T, W) — hízelegve (L)

Ah, ép a szent tan mindig átkotok — a lemezen az ép kimarad jajgatásimnak (Sz) — jajgatásaimnak (T, W, L)

nevel (Sz) — nővel (T, W, L)

békokban (Sz) — békóban (T, W, L)

látom (Sz, W) — látok (T, L)

sáncot (Sz) — sarcot (T, W, L)

Kilencedik szín:

másikat (Sz, T) — másika (W, L)

eszmét (Sz) — elmét (T, W, L)

seregeinkbe (Sz) — sergeinkbe (T, W, L)

megáll (Sz, W) — megállt (T, L)

S ha így van ez, mondd, mért nem szeretnél? — a lemezen csak egyszer hangzik a mondd.

megbékált (Sz) — kibékült (T, W, L)

csatázom (Sz) — csatázok (T, W, L)

mint (Sz, T, W) — mit (L)

Tizedik szín:

érezem (Sz, T, W) — érzem (L)

bizton (Sz, T, W) — biztosan (L)

Tizennegyedik szín:

jól csinálta e világot (Sz, T, W) — a világot (L)

már (Sz, T, W) — bár (L)

Az emberarcra (Sz, W) — az ember arca (T, L)

koldulásra (Sz) — koldusbotra (T, W, L)

Vasas lábában (Sz, T, W) — vasa lábában (L)

hideg (Sz) — rideg (T, W, L)

A munkásoknak bérét kell lehúzni (Sz) — A munka bérét kell csökkenteni (T, W, L)

Őnök (Sz) — Önnek (T, W, L)

végtelen (Sz) — végtelen (T, W, L)

Ez el fog jöni, érzem jól, tudom (Sz, W) — Ez el fog jöni, érzem, jól tudom (T, L)

Tizenkettedik szín:

Gondolatait (Sz) — gondolatjait (T, W, L)

kínálkozik (Sz) — ajánlkozik (T, W, L)

mi (Sz, T) — mint (W, L)

zengemény (Sz) — zöngemény (T, W, L)

Tizenharmadik szín:

Dacolok véled (Sz, T, W) — dacolok veled (L)

Tizennegyedik szín:

végtelen (Sz, T) — végtelen (W, L)

A végső hörgés (Sz) — A végső küzdés (T, W, L)

A hatalmas vállalkozással szemben, azt hiszem, nem szörszálhasogatás, hanem elismerés e rövid hibajegyzék, amely még nem is mindenütt az alapul használt szöveggel, hanem az újabb, az eredetit jobban megközelítő szöveggel szemben merül fel.

Hallatlanul nehéz vállalkozás volt a teljes Tragédia lemeze vitelle már azért is, mert a szereplők megítélésekor óhatatlanul is összehasonlítunk a nagy elődökkel. Az Ádámot megszólaltató Lukács Sándornak az első előadásban megszemélyesítő Nagy Imre, majd Szacsavay Imre, Somló Sándor, Beregi Oszkár, Odry Árpád, Kiss Ferenc, Bitskey Tibor, Básti Lajos Sinkovits Imre alakításának emlékével is vetélnednie kell. Az Évát megszólaltató Molnár Piroska első elődje Jászai Mari volt, majd Fáy Szeréna, Hegyesi Mari, Alszeghy Irma, Aczél Ilona, Paulay Erzs, Hettyey Aranyka, Tókés Anna, Szőrényi Éva, Márkus Emília, Lukács Margit. Váradi Hédi alakításai után kellett érzékeltetni azt a csodálatos harmóniát, a lugasteremtés küldetését, amely átszővi a Tragédia leghangzóbb részeit is.

Haumann Péter kitűnő Lucifer-alakításakor Gyenes László, Ivánfi Jenő, Császár Imre, Kürthy József, Pethes Imre, Palágyi Lajos, Nagy Adorján, Rajczy Lajos, Csontos Gyula, Ungvári László, Balázs Samu, Kálmán György, Major Tamás sokban más felfogású Lucifer-alakításával is hasonlítgatunk. Bátran állíthatjuk, elsősorban a szövegmondás tisztaságára hagyatkozva, hogy Molnár Piroska szinte hibátlanul, Lukács Sándor olykor a régiesség ellen véve, jól oldják meg feladatukat. A felsorolt ejtési hibákban Haumann Péter gyakran ludas, ugyanakkor remekül azonosul Lucifer sokarcú alakjával, és remekül „hozza” a rendezői instrukciókat.

A hatalmas szereplőgárdával szemben igazságtalanok vagyunk, ha kiemeljük Bessenyei Ferencet (az Ur), Kállai Ferencet (Péter apostol), Garas Dezsőt (Rudolf császár), Gelley Kornélt (Tudós), Pécsi Ildikót (Cluvia) és a több színben megszólaló Nagy Attilát. A budapesti tanítóképző főiskola Játékszín csoportja Mezei Éva karvezető és a budapesti Nemzeti Színház stúdiói (Bodnár Sándor karvezető irányításával) a harsányságot elkerülve, jól oldották meg a tömegjelenségeket.

Köszönet illeti Szinetár Miklóst, hogy a televízió után, ahol a „milliók színházában” népszerűsítette Madách remekét, most ezzel a teljes Tragédiával ajándékozott meg bennünket. Most már az iskolákon és a közművelődés egyéb intézményein a sor, hogy használják ezt a művészi fokon „beszélő könyvet”, hogy minél előbb újabb kiadásban kelljen megjelentetni, ahol korrigálni lehet a fentebb említett kisebb hibákat is.

Csukly László

Matyi bátyánk

Mikszáthnak ezt az 1876. január 13-án meghalt apósáról, Mauks Mátyásról készült, nekrológnak is tekinthető karcolatát, sem a felesége, Mauks Ilona, sem a művei *Kritikai Kiadásának* sajtó alá rendezői nem ismerték. Pikay István találta meg a rejtőző írást, és hívta fel rá a figyelmet „Ismeretlen dokumentumok Mikszáth Kálmán válságos esztendőiből (1875—1878)” című, az Irodalomtörténet 1971. évfolyamának 370—381. oldalain levő tanulmányában. Itt a következőket írta:

„Az általam föllet ismeretlen dokumentumok között apósáról, az őt nem valami sokra becsülő, sőt talán lenéző farkasfalvi Mauks Mátyás szolgabíróról *Matyi bátyánk* címmel írt tárcája, helyesebben nekrológja, mely 1876. március 1-én jelent meg Pokorny Jenő *A Magyar Ember Könyvtára* című folyóiratféléje 1. számában. De jóval előbb, még januárban írta, néhány nappal apósalán halála után (...) Pokorny különben, mint az *Ipoly* hetilap... munkatársa, nemrég ádáz ellenfele volt még a *Nógrádi Lapokban*... szellemeskedő Mikszáthnak, annyira, hogy egy ízben tollal megkezdett polémiájukat a balassagyarmati honvédlaktanya vivótermében fejezték be — karddal. (...) Pesten a közös pálya és közös sors eliminálta köztük a régi ellentéteket. (...)Ebben az írásban már megmutatkoznak Mikszáth orosz-lán-körmei, szinte legnagyobb e nembéli munkáira emlékeztet. Épp ez az írás bizonyítja, hogy felesége szüleinek súlyos szerepük lehetett házasságuk fölborlásában, amit Mikszáth még a halál szíveket enyhítő és keserűséget oldó megilletődésében sem tudott egészen megbocsátani ipának. (...) Igazán nem csodálom, hogy második házasságuk után sohasem említette, tán családi otthonának békéje is fölborult volna, ha Mikszáthné kezébe jut e keserűség jegyében fogant írása, melyben egyébként felesége kissé maradi egyéniségének vonásait is fölhasználja. Inkább megírta helyette később (1883) *Az én első princípálisom* szelidebb és de-rűsebb emlékezését.” ...Néhány nappal később, 1876. március 4-én, a *Független Polgári* napilap „tárcájában leközli a *Matyi bátyánkat*, egy igen érdekes módosítással: a *Rajz* műfajmegjelölés helyébe azt írták alcímül: *Carricatura*. ... A *Matyi bátyánkról*, erről a korai, de már sajátosan mikszáthi műfajú, kitűnő írásról... idáig nem szólt a filológia.”

A karcolat —, amelyet Mészáros László volt szíves számunkra a Széchenyi Könyvtárban lemosolni — irodalomtörténeti értékén túlmenően is történelmi forrásértékkel bír, mert az 1860-as és 70-es évek fordulójának Nógrád megyei korrajzához nyújt életképszerű adatokat. E tekintetben ide is vonatkoznak Mikszáthnak azon sorai, amelyeket barátjának, Gajári Ödönnek, a *Különös Házasság* című műve dedikációjában olvassunk: »Nem írtam történelmet, mert az nem az én feladatomban, de mégis a kort rajzoltam!«

Belitzky János

Mikszáth Kálmán:

Matyi bátyánk

„Ázsiai lustasággal terpeszkedik el képzeletem a megyei karok és rendek között, hogy valamelyik tekintetes urat nyakon csípjem karrikatúra-anyagnak. A sok ismerős arc között keresgélve, úgy vagyok mint XVI. Lajos, ki elé annyi mellényt rakott komornyikja reggeli öltözködéskor, hogy egész estig nem bírt felöltözni abbéli határozatlanságában, hogy melyiket vegye magára. Az én ismerősöm is egytől egyik kész karrikatúra, s nagy kíséretben vagyok, a tekintetes szolgabíró urat rajzoljam-e le, kinek egész közigazgatási működése a részeg emberek fölötti atyai gondoskodáson sarkallik. Ha a csűr szellőzőlyukán keresztül egy-egy betolt szekér rúdja lóg ki az utcára, iszonyú haragra lobban e rendetlenségén: még bele talál — ugymond — botlani valami „kapatos” ember; egész járásában irtó háborút folytat a meszetes gödrök és pocsolják ellen, mint amikbe könnyen betévedhet a jámbor „elázott” honpolgár. A hidak karfájára is nagy a felügyelet, nehogy a „bizonytalan léptű” halandó satb.

Vagy talán hálásabb tárgy lenne a tudós megyei inzellér, ki csak három latinosztályt frequentált, de hát úgy esvén a nemes vármegye sora, hogy a ki végzett és kitanult volt, az véletlenségből a pe-csvics párthoz tartozott, fogta hát magát és megválasztatta inzellérnek a Pamukyék Laciját. Nem tanulta ugyan soha a mérnökséget, hanem azért olyan zseniális utakat csináltat, mik kivált tavaszkor annyira elbarikadírozzák a tekintetes vármegyét a szomszéd municipiumoktól, hogy a nagy fullasztó sárban még az idegen vármegyebeli rabló is restel környékükre vetődni, s ha mégis valaki neki megy az öngyilkos szándéknak, olyan nagy fuvarbért kell fizetnie, hogy a szegény fuvarozó pór nép anyagi jóléte e jeles útrendszer mellett teljesen biztosítottnak látszik.

Nem-e volna mulatságosabb, ha a főjegyző kitűnő alakját tenném papírra, hadd látná meg a világ a vármegye ékes pennáját a maga valódi voltának jellemzetes nagyságában úszva tündökölni, hogy t. i. az ő stylusában fejezzem ki magamat. Meg is tenném, ha tekintetes uram

bátyám már előre nem gondoskodott volna személye sérthetlenségéről egy hozzá írott levélben, mely szörül szóra így hangzik:

Kedves Ötsém Uram!

Minekutána olvastatott általam valamely honi folyóirat Hirdetéseiben, hogy Ötsém Uram által készített Ns. Megyei karrikatúra szándékoltatván kinyomattatni, nagy öröömre szolgáló tény gyanánt tekintendő abbéli óhajításomnak reménybeli teljesítése, hogy a megeresztett gúny Nyilait az Árvaszéki elnök feje felett szíveskedjek egy kicsit megsuhogtatni.

NB. Perbe állok Véle, mert képzelje csak a Cica agaramat a szakácsnéja forró vízzel öntötte le. Hát való ilyen ember Árvaszéki elnöknek?

Kedves Uram Ötsémnek

Kész szolgálója
Döbrögi

P. S. Ecce! el is felejttem megkérdezni, szándékozik e kedves uram Ötsém is felépíteni valaminek a jövő restoráción, mert mákos ugycse kiviszünk mindent; mióta lányom a Peresi családba szakadt.

2. NB. Valahogy azonban én ne kerüljek bele a históriájukba.

Nem bántom hát szegényt, s kimélettel megyek el a régi táblabírák maradékai mellett, kik sokat felejtettek ugyan a régi erkölcsökből, de keveset tanultak az új légkörben; lejárt alakok már ezek, a tűnő idők árnyékai. A testet híven kíséri az árnyék, de sokszor megesik, hogy mikor a test már eltávozott, szemmel nem látható árnyéka még előttünk lebeg, lerajzolódik a távolból! Nem nyúlok a reliquiákhoz, miknek csak egy lehelet kell már, hogy elfújja. Csak még egy lépést tegyen az idő, s utána húzódik árnya is. Nem, nem akarok karrikatúrát írni, hanem kegyelettel emlékezem meg egy megyei emberről ki kicsiben hű kinyomata volt valamennyinek. Pars pro toto.

»Matyi bátyámnak« hívta az egész vármegye, kivéven a feleségem s ez is csak azért, mert az édes apja volt. Nekem magamnak azonban bátyám maradt holtig.

Még a hatvanas évekbéli megye idejében kerültem hozzá esküdtnék. Roppant bírói kapacitásnak tartottam, s az is volt ő valóban, a mennyiben nagy adag józan természetes ész és hosszas gyakorlat azzá tehet valakit.

— No öcsém — mondá hivatalba léptem első reggelén — majd meg látom milyenre faraghatlak — s kezembe nyomott egy csomó keresetet, hogy azokra tárgyalási határnapot tűzzek ki. Ki is tűztem ilyen hátirattal: »Jelen ügy tárgyalására kitűzöm ezt vagy azt a napot.« stb.

— Hol jártál iskolába? — kérde az öreg kurtán. Tanuld meg, hogy a stílus az ember. S azzal végig húzta első bírói fogalmazványomat s a következő formulával jelölte meg a helyes irányt: »Jelen ügy tárgyalása megejthetésének szem-

pontjából folyó év e vagy ama napja tűzelve ki,« stb.

Szégyenülten sompolyogtam el, s igyekeztem ezentúl behatolni a stílus curialis titkaiba, de Matyi bátyámnak soha többé nem volt irályomhoz bizalma.

— Látod öcsém — mondá sokszor — a stílus is olyan mint a kabát. Akármilyen jó, tisztességes felöltőd van is, ha mindig ez egyben jár, magad is megundod, nem különben környezeted is. Azért nem árt ha kissé változtatja, föl-pitykézi, föl-frissíti az ember. Nekem mindig van egy-egy nagyszerű szavam, mely egyhangúvá süllyedt irályomnak új fényt, új zománcot, tudományos ízt kölcsönöz.

— Melyik az Matyi bácsi?

— Hát még nem vetted észre szerencsétlen? A „jeleztetik” szó. Az igaz, hogy nehéz volt észre nem venni, mert mindenemü conceptusa hemzsegett tőle, annyi mindenféle értelemben és változatban, hogy végre is utat tört magának, s általános meghonosulást nyert a megyei körökben. Használták azt nyolc különböző fogalom kifejezésére is. Matyi bátyánkat végtelenül keserítette az a tudat, hogy a jeleztetik szó immáron annyira jutott, hogy még az írások is rákaptak, s valahányszor idegen helyen olvasta, felhő vult el szép magas homlokán s rendesen felsóhajtott...

— Minden múlandó... minden... már megint kénytelen vagyok valami új szót hódítani magamnak.

Matyi bátyánk mindennek dacára nem volt egészen régi módi ember, ő az új modern iránynak is hódolt s úgy szólván vegyüleke volt a kettőnek. — Egész életében az ellenzéki politikát üzte s minden ízében át volt hatva a Tisza—Ghiczy-féle elvektől. Családjával keveset törődött, a vármegye volt az ő anyja s kedvencei az államférfiak, kikről folytonosan beszélt, kikért aggódott, kiket szeretetével vagy gyűlöletével minduntalan felkeresett gondolataiban. Izgatottan bontotta fel naponként az érkező lapokat, mint az olyan levelet szokás, melyben szereteteink sorsáról várunk tudósítást: a legkisebb esemény felizgatta, mert hatalmas képzelő tehetsége olyan következményeket ragasztott végébe, mik rendesen felforgatták az egész országot. Így, mikor valamelyik lapban azt olvasta, hogy gróf Somsich röpiratot írt arról, hogy a Deák-párt szabadelvű elemei egyesüljenek a balközéppel, elgondolta magában, mit szólnak majd Pesten ehhez az indítványhoz? Mire a lépcső aljára ért, azon tűnődött, mily óriási izgatottságot fogna szülni, ha ez az új pártalakulás csakugyan bekövetkeznék, az utcán már meg is csinálta magában a fúziót; a kapuja előtt pedig elképzelte, hogy a honfi kedélyek mennyire fel vannak most országszerte indulva, úgy, hogy a szobába azzal nyitott be, hogy kiütött a forradalom. Míg ellenben, midőn egyszer tarokkozás közben váratlanul tudósították, hogy Ilonka lánya tudta nélkül férjhez ment, a legnagyobb phlegmával osztott tovább, s még a »huszonegyesét« is elfogta ellenjátékosának.

Az új reformeszméket mindég könnyen tette magáéva, de könnyen is vált meg fölük. Az áramlat embere volt. Az uralkodott fölötté korlátlanul. Amit helyesnek ősmert el tegnap, azt képes volt ma elítélni, ha az ő emberei kárhoztatták. Pedig mívelt okos fő volt és tiszta jellem. Honnan van az, hogy a megyei intelligencia kevés kivétellel mind ilyen? — egy fegyver a kormányok kezében, amelyről soha sem lehet tudni, melyik csöve van megtöltve.

Ellenzéki ember volt, de sokszor hallottam tőle: »mégis okos ember az a Deák«. Nagy demokrata is volt, de azért számtalanszor sóhajtott vissza a jobbágy világ után; derék becsületes hazafi is volt, de azért akár hányszor mondta: »mi közöm nekem az országhoz, engem a vármegeye választott.«

Ragaszkodó barátja volt a választásnak, mindamellett egyszer, midőn hallotta, hogy a főispán egy ugyanazon gyűlésen főjegyzőnek, főügyésznek és szolgabírónak fogja kandidálni, gúnyosan jegyezte meg:

— Ügy-e, hogy mennyi sokoldalúság szorul egy magyar emberbe. S amint nyomban az első hivatalnál szavazásra került a dolog, megrestelte jelenlétét, s határozóváza a gyűlés teremből, meghagyta valamelyik barátjának:

— Aztán látogass meg délben, hadd tudjam meg tőled, miféle hivatalt viselek.

Könyvet sohasem vett, s nem olvasott. Midőn bíró korában azt kérdeztem tőle, hogy honnan tudja mégis a perrendtartást meg az új törvényeket, kicsinylő mosollyal válaszolt:

— Hát csak úgy, hogy hallom egyszer az egyik, másszor a másik paragrafust. Mikor tarokkozom és a hátam mögött a

fiskálisok disputálnak, rám ragad a tudományuk. Így aztán lassanként összefogdosom az egész perrendtartást.

Mint minden provinciális ember, nagy ellensége volt a találmányoknak, különösen a vasútnak, mely a némethez közelebb hozott. Ez a vasút iránti ellenszenv még családjába is átszivárgott. Feleségemet soha se bírtam rá venni, hogy azon utazzék. — Apja lánya, azt nem szereti benne, hogy sebesen megy. Az angol találmányokat azonban respektálta s nem egyszer mondá, midőn egy-egy új gépről hallott beszélni:

— Ezek a bolond ángliusok még egyszer kitalálják a sakkozó és beszélő gép után a gondolkozó gépet is s akkor aztán a tekintélyes vármegye a Vidacs gépgyárból hozat magának tetszés szerint főjegyzőt, szolgabírókat.

Ő magának is volt egy elmés találmánya, melyet nem küldött ugyan a bécsi világkiállításra, hanem azért megtette a maga szolgálatát emberül, legalább egy napra.

Ezen nevezetes találmánya a »szellemi kártya«.

Esős őszi délután tarokk parthiet akart összehozni compossessor társaival falusi birtokán. Ember akadott hozzá elég, de tarokk kártya csak az árendás zsidónak volt, abból is hiányzott a »tizennyolcas«. E kétségbeejtő helyzetben született meg a nagy gondolat, hogy a hiányzó kártya mindig az osztót illesse, s szellemileg ott foglaljon helyet annak kártyái között.

Az új megye rendezés alkalmával ellenzéki hajlamai miatt kimaradt Matyi bátyánk a hivatalból. A »főispáni ármány«, mely párthíveit a tanács teremből kizárta, megbuktatta a megye régi

hű szolgáját. Ez a csapás nagyon fájt neki. Kedélyét megrontotta, még egészségét is alá ásta. Mogorva, búskomor lett, s ha volt valami ami vigasztalta elhagyottnak képzelt helyzetében, azt ezen keserű mondása hiven tolmácsolta:

— Ha meggondolom öcsém, milyen pipogya már a mai vármegye, bizony nem sajnálom, hogy nem vagyok semmi. Az a meggyőződése volt t. i. hogy a ki nincs benne a megyei tisztikarban, az ha véletlenül burkus királynak született is, nem numerál semmit.

Erős hite volt, hogy a régi megye ismét visszaállítatik; belátják a mai hitvány állapotok tarthatatlanságát, csak hadd kerüljön kormányra Tisza Kálmán.

Milyen jót tett a gondviselés, hogy szegény Matyi bátyánk meg nem érte már a Tisza Kálmán megyéjét s előbb költözött abba a földöntúli vármegyébe, hol nincsen ugyan főispáni ármány, zajos bizottsági ülésésés, hol nincs baloldal, jobboldal, hanem van még a megyei hivataloskodásnál is nagyobb nyugalom, csendesebb boldogság.

Egy igazi tősgyökeres magyar ember, valódi megyei tipikus alak tűnt el vele, kinek minden szívverése a hazáé volt.

Sok ilyen névtelen embere van a hazának, kiket nem ösmer a hír, de annál melegebben szereti környezetük. Monumentumot nem állít nekik az utakon s még emlékek is elenyésznek a kiháló nemzedékekkel.

En e néhány sort írtam róla... nem hogy szobor legyen szerény sírján, hanem hogy felfrissítsem emléket. Legyenek e sorok egy szavakba öntött könnycsepp az ő sírjára, s legyen a könnycseppből zölddebb rajta a fű.»

„Szép őszi nap volt a hétfői nap. Aranyos sugarak fényel öntötték be a völgyet és a rónákat. A vén Naszályhegy egészen nekizöldült a múlt heti esőzések után s míg nagy darabon velünk futott, hol közeledve, hol távolodva előbukantak két ruhában Nógrádvár regés romjai, Drégely is azon az oldalon, s balra a távolban ködösen, mint egy karabélyes, a vén Szanda.

De jó volt ezekben lakni valamikor.

(...)

Ütközben jobbról-balról ismerős füvek és virágok mozogtak, susogtak harmatosan. A vadkomló feljutott a csipkebokrokra s egészen körülfogta a kacsú hajtásokat, mintha szoknyákat varna belőlük. A feketebodza egész nagy táblákat lepelt be... mosolygó gyászmezőket csinált.

Még a virágok is milyen egyszerűek itt!

A marmancok, a tormalevelek hogy összekeverednek, összebújnak; a bajhokfi kiemelkedik közülük magasra, a farkastej buján szegi be az utakat s még a halványpiros virágú bogács is dísz itt.

Oh kedves virágai a Palócföldnek! A tündérgert se szebb tán, a kelet gyöngyei se bájosabbak, mint a ti boróka-bogyóitok.

Ez a szőnyeg, amely az én bölcsöm alá volt terítve, amelyet én annyiszor megtapodtam.

Valami édes csiklandozást érek a talpamon, ha rátok lépek...

Vagy hogy talán a szívemben van az...

Valamennyi engem nézett, kidugták kíváncsian fejüket, az apró füvek és a löherés bokrok közül, intgettek és kiabáltak, csalogatóan magukhoz szólítottak... Nem ősmersz? Nézz csak! Itt vagyok... Látsz-e? En is. Mi is. Mindnyájan. Nem öregedtünk semmit... semmit azóta...

Szívem hangosan dobogott szavaiktól... talán a könnyem is kicsordult: soha nekem még nem volt ilyen nagyszerű fogadásom.” (MIKSZÁTH KÁLMÁN: A PALÓCFÖLD FLORÁJA)

Táj—ember—irodalom

A szülőföldünkről szóló különféle alkotásokban rögzített élménykör és gondolatvilág tudatot formálhat és öntudatot építhet. Mindenképpen gazdagabbá válunk a táji és „szellemi” környezeti értékeinek számbavétele, megismerése, birtokbavétele által.

„Most Ludány veve által bennünket a maga gazdag lapályában; másfél század előtt Ráday Pál birtoka; tovább az első, a második, a harmadik Gedeoné, a második Pálé, most a Lászlóé. (...) Megcsalt vala emlékezetem, midőn a tiszteletes fát, amelynek árnyékában most a hatodik ízü Rádaynak, a László és a Wartensleben Idda Istvánja és Gedeona, s a Gedeon és a Teleki Biri Palija mulának, egyhelyt nyárnak mondtam. Az körös és nem nyár. Még áll a két századot keresztülélt fa, s teljes erejében, s flakat nevel maga körül. Oh, hogy ez, és ha majd ez végre kidől, azok emlékeztessék a tiszteletes ház maradékát az én. Itt 1803-ban és most élt örömeimre, s beszéljék ügyünk barátjainak hol én ennek árnyékában együtt valék azzal, kit pályám minden más társimnál, kit minden más barátimnál inkább szeretek.” (KAZINCZY FERENC: MAGYARORSZÁGI UTAK)

„Jó, hogy vezetőt fogadtunk Somoskőről Salgóra, mert tán föl sem találtunk volna a várra. Oly rendkívül helyen fekszik, hogy gondolatnak is örült volt oda építeni. Környékezi rengeteg erdő búkk, cser, tölgy s egyéb fákból. A hegy teteje óriási

gránitcsúcs s e fölött állott a vár, melynek most már kevés maradványa van. A legmagasabb fal mintegy két öles. Talán nem volt Magyarországon vár, mely oly közel szomszédja lett volna a csillagoknak, mint Salgó. Sokáig ültem romjainak legfelső csúcsán: tekintetem mérföldeken, lelkem századokon túl barangolt.” (PETŐFI SÁNDOR: ÚTI RAJZOK)

Nógrád s Gömör közt hosszan nyúlik el a Mátra egyik erdőséges ága, Miként sörényes, elfaradt oroszán, Névéen sötétlen messze tájajág.

(...)

Itt állt Salgó... az éghez oly közel, Es benne mégis a pokol tanyázott. A századoknak döntő lábái Elgázolták rég e vár tornyait. Betűjük egy-két csonka fal maradt, amely Szomorodással tölti idejét, Mint aki lármás ifjúság után öltét megunva remetéskedik. Fölmentem a hegy sziklatetejére S letelepedtem a romok fölött. Vöröfényes nap volt, tekintetem, Nem lelve gátot, mérföldekre szállt, Mint börtönből megszökött madár, S vígan köszönté a két messzeséget, Hol a faluknak tornyán, a mezőknek Juhnyájain s a patak vízen S mindenhol a nap fénye tündökölt. De lelkemet nem ily képek körözték, Nem ily vidámak; lelkemet homályos Látkörbe vitte a komoly merengés, Holott körülle képes köd ruhában Mogorva árnyak lengtek, a kihalt sötét középkor véres napjai.

(PETŐFI SÁNDOR: SALGÓ)

„Egy február végi napon tanítványaim előre bejelentették, hogy másnap egész napra egy ismerős családhoz rándulnak át, s így én szabad leszek. Másnap reggel csodálatos szép téli napra ébredtem. Három-négy fokos hideg volt, mely az utakat járhatókká szilárdította. Az ég felhőtlen mély kékséggel feszült a hófehér táj fölül. A levegő oly szűztiszta, oly boldog mozdítású volt, annyi hívás lappangott benne az ígérő messziségek felé, hogy elárasztott egyik velem született nagy szenvedélyem: a tér szomszúsága. A reggelinél bejelentettem, hogy látogatába megyek az öreg Szanda várához, és így csak este fogok hazajönni.

Útnak indultam. A sár és téli lucok hosszú heteken át behörtönözve tartott, és így minden léptem az újjászületés, a kezdő alkotás mély gyönyörűségével visszahangzott át. A fagyott hó millió apró tüben ragyogott, s a világnak ez a lakodalmas tündöklése határtalan boldogsággá tágitott. A roppant fiataloságú élet a született király ébredését érezte magában, akinek palotájává készült a világ, akinek fejére koronát tesz az élet minden diadala, és akít nem lehet detronizálni: mert rangja, hibora, minden gazdagsága és élethatalma önön bőségéből teremtődik elő. Minden öröm és meglepő ajándék volt az egyetemes életzene ritmusában haladó ifjúknak. A lenge kék árnyékok, melyeket az istszéli meztelen fák s az itt-ott elötűnő házacskák vetettek a hó ragyogására. Az az egyik-két gyermek kik téli szegénységükbe bonyálva karikává tágult szemekkel bámultak az életükön áthaladó idegent. És az innen-onnan felkanyargó kakaskukorékolások, melyek égő pipacsmezőket fakasztottak lelkem elszélesült mezőire.

Ma jól emlékszem, jó három órába telt, mire felérkeztem a magányos ormon álló várromokhoz. A horizont végtelen sugárzása megfogott, mint egy vidám piros labdát, s legénykedő heje-hujával dobott a kéklő boltoknak. Éreztem izmaimban az élet kacagó újból felszökését, jökor visszahullottam. Emlékszem: itt tapintottam ár először, hogy minden gyönyörködés, minden szép lényeg titka az: hogy életünk más életetek bővült.

(SZABÓ DEZSŐ: ÉLETEIM)

„A palócok földje nem hegyvidék, mert nem völgyek süllyednek a hegyek közé, és nem alföld, mert seholsem sík és mindenholnan látni hegyeket. Az Ipoly felől a Börzsönyig látni, Nógrád északkeleti felében a Karancsot, déli részén Cserhátot, a Zagyva mellől a Mátrát, a Sajó mellől a Bükköt, a Hernád mellől a Sátor gerincét. Az ember itt nem hódította meg a hegyet, mint a Kárpátok egyes vidékein, csak éppen meghúzódott alá. A falvak úgy állnak a hegytömbök körül, mint ha lecsúsztak volna róluk és a házakat megállította volna a sűrűlódás a síkabb vidéken, ahol már nagyobb volt a sűrűlódás ereje, mint a lejtő parancsa. Ezen a tájon nincsenek hegységi emberek, akiknek, arcát érdesre fújta a szél és nincsenek alföldi emberek, akik komolyak, nyugodtak, puritánok mint a síkságok arca. Ez a táj közvetítő, afféle hid két pólus között, kiegyenlítő és kibékítő. Ha délről közelített meg, átmenet a Kárpátok összefüggő magas gerincel felé, ha északra: előőrse az Alföld laposságának. Ha dél felől jössz: dombjal is hegyeknek látszanak. Ha északra: biztosan tudod, hogy hegyel is nagyranőtt, hivalkodó dombok, melyek hiába dicsekszenek magasságukkal, formájuk mégis csak a domboké. A hegység és a síkság ezen a vidéken utolsó nagy hódító erőlködéssel igyekszik arra, hogy területeket szerezzen meg egymástól. A Felvidék előre küldte ide pionírjait a Börzsönyt, a Mátrát és a Bükköt, az Alföld igyekezett felnyomulni a folyók mentén. Most mindkettejükből van valami ebben a tájban, mely egyikükhöz se tartozik.

(SZABÓ ZOLTÁN: CIFRA NYOMORÚSÁG)

Ipoly fűzel, karcsú, szép fűzek, s ti öregek, roskadtak, görcsösek tele friss hajtásokkal, szeretem nézni: sok forgó leveleteken, mely kócos fűrtökbek a vízig ér, hogy villózik egymásba zöld-fehérszürke fényetek. Ennyi csak ez a kis színjáték, mint a part vándora töledek kaphat. Kilométerek múlnak, gyalog, csónakon, s titeket lát csak a szem, horgászok bus sorát, mely nem a halat nézi, csak magát. Nyáron zöld bána, ősszel halk tüzek, szeretlek, csöndes szomorú fűzek: ti etettétek a nyulaimat, ti adtátok első sipjaimat, s alig pettyezte gólyahír a gazt, barkátok már hozta az új tavaszt.

(SZABÓ LŐRINC: IPOLY FÜZEL)

„Számomra Nógrád nemcsak egy megye az országban, lakói nemcsak honfitársaim. Ott nőttem fel, onnan indultam, oda járok haza. Azt hiszem, ismerem őket és ezt a furcsán szép vidéket is. Nagy akác- és cserfaerdők váltakoznak ma is a füstölő vagy szikár szürkére égett haldákkal, kicsiny, csaknem „érintetlen” falvak és telepek új városokkal. Nagy ipartelepítés, komoly ipartelepek, újraszületés, rendbe jövő, sőt gazdagodó térszerek és az említett bányászkerdes. Itt élt Madách és Mikszáth, és ma is mennyi kell még verekedni, hogy terjesszék megszeretettük a könyvet, színházat, képet, szobrot. Nyolcemeletes házak épülnek, de utcákat kellett lerombolni és hegyeket elbontani, hogy hely legyen ahová felépülhetnek. Északon, pár kilométerre, ott kékelik a Karancs, tulajdonképpen ez a hely zárja az országhatárt is, a nógrádi szénmedencét is. Délen a Mátra és a Cserhát fogja körül. Ezen a vidéken mindenütt „palócnak”, azt a nyers, férfias és csaknem riasztóan durva dialektust beszélik, amely igazában csak a nyelvészeknek tetszhet. Az itt élő emberek olyanok, mint a táj és olyanok, mint a nyelvük.”

(GERELYES ENDRE: „KENYERETLEN TARJÁN?”)

„Szécsény, szülőföld... Nézem partodat... Köröskörül sugárzó változat.

Hol most traktor füstje lebeg, talán egykor ott dűt az útközet, a bronzszínű hegy mentén a csata — egy kurjantásra mordájok zaja —, és ott ereszkedett le valaha Balassi Bálint daliás hada, a vágatásban vonagló barokk: nyalka süvegben a lóra kapott, pogányra törő harsány magyarok... S amerre a kispatak kanyarog, hever most sarjú közt a sárga tők, mint turbános fő, porba hullt török; s előtte, miként bóbítás huszár, kardot lenget a kukoricaszár; távol pedig a fák sátra alatt felszuszog, megáll, tolat a vonat.

...

Már azt szemléltem benne, ami új, a régitől, hogy épül, alakul; sem kürt nem harsog, nem csillog szurony, csak bogár zümmög a virágokon, csak csíra sarjad és csend hömpölyög a rögök széles tengere fölött, csupán a csend — mégis forradalom: ott szikrázik a szép kalászonok.”

(VIHAR BÉLA: VÁLTOZATOK A SZÜLŐFÖLDRE)

„Munkásjáratú autóknak zümmögését és távoli hegyek közt felerősödő, pörögő robaját hallgatom.

E földön, amely már: hazám, itt voltam a legszabadabb nyájjal a kondenzációs ég alatt, — géphajtó nomád!

Pörögő Huszadik század, itt jutottam igazi szívvel legforróbb lüktetéshez! Csak az igazság a kenyerem.

Ha széttekintek: mindig innen, bányák felett, hol már a múlt avult váral: műemlékek, melyekből tanult, aki él!

Innen eredek már egészen, és egyre inkább, bármí jön! s elszánásom, a nagy egészen rajthagyni kézförmám nyomát!”

(CSANÁDY JÁNOS: SALGÓTARJÁN)

„Ahogyan közeledem hozzá, balról

a vágóhíd a régi, de jobbról egy házcsoport elnémit. Ez Gyarmat? Alig ismerek rá! A régít átszövi merészen az új.

Modern épületek, könnyed terek... Ámulva nézem.

És iskolák, és üzemek... Messzire zengő üzenet hirdeti, hogy e félhold, dermedt tájon aratott győzedelmet a Kor.

...

Rőt fény villant az ágra fönt, a tespedés, kin visszahökült. Feikelt a város s most köszönt az új-arcú szelid szülőföld.

...

Mar nem a régi vagy. Új rezgéseket érzek benned. Hajdani hangod bár kihagy. Az új vált kedvessé fülemnek:

Körusaidat hallgatom, palócdalokat, versmondókat. Pezseg az élet Gyarmaton, készül egy ifjú robbanó had. Teremteni maga körül betonból vasból palócföldet. (Értelmem egyfele örül, a más a régiért pöröglet.)

S álmaim táján dübörög — ami lassan már semmivé lett —, átél holt emlékem fölött ez a harsány és győztes élet.”

(JOBBAGY KÁROLY: ÚJARCÚ, SZELID SZÜLŐFÖLD, BALASSAGYARMAT)

„Ipoly-part, cirpelő, széles határmező, megértettem, üzentél: hívsz, menjek, a hideg tél nem állja már utam. Unsolsz minduntalan, emlékeim idézed — csöpögteted a mézet;

a fáról sugdosol, amelyről annyiszor nyesett apám mogorva hajlós nyelet horognak.

És már én kérdezek; ott áll-e még a hegy zölden a túlsó parton, mely látta gyermek-arcom?

S ott-e a hid ma is, amely alatt Boris hajával játszadoztam titkon az alkonyatban?

S a libalegelőn kőszál-e még külön örízve, gágogotva kétszázhusz libafalka?

S ma is még úgy „harap” a ponty? s a madarak olyan szelíden szállnak kékségében a tájnak, mint akkor rég a nap s a lágy egék alatt? S mesél-e még a fűszál annak, ki elszunyókal!

Iedőlve rá — aléit testtel várva az éjt?”

(POLGÁR ISTVÁN: SZÉNAILLAT)

„Elöttem ült. Szívében a világ, az emberé, kibomlott: ágakat névesztett, évezredekén átszaladt, keresni győtrött-magának szilárd támasztékot, nyugalmat. Milliárd rügye, levele, virága fakadt; és mind letört a szél-korbács alatt. Ó mindnek új létét kívánt-kínált. Mit ő fajával, azt teszem magammal: birkózva hóval, faggal, zivatarral, megújítom magam. Úgy álmodunk, hogy dolgozunk: ő itt egyhelyben ült és közben az úron is átrepült. Növünk. Ma is együtt munkálkodunk.”

(DEVECSERI GÁBOR: MADÁCH HÁRSA)

„Észak, forró táj, te vízváltatókkal, szénosztályozókkal, szép komoly tájszókával nevelő hazám.

Görbe emlék-táj, fogaskerekűddel, vándorméheiddel, horhos-mélyeiddel fölzengető kaptár.

Kincses kattan-táj, beton idomkövek álomban emlének, vendégcsizmám remeg lenn a zsomp taván.

Szirtes álom-táj, omladt vár falával, fenyvek balzsamával, páfrány suhamával hűsítő hullám.”

(CS. NAGY ISTVÁN: ÉSZAKI DAL)

Összeállította: Kojnok Nándor

KÖRKÉP

Halmos Ferenc:

Illó alázattal

MAGYARORSZÁG FELFEDEZÉSE

Normális dolognak tekinthető-e az, ha egy fiatal ember frissen szerzett diplomával a zsebében nem kap (tanári) állást? Ugye, nem? Pedig előfordul, holott — közismerten — pedagógushiány van, sok helyen csak képesítés nélküliekkel tudják betölteni az állásokat. Nos, *Halmos Ferenc* egyetemi végzettséggel — lényegében „képesítés nélkül”, mert nem a végzettségének, felkészültségének megfelelő helyen — dolgozott három évig egy Váci úti gyárban. Betanított munkásként. Születelt már ebből az élményből könyv; a László Bencsik Sándoré, aki szintén értelmiségi pályát cserélt fel egy időre a ladaszegező kalapácsra. Nyilvánvaló, hogy a két könyv között lényegi összefüggés van, s nem csupán az, hogy egyazon sorozatban jelentek meg. Meghatározónak a szerzők helyzetét tekintjük, azt a módot, amelyet Halmos Ferenc kötete első fejezetének címe (*Kiválva, elvegyülve*) fogalmaz meg. Ez a megfogalmazás ugyanis egyszerre utal a tudatosságra, amellyel a szerzők a helyzetüket átélik, és ugyanakkor kívülről is szemlélik, de a körülmények általi determináltságra is (tudnillik csak kényszerűségből vállalták). A téma azonossága mellett azonban lényegesebbnek tűnik a két szerző, illetve könyv közötti különbség. Mert míg László Bencsik csupán egy brigád, egy tucatnyi ember sorsát mutatja be — igaz, hogy azt részletezve, mikrorealizmussal —, addig Halmos Ferenc egy egész gyár, sőt kis általánosítással egy egész iparág helyzetéről ad tudósítást. Könyve éppen ezzel a tőbblettel lesz aktuális és katartikus hatású.

Hogy mivel éri el ezt a hatást? Mindekelőtt azzal a döbbenettel, amit maga a szerző él át, amikor belép az üzembe! Először csak azt tapasztalja, hogy a munka (edzés, hegesztés, lágyítás stb.) rendkívül nehéz, mert lehetetlenek, elmaradottak a körülmények. A gyár egyszerűen egy ócskavastelep, század eleji gépekkel, már régen túlhaladott technológiával. Igen, de ezekkel a termelőberendezésekkel, s állandó munkahiány mellett is erősen feszített exportterveket kell teljesíteni! Halmos Ferenc szociográfusi-írói módszere rendkívül egyszerű és praktikus, a személyestől halad az általános felé. Leírja a látványt, aprólékos részletességgel a munkafogásokat, amelyeket végig, s csak a későbbiek folyamán magát

a termelési folyamatot (fúrógyártás), amelynek részese. Elemzi önmagát is az új helyzetben, hiszen rendkívüli az neki is az egyetem után. Figyelme, érdeklődése fokozatosan mélyül és távol előbb a közvetlen munkatársaira, majd az egész gyárra, ahogyan hozzászokik, hozzáadódik a munkához, ahogyan a munkatársak, az üzem be- és elfogadja.

Hogy miért tartjuk ezt fontosnak? Mert ez adja meg a könyv személyes hitelét! S persze a szociográfiáét is. Ezt csak az értékeli igazán, aki maga is átélt hasonló folyamatot. Mert egy ipari üzem minden, csak nem romantikus. Halmos könyvének egyik legnagyobb értéke, hogy eloszlat mindennemű rossz mítoszt, amely „A” munka és a munkásetelforma körül lengedez — különösen bizonyos értelmiségi körökben. A munka ugyanis messzemenően nem „hósi tett”, de — bármilyen keserves is kimondani — kényszerűség. Már tudniillik az a munka, amit ő végzett a gyárban, amit a segéd-, a betanított, de a szakmunkások egy része is végez. Ez ugyan nem cáfolja meg azt a tételt, hogy a munkások — általában — szeretnek dolgozni. Csakhogy csupán egy töredéküknek adatik meg az alkotó munka öröme; az hogy jól szervezett körülmények között láthassák, érthessék is a folyamafot, amelynek részesei. Halmos, miután felengetett benne az a sokkhatás, amelyet a munkába — üzembe — lépés okozott, teljes figyelmével a munkatársai felé fordul. Örömmel tapasztalja, hogy hamar befogadják, hogy megnyílnak előtte, elmondják gondolataikat, életüket. S éppen ez okozza a fentebb említett katarzist. Munkásnak lenni nem mindig választott hivatás, hanem sors, amibe belekényszerülnek az emberek. Ez a szó (*a kényszer*) többször is előfordul a könyvben. Például amikor a túlórákról ír, illetve arról a szervezési, termelési anarchiáról, amely arra kényszeríti a munkásokat, hogy a hónap elején „lazítsanak”, a hó és az év végeken viszont erejüket kimerítve „ráhajtsanak”. Ezt a jelenséget kétféle minőségben, illetve látószögből is átéli, megvizsgálja a szerző: mint betanított munkás, később pedig mint diszpécser, az üzem vezetőségének egyik tagja. Ez utóbbi pozíciója segíti azokhoz a lényegi felismerésekhez, amelyek nélkül talán meg se születik ez a könyv, s ha igen, bizonyosan másként írja meg. Mert ha lehet, a közép- és kisvezetők helyzete még rosszabb, mint a munkásoké. Igaz, hogy anyagilag valamivel jobb helyzetben vannak, a nehéz fizikai munkától is megszabadultak, ám idegi-lelki megterhelésük szinte elviselhetetlen. Ütközőpontban vannak, mert úgy kell képviselniük a vállalat érdekeit a munkatársakkal szemben is, hogy a minőségi

munka feltételeit — önhibájukon kívüli okok miatt — nem tudják megteremtteni. Az az üzem például, ahol Halmos dolgozott, lerobbant, lezsarolt gépparkkal, állandó létszámhiánnyal, ugyanakkor állandóan szigorított normával lehetetlenül növelt követelményeket kénytelen teljesíteni. Márpedig az objektív körülményeket a lelkesedés nem képes megváltoztatni. Látják, tudják ezt a munkások, akik egy idő után, végképp lemondva a beleszólás jogáról (miután többször tapasztalták, hogy eredménytelen), csupán a saját érdekeikkel, például az órabéremeléssel törődnek. A szerző vitatkozni próbál velük, amikor oda kerül, később azonban, ahogyan megismeri őket, a sorsukat, indítékait, egyre erősebben azonosul velük. Ezek a beszélgetések (az üzemben, kocsmákban, horgászat közben stb.) adják a könyv gerincét. Halmos három évet tölt el a gyárban, s ez az idő bőségesen elegendő ahhoz, hogy felismerje a különböző típusokat és konfliktushelyzeteket. Közhely, de nem árt újra és újra tudatosítani, hogy a munkásság nem homogén, egyszínű tömeg. A legértékesebb és a legművészebb az a réteg, amelyet hajdan, de gúnyolódva még ma is „munkásarisztokráciának” neveznek. Ők azok, akik szeretik és értik is a szakmájukat, akiknek ambíciójuk van, akik újításokon, a termelés racionalizálásán törnek a fejüket, akiket elkeserít, dühbe gurít a minőségromlás, az anarchia és az igazságtalanság. Ők azok, akiket érdekelnek a technikai újonságok, akik hajlandók megismerni az új gépeket, megtanulni az új eljárásokat, s ha kell, napokat töltenek el a gyárban. Öntudatosak, mert tudják, hogy mennyit érnek, hogy nélkülük, szakértelmük és ügyszeretetük nélkül bajba kerül az üzem. S éppen ez a réteg megy tönkre — figyelmeztet Halmos —, mert az irracionálisan megemelt tervek, a jó munka feltételeinek hiánya erkölcsi és intellektuális válságba sodorja őket. Sipos Pista, a fiatal művezető, aki szerelmese volt a szakmának, hirtelen megöregszik, gyomorfekélyt kap, s több időt tölt a kórházban, mint a gyárban. „Körülbelül ott tartok, hogy elveszítettem az önbizalmamat. Nem akartam én kiemelkedni mint vezető ember. Ott akartam maradni, azoknak segíteni, akik közül kijöttem. Sok esetben most is megkapom, hogy melóspárti vagyok. Nem szégyenlem, mert ez nem szégyen, csak a mások szemében időnként szálla” — panaszolja Halmosnak sör mellett. Miért veszíti el az önbizalmát egy értelmes, lelkes becsületes munkásember? Mert lehetetlen helyzetbe kerül. Szinte krimibe — vagy ha úgy tetszik, bohózatba — illik például az a mód, ahogyan az automata-gépet „beüzemeltetik”. Igaz, ennek a ter-

melékenysége a többszöröse a réginek, de a konstruktőr szándéka szerint egy gép-sor, egy (korszerű) termelési folyamat részeként kellene funkcionálnia. Az üzem, azonban — mint mondtuk — elmaradott, toldozott-foldozott, ócska gépekkel dolgozik. Így aztán egyszerűen nem tudják „kiszolgálni” az új csodamasinát. Könnyen ki lehet találni, hogy mi lett a sorsa... Egy ideig még erőlködtek vele, aztán sorsára hagyták, s ott rozsdásodik a több millió... Mindezt természetesen a munkások is látják, és nem értik, mert nem is érthetik. Rezignáltan legyintenek, vagy káromkodnak.

A második típus a betanított munkásoké, akik (noha szakképzettségük nincs) a több éves tapasztalat alapján jól ismerik az üzemet. Becsületes és szorgalmas munkásemberekről van szó, akik — ez is paradoxon — nincsenek érdekelve a termelés növelésében. Csak keresetet, munkát jelent nekik a gyár, s szinte mindegy is, hogy hol dolgoznak, mert azt a két-három munkafogást bárhol el tudják sajátítani. A cél: minél több pénzt keresni, s mindenáron. S minthogy csak a fizikai munkaerejükre tart igényt a gyár, nincs áttekintésük a dolgokról, beleszólási lehetőségük még kevésbé, a közvetlen vezetőiket okolják az anarchiáért, sorsuk alakulásáért. Már az is óriási erőfeszítést jelent nekik, hogy a munkaerejüket újratermeljék.

Ebbe beleértendő a család is, amelynek lakást kell teremteni, a gyereket felnevelni. Sokan házat építenek, s már negyvenévesen fáradtan várják a nyugdíjat. Kulturálódásra, művelődésre sem erejük, sem igényük, sem idejük nem jut. Társasági életet is a kocsmákban élnek, mert — ahogyan az egyik munkás elmondta —

itt vezetik le azt a feszültséget, amely felhalmozódott bennük az üzemben. Ezt nem akarják hazavinni a családba, ugyanakkor a család nem téma ezeken a kocsmai „termelési értekezleteken”. A családok nem járnak össze, barátságok nem szövődnek, csak haverságok. Ezek az informális kapcsolatok viszont erősek és hatékonyak. „Haveri alapon mindent el lehet intézni”. Halmos minden interjúalanyától megkérdezi, hogy miért iszik — mert mind iszik! „A kilátástalanság sohasem elviselhető, Ferkó. Egy viszonylag normális gondolkodású ember tudja, hogy a képességei mindig érnek; tovább már nem tud fejlődni, mert erre lehetősége, módja, akarata, ereje, ideje nincsen, de előtte áll még, nem tudom, tizenöt vagy húsz esztendő, amit ebben a kilátástalanságban, ebben a helyzetben kell végigélnie. Gondolkodjunk csak a fejével! Húsz éven keresztül a kemence mellett, és edzeni kell a fűröt napi nyolc, tíz vagy tizenkét órát. Abban a negyven- vagy ötvenfokos hőségben, abban a sópárában, ciángőzben, és így tovább. Ahhoz, hogy ezt megváltoztassa, ezt meg ezt kellene elvégezni, de már nincs hozzá ereje. Tehát arra van kárhoztatva, hogy ezt csinálja. Hát ezért nem az a legszebb perspektíva. Akárhogyan nézem. Így van? Ha iszik egy kis alkoholt — nem sokat —, könnyebben el tudja viselni addig, amíg felébred, aztán megint belekerül a taposómalomba, és az így megy, és őrlődik szépen, telnek a napjai. Azt az embert se lehet kárhoztatni, aki így gondolkodik, mert ebben az országban van négymillió munkás, hát a négymillió munkásnak meg kell maradnia, mert ha nincsen, akkor ki termeli meg azokat a javakat, amik előteremtik azt, hogy továbbfejlődjünk? Ezeket a munkákat pillanatnyilag így, később mit tudom én, jobban, aztán még

jobban el kell végezni. És erre embereket kell találni, nevelni. Az ember termel, de őt is termelik, termelődik is. Olyanná, amilyen a munkája. Amíg az ilyen munkára szükség van, addig ilyen emberekre is” — mondja Lehoczki Jenő, akinek a gép levágta az ujját. Az idézetet kommentár nélkül ajánljuk a közművelődés szakembereinek figyelmébe! A munka a meghatározó, a munka körülményeié. S mindaddig, amíg ilyen mostoha körülmények vannak, ki fog termelődni az a (harmadik) munkástípus is, amelyet általában „lumpennek” szoktunk nevezni. Amíg sem a munka, sem a közösség nem köti az embert — mert mivel, miért kötné? —, addig mindig lesznek, akik könnyű habként sodródhatnak az árral, csak a mának élnek, és felelőtlenül. Ők azok, akik felvillannak az üzemekben, s két-három nap, hét, esetleg hónap múlva odebbállnak. Halmos nem sokat foglalkozik velük, mert megismerhetetlenek, megragadhatatlanok. Számuk azonban nem kicsi, s mit sem ér, ha csupán moralizálunk felőlük.

Külön tanulmányt érdemelne a „felső” vezetés és a munkások viszonya. Óriási a szakadék a két réteg között, s ezt a munkások rezignáltan tudomásul veszik, noha nem indokolja semmi. Sőt! A sokat emlegetett üzemi demokrácia tényleges érvényesítése minőségi változásokat hozhatna a termelésben, a munkamorálban és a hatékonyságban. Abban a gyárban, ahol Halmos dolgozott, az igazgató diktatorikus eszközökkel vezetett. Beosztottjait lebecsülte, sértegette, s demagóg módon a „munkások pártján állt.” Hogy ez miért demagógia? Mert közben semmit sem tett a munka feltételeinek a javításáért, sőt ő kényszerítette rá munkásait — direkt és indirekt módszerekkel — a mutatók, jelentésének meghamisítására, a hó végi hajrákra, túlórázásokra. Ez a módszer szüli a kollektív felelőtlenséget is, hiszen a bajba jutott, szorongatott kis- és középvezetők mindig „fölfelé” hártják a felelősséget. Ahonnan aztán egyetlen mozdulattal visszapöccentik. Ebben az ördögi körben mindenki és minden károsodik; a termelés maga, a minőségi munka, a gyár hírneve, a munkamorál, az üzemi demokrácia, az emberek fizikai és szellemi energiái — egyszóval mindaz, ami érték, amely alapja lehet egy értelmesebb, szebb társadalomnak. Halmos Ferenc eleve tudta, hogy nem marad nyugdíjig a gyárban. Ez — az ideiglenesség tudata — hatalmas lelki-erőt, energiatartalékot is jelentett számára. Ő azonban arra használta fel, ami a legnemesebb értelmiségi (pedagógusi) hivatás: szólt azokért, azok helyett, akik lehetővé tették, hogy elvegyüljön, és kiváljon közülük...

(Szépirodalmi, 1979.)

Horpácsi Sándor

Cselényi László:

Krétakor

Jelentős, szuverén költői világot teremtő alkotóként üdvözölte a kritika 1961-ben Cselényi László csehszlovákiai magyar költő első kötetét. Tehetsége, újat akarása a szubjektum erőteljes kifejezésére való törekvése már a *Nyolcak* 1958-as antológiájában közzölt verseiben is megmutatkozott. Induláskor hangját a fiatalos kedv, az egyértelmű lelkesedés jellemzi: „... az ég dühöng és úgy tűz, hogy menni kell/ Előtted im a nagyvilág nem érheted be ennyivel”.

A *Krétakor, avagy lehetőségek egy elképzelt szöveghez* című új gyűjtemény, amely egyrészt válogatás az 1961-es *Keselylábú csikókorom* és az 1965-ös *Erőd* című kötetek anyagából, másrészt két nagy ciklus — az *Összefüggések, avagy az emberélet útjának felén* és a *Kiegészítések, avagy a történelem kerekében* — verseivel számol be Cselényi László új törekvéseiről, eredményeiről; árnyalt költői világképről, a konkrét jelenségek, problémák iránti fokozódó figyelemről beszél.

Tulajdonképpen új alkotásnak mondhatjuk a kötet első részét, az *Erők, avagy legenda az ifjúság vizéről* című ciklust is: a versek elrendezése egységes művé kívánja változtatni az összeállítást, a sajátos számozás eleve figyelmeztet a szimmetrikus szerkezetre, s arra, hogy Cselényi a kötet rész központi helyén levő *Napének* című többszáz soros költeményben összegzi az 1956—61 közötti évek emberi-művészi tapasztalatait. Hatalmas ívű a gondolat, amellyel a teljességet igénylő költő („készlődünk a csillagok felé szétszórni szép fajunk / A mindenségben hasztalan szívod a vért szívünk alól / Szaporodunk, gyarapodunk bennünk a végtelen dalol”) a mindennapok tapasztalatainak megmutatása útján eljut a választás kérdéséig: „Kettéhasadt a föld világok követelik: válasszatok / Csilingelnek az esti égen a csillagok: válasszatok / Dübörögnek a nehéz tankok dörömbölik: válasszatok”. A döntéstől tehát az ember léte, jövője függ, s Cselényi találó költői képeivel érvelve egyértelműen jelzi a helyes választ.

Ez a vers szinte minden olyan jellemző, s végletesnek is nevezhető vonást magában hordoz, amelyet a korszak többi alkotásánál és a későbbi műveknél is megfigyelhetünk. Az apró jelenségek egymás mellé sorolásával és a „radioaktív-sugarak vak orgiáival” egyformán találkozunk, nem okoznak töredést a ritmusváltások, a hosszú, Füst Milánra emlékeztetően elnyújtott sorokat rövid, páros rímű vagy szavanként tördelt sorok követik. Változatosak a költői eszközök — sajnos, nemegyszer ezek, s nem a gondolat viszik előre a verset: „s minden ami él lázban ég / mert élni jó, mert élni szép”, „aszszonyt ölelni lázasan / s élvezni, hogy mily láza van”; előfordulnak súlyos képzavarok: „Megbomlott cimbalom az ég tüzet lehel”. Az ilyen hibáknak az eredménye az is lehet, mint a *Rapszódia a bodrogközi szélről*-ben, hogy a könnyű tollal egymás alá rótt rímek után a vers erőltetetten előremutató, súlytalan befejezést kap: „Süvít a bodrogközi szél / Alakul benne a világ”. A *Gömör népe* viszont megrendítően szép vers, és ugyancsak az a riportelemeket balladai hangú sorokkal keverő *A vonat este Prága felé indul*.

Az *Összefüggések, avagy az ember életútjának felén* című, 1960—1974 között írt ciklus kis túlzással egyetlen hatalmas, s a csehszlovákiai magyar irodalomban egyedülálló formakísérletnek tekinthető. Hogyan állnak össze egészé, összeállnak-e a prózai és a lírai szövegrészek, az egymás mellé, alá

tördelt, felbontott, egymást kiegészítően komponált szavak, a váratlan asszociációk, s az érzékelhetően minden érzelmi-hangulati, gondolati kapcsolatot nélkülöző képek? A részletek, a versciklus egésze jellemzően egymás mellé sorolva tarthatják-e pilléreként a Gömör és Párizs közötti képzelt hidat? Egyes motívumok ugyanis a franciaországi tartózkodásokra utalnak, mások újra a „Duna-part / sárba süppedt alkonyok” hangulatát idézik. A hid egyszerre lehet a kapcsolat és a távolság jelképe: nem véletlen, hogy Dante *Isteni színjátékának* sorai többször felbukkannak a ciklusban, s a kötet rész a születésnap — tehát az „emberélet útjának felén” elvégzett számvetés — említésével zárul. A XX. századi világirodalom nagy alakjait — Eliot, Ezra Pound, James Joyce művészetét — pedig egyrészt teljességre törekvéssel, a világ megéneklésének szándékával, másrészt a mű sajátos nyelvi szerkezetével, megoldásaival idézi.

Közben mindvégig érzékelhető marad a távolság is „sohónaposszobái”, s az otthon között, ahol a költő „néző utód akár egy őrszem” akkor is, ha „Vigyázok, s nem tudom mit is vigyázok örököltem / Ámbár egy sírhelyet magam is nekem is van földem”.

Sikerrel járhat-e a kísérlet, amely erősen kapcsolódik a hatvanas évek (főleg) Franciaországból kiinduló neoavantgard törekvéseihez, a szavak részben játékos, részben nagys is gépies, a számítógépes lehetőségek által inspirált kombinációján alapuló alkotómódszerekhez? Akkor is sikerről beszélhetünk, ha ez csak közvetett, ha az eredmények elsősorban a későbbiekben használhatók majd fel. Mert az *Összefüggések...* úgy érzem, minden értéke, részletszépsége ellenére nem egységes mű, az önmagukban esetleg sikeres megoldások sem erősítik, hanem gyöngítik egymás hatását, széttördelik az egészet (de ezzel nem adják az elemekre szétsett világ adekvát ábrázolását). Egy-egy részlet, hogy Cselényi egyik képét idézzem, olyan szép mézsköre emlékeztet, amelynek sima lapjára kitűnően tapad a festék — s kiderül, hogy a költő (akáram mondani, a litográfus) erre, ahelyett, hogy zsiros krétával rajzolna, vésni akar: „Vési a lét litográfiját...”

Ilyen vésések a századelő képverseire is emlékeztető tördelési formák, s a szókombinációk, amelyekben, ha akarjuk, sokféle jelentés rejlik, de ha a szövegrészlet nem erősíti az egyiket, a hatás eltűnik, a részlet legfeljebb találgatásra ösztönöz (el él vezeti, szigorúan elvi selhetetlen, elkábított egy rák-patt stb). Az értelmezés lehetőségei akkor adottak valóban, ha logikus, érzelmileg hiteles út vezet a választáshoz, mint: „Pazarolja most is kovakincsen / combjai ha szétveti kitágul / Laktak itt két szerezők, akik / nem is merte egy mást soha senki...”

A nyelvtani lelemények, a sokszor nem is olyan újnak, nemegyszer viszont túlzottan is spekulatívnak tűnő megoldások között meggyőző sorok, erőteljes képek (1/1/3, 1/2/2, 2/1/1, 2/1/2, 2/2/3 stb). Ahogyan a *Kiegészítések...* korokat, alkotókat (Dosztojevskij, Beckett, Füst Milán) idéző verseiben, vagy a riportrészletekkel, s a pusztulás és a hazatérés képeivel az 1965-ös árvízét idéző *Jelen és történelem* című ciklusban is. Es ezek a képek, sorok, amelyek mögött ott a teljességében átélt élmény, teszük hitelessé, Cselényi László további költészete számára is biztatóvá a verszáró sorokat: „Szemében még a föld ahol / az út pora / az ég sara / egyet azonban biztosan: / se jelen / se tört / élni kell”. (*Madách, 1978.*)

P. Sz. E.

Szalay Károly:

Humor és satíra Mikszáth korában

A könyv címlapjáról jól ismert arc tekint ránk: a nógrádi embernek oly kedves „nagy palóc”, Mikszáth Kálmán képe. Fokozott érdeklődéssel vesszük hát kezünkbe a kötetet, amelynek szerzője a magyar satirikus irodalom jeles ismerője, de aki ugyanúgy otthonos a filmkomikum berkeiben is (e témájú korábbi művein kívül 1978-ban a magyar filmvígjátékokról és Chaplinról is jelent meg kismonográfiája).

Noha a cím Mikszáth korára utal, a vizsgált anyag ennél jóval nagyobb időhatárokat fog át. A század közepétől tekintti át a magyar humor és satíra problematikáját, 1900-al bezárólag. A dátumok kijelölése igen nehéz. Mint ahogy a szerző korábbi kötetében (*A magyar satíra száz éve*. A tizenharmadik század ötvenes éveitől a tizenkilencedik század ötvenes éveig sem tudta szélesen meghúzni a határokat, hiszen abban szó esett Madách, Arany, Széchenyi írásainak ilyen jellegéről, ebben a monográfiában is van továbblépés: Hercegh Ferenc életműve éppúgy átnyúlik a századfordulón, mint Gárdonyi, Tömörkényé stb; hiányoznak viszont olyanok, akiknek írói pályája szintén ekkor indult, de humoruk, satírájuk jellegzetességei miatt inkább a huszadik század első évtizedeihez sorolja őket Szalay (Ambrus Zoltán, Lovik Károly, Molnár Ferenc, Heltai Jenő stb.) Sejtethetőleg velük majd a szerző satíratörténeti monográfiájának harmadik kötetében találkozunk. (A hiányukat helyenként sajnáljuk a könyv olvasása közben.)

Szalay Károly értelmezésében a satíra és humor nem pusztán irodalmi műfaj, nemcsak a szórakoztatás eszköze. Egy-egy történelmi korszak sajátosan visszahat az akkor keletkező irodalmi alkotásokra; ezekben a művekben visszatükröződik a kor hangulata, politikai küzdelmeinek, társadalmi-gazdasági fejlettségének képe. Különösen érvényes ez a satirikus és humoros művekre. Szalay is azt kutatja elsősorban: hogyan adják vissza a 19. század második felének magyar történelmét az említett jellegű alkotások.

Ennek megvilágítására igen változatos műfajú irodalmi termékeket sorakoztat fel. Satirikus és humoros regények, vígjátékok, humoreszkek, karcolatok, elbeszélések, paródiák stb. állnak a vizsgálat előterében — sőt bizonyos esetekben olyan művekről is szót ejt, amelyek nem a témakörhöz tartoznak, de a bennük rejtőző satirikus elemek miatt utal rájuk.

E megközelítési módból művének előnye és hátránya is származott. Előnye, hogy olyan íróról is szól, akiknek nevét nagy ritkán halljuk, vagy csak irodalmi kézikönyvekben találkozunk velük. Ilyen megközelítésben viszont felkeltik érdeklődésünket, és a közölt szemelvények után szeretnénk az egész művet elolvasni. (Feltéve, ha hozzájutunk a könyvtárakban.) Hátrány viszont, hogy így rendkívül zsúfolttá válik a kötet; Szalay nehezen tud megbirkózni a hatalmas anyag- és adathalmazzal, kénytelen apró fejezetekre tagolni munkáját, és az ekként szétszabdall szerkezet helyenként töredezetté, nehézkessé teszi művét.

Három alapfejezetet alakított ki a szerző. Az első a szabadságharc utáni szatírával és humorral, illetve annak újjászületésével és bizonyos fokú polgárosodásával foglalkozik. Itt terjedelemben Jókai kapta a legtöbbet, akit kortársai „A legnagyobb magyar humorista” címmel tüntettek ki. Az ő szatírája idillikus, romantikus, célja elsődlegesen a nemzeti szellem ébren tartása, az abszolutizmus nehéz éveinek megkönnyítése. Arany László a *Déliabók* hőisében már a korszak másfajta hangulatát jelzi, leszámol a Jókai-féle idillekkel, illúziókkal, keserű, kiábrándult hangja előrevetíti a magyar nemesi társadalom reménytelen jövőjét. Ebben a fejezetben kapott helyet Tolnai Lajos is — akit ugyancsak fel kell fedoznünk újra magunknak. Az ő műveiben már semmi jóindulatú, együttérző hang nincs. A feudális társadalom meg-

oldhatatlan ellentmondásait mélyen látó és átérző írói alapállás az övé. E rész utolsó egysége a magyar szatirikus színpadi alkotásokkal foglalkozik. (Véleményünk szerint túlzott terjedelemben: olyan sok nevet, színművet említ ugyanis igen részletes idézetekkel, amelyek összességükben a magyar szatíra történetében jelentéktelen szerepet játszanak.)

A második fő részt Szalay Károly teljes egészében Mikszáth műveinek szenteli. Sajnos, terjedelemben éppen ez a legkevesebb, noha tudjuk, nem minden a mennyiségi mutató. Már a cím sem egyértelmű — „A nagy polgári szatíra megteremtése.” A félreértés ott van, hogy egyhelyütt Mikszáthot már nem a nagy polgári, hanem a nagypolgári szatíra megteremtőjének nevezi, ami alapvető különbség, és ilyen formában elfogadhatatlan is! Részletesen sorra veszi a mikszáthi életműben fellelhető szatirikus és humoros elemeket, azok megoszlását, jellegzetességeit. Jelentősebb műveket külön is elemez (Beszterce ostroma, Új Zrínyiasz). Külön említi a stíluskomikumot (névhumor, komikus szójátékok stb.), ahol több erőltetett példával is találkozunk, éppen a Mikszáth alkotta nevek komikus hatásának elemzésekor.

Kevésnek találjuk a Mikszáth politikai jellemzéseiben, karcolataiban levő szatíra vizsgálatát is. Pedig ezekben — főleg a kor politikai szereplőit bemutató írásokban — rendkívül éles, minden baráti viszony ellenére kemény, szatirikus stílus uralkodik. (Például megyei vonatkozásai

miatt is érdekesek a Pulszkyakról írt tárcái.) Úgy véljük, nemcsak a szülőföld iránti büszkeség mondatja velünk, hogy kevés teret kap itt annak a humornak a kiemelése, ami sajátosan nógrádi, speciálisan palóc, amit csak innen, a „görbe országból” vihetett és vitt is magával Mikszáth.

A harmadik fő részben Szalay Károly a század vége polgári szatírájából, s annak megoszlásáról ír. Ebben a korban együtt szerepel már Tömörkény és Gozdsu Elek realista prózája, Herczegh Ferenc Gyurkovics-lányok-féle érzelgős dzsentrihumora és Gárdonyi göregáboros szellemtelensége. E rész legjobb egységei a magyar szatirikus sajtóval foglalkoznak. A lapok áttekintése tömör, lényeges elemeket ragad meg, jellemzései találóak, a szerkesztőkről, rovatokról, a figurákról, az újságok hatásáról írottak igen pontosak, bár helyenként az idézetek kiválasztása nem szerencsés.

Szalay Károly műve végső soron sikeres kísérlet a dualizmus korában oly jelentős magyar szatirikus irodalom eredményeinek összegzésére. Példáinak egy része újrafelfedezés, elemzései sok esetben meglepően érdekes jelenségekre hívják fel az olvasók figyelmét. Különösen jól sikerültek európai kitekintései, amelyekkel még élesebben tudta a magyar humoros és szatirikus alkotásokat jellemezni. Kár, hogy stílusa nem kiérlelt, a gyakori szóismétlések, pongyola mondat-szerkesztések sokat rontanak a mű színvonalán. (*Magvető*, 1978.)

SDM.

Valentyin Raszputyin:

Isten veled, Matyora!

Az olvasó már-már gyanakodva kapja fel a fejét, ha egy új szovjet író bemutatására bukkon kedvenc folyóirata olvasása közben. Jogos-e az aggodalma? Bizonyos fokig igen, hiszen előfordul, hogy az érdeklődés előterébe került alkotóknak a nevét aztán többet nem hallani. A magas színvonalú átlagból természetesen akadnak olyan kiugrások, amelyek tartósak maradnak. Gondoljunk például csak a közelmúltból Suksin, Okudzsa, Bikov vagy a legutóbb bemutatott Trifonov nevére.

Az író, akiről most kívünnünk szólni, nem szorul különösebb ismertetésre, „új”-nak sem nevezhető, de körülbelül most vált véglegesé, hogy a mai szovjet irodalom legjobbjai között a helye: Valentyin Raszputyin. A magyar olvasó már korábban megismerhette őt. Megjelent a *Végnapok* című kisregénye, majd előbb a Szovjet Irodalomban, később önálló formában az *Élj és emlékezz!* című regénye, s végül ugyancsak az említett folyóiratban az *Isten veled, Matyora!* című alkotása is. Három mű már mindenképpen elegendő alap a minősítésre.

Valentyin Raszputyin helye — ha valamilyen erőltetett kísérletet teszünk a csoportosításra — az ún. falusi próza képviselői között van. Regényeinek eseménye — fordulatjai is az átalakulás, a felbomlás folyamatában álló falu keretei között zajlanak. De mint minden jelentős alkotónál, Raszputyinnál sem pusztán csak erről van szó. Hősei mindig olyan fordulóponthoz érnek el életükben, ahol a döntés, a választás, változtatás már nemcsak a falusi ember számára meghatározó, hanem az olvasó számára is lényeginek minősül.

A *Végnapok* eseményeiben egy haldokló öregasszony gyermekei állnak az olvasó ftélőszéke elé. Noha annak, a sokmindent átélő, az életét átdolgozó öregasszony alakja a legtisztább. A többiek a változások, az átmenet korában nőttek fel, életük alakulása még felemás: meghatározzák a mélyről, az ősi paraszti múltból hozott s ösztönné vált beidegződések. Am jelen vannak a technika és a haladás tényezőinek követelményei is: a gondolkodásmód átalakulása, idegenkedés a hagyományos paraszti munkától stb.

Az *Élj és emlékezz!*-nek is a falusi környezet csak a kerete. A téma megdöbbentően izgalmas: egy szovjet katona a háború utolsó napjaiban nem megy vissza a frontra a kórházból, hazaszökik falujába, vagyis dezertál. (A regényről részletesen a Palócföld múlt évi 2. számában írtunk — A szerk.) Raszputyin nemcsak azt mutatja be, miként válik ez az eredendően tisztességes ember szinte önmagát elpusztító, kivert állattá, hanem tragikus ellenpontként egy nagyszerű nőalakot is formál, Nasztyonát, a mai szovjet irodalom egyik legtökéletesebb, legigazibb alakját.

Az író előszeretettel választ művei főhőseinek asszonyokat. Erről ő maga így vall: „Engem mindig vonzottak, mondtam is már, az egyszerű asszonyok, akikben sok az önfeláldozás, a jóság, akik meg tudják érteni mások baját. Az emberben sok függ attól, milyen viszonyban van embertársaival. Az elidegenedés a legvesélyesebb, ami kialakulhat egy ember jellemében, ha bizonyos körülmények közé kerül. És sajnos, gyakran tapasztaljuk, hogy az egyik ember nem hallja, vagy nem akarja hallani a másikat... Az asszonyok megrendítően érzékenyek mások bajára — erről akartam írni, ezt akartam elmondani...”

Nem véletlen, hát hogy az *Isten veled, Matyora!* fő alakja ismét egy nagyszerű öregasszony, Darja. A színhely az író szülőföldje, Szibéria, egy kis falu, Matyora, amely pusztulásra van ítélve. Egy erőmű építéséhez felduzzasztott Angara hamarosan előnti azt a kis szigetet is, amelyen ez a régi-régi kis fa-

lucska van. Az ott élőknek költözniük kell, be a városba, modern körülmények közé. Mindenki másként fogja fel a váratlan eseményt, de menni kell. Ennyi talán a dióhéjnyi történet. Ami a lényeg: az írói szándék kibogozása, legalább olyan magas hullámokat kavart, mint amilyeneket majd az új erőmű betonfalához szoruló Angara fog toronyosítani. Sajnálja-e Raszputyin a régi falusi életet, jobbnak tartja-e a modern, a mai civilizációnak megfelelő életmódnál? — tesz fel a kérdést az olvasók. Raszputyin szerint tehát jobb a faházakban élni, mint a központi fűtéses modern lakásokban, inkább mentse meg a termelni már képtelen közösségeket, mintsem hozzanak létre új, millióknak jobb körülményeket biztosító műszaki létesítményeket?

A kérdések élesek, valóban el is hangzottak — ha nem is ilyen formában, de gyakran még élesebben — a regény megjelenése után. Raszputyintól távol áll a múlt konzerválása. Tudja, hogy a fejlődés folyamatát megállítani, sőt még csak lassítani sem lehet, még ha jó is lenne olykor-olykor. Ő pusztán a kivészó emberi értékekért aggódik: a régi orosz faluban fellelhető emberi összetartásért, a közösségi szellemért, a segítőkészségért, a más sorsáért érzett felelősségért, a természet szeretetért és védelméért — vagyis mindazokért, amelyek végső soron nemcsak egy falusi közösségre jellemzőek, hanem általában minden emberi közösségre is. Raszputyin kicsit távolról, bizonyos iróniával szemléli hőseit. Megérti, sajnálja őket, de egy bizonyos ponton túl már nem ért egyet velük. Így válik a főszereplő Darja alakja is egyre ellentétebbé, így válik ki görcsös ragaszkodása múltjához ellenérzésünktől. S ez az írói megközelítési mód még hatásosabb lehetne, ha Raszputyin nagyobb hangsúlyt adott volna az „ellentábor” bemutatásának. Ha egészen pontosan tudnánk, s olyan fajsúlyú alakok számból hallanánk az elárasztás megmagyarázásának, az új telepre való költözködésnek mélyebb okait, mint Darja. De csak felszínes utalások, szólamszerű érvek sorakoznak fel ezen az oldalon: ez pedig kevés ahhoz, hogy az írói szándékot maradéktalanul elfogadjuk (s ezért merülhetnek fel a korábban említett kérdések is).

Ezt a hiányérzetünket pótolja azonban Raszputyin nagyszerű stílusa. Kétségtelen, hogy a jelenkori szovjet prózában azok közé tartozik, akik a legjobb, legtisztább régi orosz irodalmi nyelven írnak. (Szovjet Irodalom, 1979/1—2.)

(salgói)

RAJZOK kiállítás, Miskolc

Kilenczedik éve rendezik meg Miskolcon, a RAJZOK kiállítást, mely a kezdetektől lényegileg azonos elv szerint szerveződik: az észak-magyarországi terület művészeinek bemutatkozási lehetőségeként, e sort néhány meghívott budapesti művészellel kiegészítve.

Harmincnégy művésztől kilencvenhárom alkotást láthatunk, amelyek stílus-, művészi, kvalitás- és megközelítésbeli eltéréseket mutatnak. Bár a mesterek jó részénél a rajzi tudás vitathatatlan, mégis a művészi színkörül észlelhető a legtöbb probléma. Néhány művész használja csak a rajzi eszközöket sajátos, a rajz műfaji sajátosságainak megfelelő formájában, tartalmi töltéssel gazdagítva. *Lóránt János* tömör, jelzészzerű ceruzarajzai önálló formanyelvi elemet képviselnek, a művész munkásságában festményeivel egyenértékűt alkotva. *Czinke Ferenc Villanások* című lapjain a személyes vallomás erejével szól a történelmi esemény emberformáló lendületéről. A bodzatinta mély tónusa, a feledés, az emlékképként felködlés líraiságát idézi.

Blaskó János szép tájrajzai a művész eredendő lírai alkatáról árulkodnak. *Bálfányos Huba* különösen finom, érzékeny vonalvezetésű rajzai itt is az emberről vallanak, tárgyainak tükrében.

Feledy Gyula könyvborítványzatokat állít ki, amelyek éles kontrasztot alkotnak a kiállítás előbb említett, az önálló rajz műfajába sorolható darabjaival. (Régóta szeretnénk megismerni a mester — egyike kortárs magyar művészetünkben azon keveseknek, akik tökéletes rajzi tudással rendelkeznek — érett korszakának rajzait, jó lenne, ha erre egy önálló kiállítás keretében mód nyílna.) *Iványi Ödön* rajzai festményeinek folthatását próbálják idézni, arról árulkodva, hogy a művész kizárólagosan festői vénával rendelkezik.

Az elmúlt években stílust teremtő két fiatal művész: *Szemethy Imre* és *Banga Ferenc* itt is a tőlük megszokott színvonalon szerepelnek. *Püspöky* lapjaira a különös cím (Büvös Árgyélus útjai) és a vonalvezetésében rejlő szépség hívja fel a figyelmet. *Mezey István* Egy rajztanár emlékére című lapján a mesterség szeretetéről vall a tárgyak képi átlenyegítésével. A vázlat műfaját idézik *Máger Ágnes* bukfencező figurái és *Varga Éva* krokijai.

A kiállítás egészében kamarakiállítás benyomását kelti, erősen eklektikus összképet adva; a szemlélődőben felvetődik tehát a kérdés: mi a célja, mit is akar elérni tulajdonképpen? Elsősorban az észak-magyarországi területen élő művészek rajzi seregszemléje kíván lenni, ami nagyon szép cél és szükséges is. Két-három esztendővel, sokszor évekkor korábban készült rajz azonban kevés ahhoz, hogy hű képet kapjunk az adott művész éves tevékenységéről, noha rajzi tudásukat, országos rangjukat tekintve megérdemelnek az alaposabb bemutatást. Továbbá: az „országos” művészek közül nagyon kevés szerepel rajzaival a kiállításon, ily módon nem is reprezentálhatják a mai magyar rajzművészetet, s ez — helyesen — nem is cél itt. A kiállító pesti művészek kevés szállal kapcsolódnak a városhoz, ezzel szemben van olyan művész, aki erősebben kötődik Miskolchoz (pl. *Rékassy Csaba*), mégsem állít ki. Kérdés tehát, hogy szükség van-e az ország más részein élő művészek meghívására; adna-e többet az eredetileg kitűzött cél bővebb és tökéletesebb megvalósítása. Úgy vélem, az utóbbi a nemesebb feladat.

A kiállítás másik kulcskérdése a megközelítésbeli eklektika: vázlatok és önálló rajzok szerepelnek egymás mellett, nem túl szerencsés társaságot biztosítva egymásnak. Tekintettel arra, hogy vázlatrajz-kiállítás nincs az országban sehol, különös élményt adna, ha Miskolcon ilyen jellegű műveket láthatnánk. Érdekes lenne ez azért is, mert az érintett művészek festményeivel, grafikáival találkozhatunk a téli tárlatokon, a grafikabiennalékon, a salgótarjáni tavaszi tárlatokon, s ha művészi ötleteik első, frissességében megkapó megnyilvánulásai is megismerkedhetnénk, szélesebb, átfogóbb képet alkothatnánk munkamódszerükről. A műhelymunka mindig izgalmas, sokakat érdeklő területe volt a képzőművészetnek, s ma az egyéniség varázsának növekedésével ismét előtérbe kerül. A kiállításnak ezt a megközelítési módját sugallja a tervezői telitalálatnak minősíthető katalógus, amely rajzi vázlatlombót idéz.

A felmerülő problémák ellenére az idei RAJZOK kiállítás válogatásában, összképében jobb, mint a tavalyi volt. A rendezés szép — bár szükséges lett volna a tágas, tér megosztása, hiszen a rajz egyetlen lehetséges megközelítési módja az elmélyült szemlélődés, erre pedig csak kis, intim terek adnak ösztönzést. Felvethető végzetül, hogy egy ilyen jellegű területi kiállításon a Magyar Képzőművészek Szövetsége Észak-magyarországi Területi Szervezetének és Miskolc városának erőteljesebben kellene bizonyítania (és főleg: gyakorolnia) mecénási tevékenységét, díjak alapításával és vásárlásokkal — ez feltétlenül növelné a kiállítás rangját is.

Krunák Emese

1960
11
67

78